

sadržaj

BROJ 89–90, NOVEMBAR–DECEMBAR 2005, GODINA X

uvodnik

Sonja Biserko

Godina teških odluka 3

godina teških odluka

Miroslav Filipović

Nemoguća misija 5

Žarko Korać

Daleko od stvarnosti 6

Teofil Pančić

Razmatranje jednog "kosmetpolite" 8

Igor Perić

U pitanju leži odgovor 10

Vojislava Vignjević

"Zeleno svetlo" za referendum 11

suočavanje

Bojan al Pinto-Brkić

Hipnotisana država 14

Žarko Korać

Prst majora Šljivančanina 15

Sanja Vukčević

Hrvatska nakon Gotovine 16

Bora Ćosić

Vrlina samopregora 18

vojska scg

Stipe Sikavica

Ministar - čudotvorac 19

mediji i politika

Velimir Ćurgus Kazimir

Konačni zbir 22

srbija i tranzicija

Nastasja Radović

Cash and Carry 23

20-godišnjica nedovršenog dokumenta sanu

Nikola Samaržić

Memorandumska generacija na sceni 25

regionalni projekti

Dubravka Stojanović

Istoričari nisu sudije 28

deset godina posle dejtona

Tanja Topić

U državi paradoksa 30

Sead Hadžović

BiH u raljama dejtonskih kontroverzi 32

Rade Vukosav

BiH razjedinjuju i dave "entiteti" 35

izazovi globalizacije

Ljubiša Sekulić

Podrška bez sadržine 37

nova izdanja

Latinka Perović

O sudaru srpske patrijarhalne zajednice sa modernim društvom 39

kutak za kulturu

Zlatko Paković

Predeli pakla 41

sećanje na ljubu tadića

Latinka Perović

Otmena plemenitost 42

povelja na licu mesta

Gordana Perunović Fijat

Kikinda: Metastaze demokratije 43

sport i propaganda

Ivan Mrđen

Navukli se, pa "uživaju" 45

umesto eseja

Nenad Daković

Pratite moj pogled 46

malo poznata istorija

Branko Pavlica

Savremene migracije iz Jugoslavije u SR Nemačku 47

Olga Zirojević

O imenima preobraćenika (I) 44

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

Zmaj Jovina 7, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 2636-429; e-mail: povelja@eunet.yu

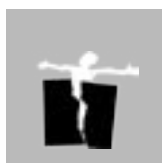
Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Korice: Ivan Hrašovec

Fotografija na naslovnoj strani: Oli Ren na otvaranju mosta Slobode u Novom Sadu

Ovaj dvobroj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Norveškog helsinškog odbora za ljudska prava

PIŠE: SONJA BISERKO

Godina teških odluka

Trebalo je dve godine da vlada Vojislava Koštunice shvati da Srbija nema alternativu reformama koje je započela vlada Zorana Đinđića. Vojislav Koštunica je ipak morao da ostvari saradnju sa Hagom, makar i po vlastitoj recepturi "dobrovoljne predaje". Iako za sada izostaje moralna komponenta, i ona će neminovno doći na dveni red. Oklevanje da se uhapsu Ratko Mladić i Radovan Karadžić deo je otpora i iluzija koji se polako tope pod pritiskom međunarodne zajednice. Srpski nacionalisti sve to vide kao široku zaveru protiv Srbije i sve se više okreću radikalima kao jedinim istinskim zaštitnicima srpskog interesa. Tako oni priželjkuju njihov dolazak na vlast sa argumentacijom da "još nismo videli šta može i ume SRS. Red je da i to vidimo i isprobamo. Ako ništa drugo radikali govore da će biti pošteniji, što je dosta za početak". U procepu u kom se nalazi – sa jedne strane, razočaranje patriotskog bloka zbog neostvarenih ciljeva, a sa druge, sve širi sloj osiromašene populacije – sadašnja vlada, ili bilo koja druga, teško će i sporo ostvarivati reformski program.

Hapšenjem Ante Gotovine Srbija je ostala usamljena u svom opiranju Haškom tribunalu i poricanju bilo kakve odgovornosti za događaje koji su obeležili poslednju deceniju XX veka na Balkanu. Ona i dalje opstaje na interpretaciji da je "prostor Balkana ogledna laboratorija za proizvodnju osvajačkih povoda i pohoda koji će mere retorizije, okupiranja i otimanja teritorija opravdati navodnom krivicom žrtve, njenim neofašizmom, rasizmom i aprathejdom". Srpski nacionalisti su svesni da se odlaskom Gotovine u Hag povećava pritisak na SCG, odnosno na Srbiju, za hapšenje Karadžića i Mladića. Njihovu spremnost da to učine otežava okolnost da su obojica u međuvremenu postali "legende, kao junaci iz kosovske bitke, kao časni ljudi koji su u datom trenutku štitili svoj narod", pa je sada teško naći dovoljno uverljivo objašnjenje. Odnosno, mnogo je lakše proizvesti neku teoriju zavere nego se suočiti sa surovom relanošću. Tako, špekuliše se čak i sa time da je "Ratko Mladić više šifra za definitivnu kapitulaciju zemlje, nego general Vojske Republike Srpske optužen za ratne zločine".

Očekivanja da će Milošević kroz svoju odbranu "razbiti Tribunal" pokazala su se kao još jedna iluzija.

Njegova odbrana projekta "oslobođenje i ujedinjenje srpstva" dodatno je kompromitovalo i ogolilo "srpsku stvar" i pored pune logističke podrške celog državnog aparata (više od tri hiljade ljudi radi na njegovoj odbrani). Naime, prominentna srpska elita koja se u Hagu pojavila u svojstvu svedoka odbrane pred celim svetom je još jednom pokazala nerazumevanje modernih procesa i principa na kojima se temelji. Tako su oni s velikim ubeđenjem govorili da nije bilo projekta Velike Srbije, jer stvaranje jedinstvene srpske države, odnosno okupljanjem celokupnog srpskog naroda ili najvećeg njegovog dela u jednoj državi, nije velikodržavna ideja, već legitimno pravo srpskog naroda.

Za srpske nacionaliste odustajanje od tog projekta postavlja se još uvek kao suštinski problem. Njihova frustracija raste, a teorije zavere se multipliciraju. Njihovo glasilo *Ogledalo* vrvi od podsećanja na velike Srbe, kao što je bio vojvoda Živojin Mišić, koji kaže: "Srpski oficir i srpski vojnik treba da znaju samo za jednu politiku, a to je oslobođenje i ujedinjenje srpstva, i van te ideje za njih ne treba da ima druge ideje". Ili, pak, Jovana Cvijića, koga citaraju u vezi sa Bosnom i Hercegovinom. Posebno ističu deo da se tuđinu ne sme dati "centralna oblast i jezgro jednog naroda, jer to znače Bosna i Hercegovina za srpski narod". Pri tome se uopšte ne uzimaju u obzir istorijske i političke okolnosti u kojima su delovale pomenute ličnosti.

Ne radi se više samo o Miloradu Ekmečiću, glavnom autoru ovakve teorije u novije vreme, koji je na Drugom kongresu intelektualaca u Beogradu 1994, rekao: "Odmah se na prvom mestu mora reći da ujedinjenje srpskog naroda u nezavisnoj i demokratskoj državi uvek ostaje meta koja se ne menja". Niti se radi o Mihajlu Markoviću, koji je u *Srpskoj političkoj misli* (2000. g.) rekao da "srpski intelektualci i političari ne treba da čekaju da proces globalizacije propadne ili dovoljno oslabi da bi počeli da rade na ujedinjavanju srpskih zemalja". U Haškoj sudnici Mihajlo Marković, na pitanje tužioca Džefri Najsja o mapi Velike Srbije koja je objavljena u časopisu *Epoha* 22. oktobra 1991. godine, kaže: "To nije plan razgraničenja Srbije i Hrvatske, nego je ovo Jugoslavija od koje se otcepila

Hrvatska, pa je pitanje, ako se Hrvatska otcepljuje, gde je trebalo da bude granica?" Sada je, naime, reč o tome da je u međuvremenu stasala nova generacija srpskih intelektualaca koja opstaje na tom projektu.

Poznato je da je beogradski Pravni fakultet bio najvažnija legalistička poluga Slobodana Miloševića kojom je pravdao svoje manipulacije. U tom su smislu profesori Smilja Avramov, Ratko Marković, Oliver Antić, Kosta Čavoški i mnogi drugi imali ključne uloge. Međutim, sada taj fakultet ima novu, još javno neafimisanu generaciju, koja nastavlja aktivnost na istoj matrici i na isti način obučava i nove generacije. Njihova interpretacija rata ostavlja se u amanet novim generacijama. Ta se interpretacija svodi na to da je mit o Velikoj Srbiji u stvari podmetnut srpskom narodu od strane velikih sila, te se osudom velikosrpskog hegemonizma prokrčuje put novom svetskom poretku i mondijalizmu u ovom delu Evrope. U tom smislu, Srbija se vidi kao nacija-žrtva odnosno država- žrtva, što je prati kroz celu istoriju. Stvaranje jedinstvene srpske države, odnosno okupljanjem celokupnog srpskog naroda ili najvećeg njegovog dela u jednoj državi, tako i dalje opstaje kao jedina politička ideja. Ovakva argumentacija, njeno predstavljanje, kao i medijska interpretacija pokazuju da je ona duboko usađena u svest šire javnosti, što pojačava uverenje da se Jugoslavija raspala voljom velikih sila.

Sve izglednije osamostaljivanje Crne Gore pojačava osećanje gubitka. Srbija ima psihologiju imperije koja je izgubila svoje teritorije. To proizilazi iz njene percepcije Jugoslavije kao proširene Srbije. "Omekšavanje" međunarodne zajednice, kada je Crna Gora u pitanju, je poslednjih nedelja i konkretizovano, posebno kroz predloge Venecijanske komisije. Njen predlog je manje-više na liniji onoga što je i sama crnogorska vlada najavljivala: znači Crnogorci u Srbiji neće imati pravo glasanja, a što se tiče ostalih uslova, stvar je dogovora vlasti i opozicije. Opozicija je već odbila prvi poziv da učestvuje u razgovoru o referendumu, jer uvažava samo međunarodnu zajednicu i, valjda, Beograd. Sve se čini da će ona u mesecima koji dolaze dodatno kompromitovati svoju poziciju i samim tim ojačati proindependističku stranu. U srpskim medijima Javier Solana ponovo dobija mesto kakvo je imao i za vreme NATO intervencije.

Pripreme za rešavanje kosovskog statusa u 2006. godini već su odmakle, što je kod srpskih nacionalista dodatno povećalo frustraciju, jer njihov plan o podeli Kosova i kompenzaciji sa Republikom Srpskom, gotovo da više nema nikakvu podršku. Revizija Dejtonskog sporazuma je izvesna, a načelni dogovor o tome postignut je između sve tri strane na desetogodišnjicu Dejtona u Vašingtonu, u prisustvu Kondolize Rajs. Beograd se odavno odrekao Kosova, očekujući kompenzaciju na drugoj strani, pa sada pregovarački tim, kako kaže Boris Tadić, "u pregovore ulazi s

ciljem da se spreči nezavisnost pokrajine. Ni uslovna i безусловna nezavisnost za Srbiju nije prihvatljiva". U Parizu je ponovio taj stav, dodajući da bi nezavisnost Kosova izazvala "domino efekat i rasparčavanje Balkana". Nije propustio da postavi pitanje i "zašto tim putem ne bi pošla i Republika Srpska". Dakako, srpski nacionalisti to vide kao dodatan pritisak na Srbiju, a "Bečki kongres" kao novu nepravdu srpskom narodu.

Posledice projekta "ujedinjenja svih Srba" su trajne i duboke i srbijansko društvo će se dugo oporavljati – i ekonomski, ali još više moralno. Razoren je građanski (i inače mali potencijal) i nacionalni identitet. Srbijansko društvo danas karakteriše svojevrсна destrukcija i primitivizam. Postoji teror većine koja sledi najniže instinkte. Brojni ispadi bez ikakvog racionalnog objašnjenja govore o degerativnoj formi srpskog nacionalizma.

Stalne kampanje protiv dela civilnog društva, zatim neprihvatljiv nivo komuniciranja u srbijanskom parlamentu, tabloidizacija medija i njihova instrumentalizacija u obračunu sa liberalnom orijentacijom u društvu, te klerikalizacija društva, samo ukazuju da je liberalni potencijal u Srbiji veoma mali. Srbija je sada zatvoreno društvo i blokirana nacija sa veoma malim tranzicionim mogućnostima. Pri tome, društvo u celini nije integrisano, jer nedostaje nova paradigma koja bi mobilisala sve građane bez obzira na etničku, versku ili političku pozadinu.

Pojačana netrpeljivost, netolerancija, pa čak i stepen represije, po svim znacima u javnom diskursu, može se očekivati narednih meseci, jer se pred Srbijom nalaze dva važna potencijalno frustrirajuća izazova – rešavanje statusa Kosova i referendum o nezavisnosti Crne Gore.

Nemoguća misija

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Ako sadašnje stanje na Kosovu predstavlja za albansku stranu "manje od minimuma", a za srpsku "više od maksimuma", onda kompromisa teško da može biti. A ni pregovora. Ja zato ne verujem u iskrenost ili znanje ljudi koji govore o kompromisu. Mislim da je to prikrivanje pravih namera, jer će se pregovori odvijati u atmosferi teških pritisaka, ružnih ucena pa čak i pretnji.

Međunarodna zajednica je na Kosovu jasno definisala državno pravno ali i faktičko stanje, čija je osnovna i najvažnija karakteristika da je sve na Kosovu potpuno nezavisno od Beograda. Očigledno je da će to stanje da bude polazna osnova za pregovore u kojima će Srbi nastojati da svoje državne institucije nekako "uguraju" u politički i javni život Kosova, a Kosovari da se oslobode zavisnosti i međunarodne zajednice jer su od Srbije već nezavisni. Da li postojeće stanje možemo da prihvatimo kao minimum za kosovsku i maksimum za srpsku stranu, ili je moja procena možda porešna? Da li je realno da posle okončanih pregovora Kosovo bude zavisnije od međunarodne zajednice, a naročito od Srbije nego što je to danas na početku pregovora? Ili, sa druge strane, može li Beograd na kraju pregovora da se više pita o Kosovu i na Kosovu, nego što se pita danas na početku pregovora, a danas ne pita ni malo?

Ova pitanja postavljam a *propos* teorije o kompromisu po kojoj bi pregovori Beograda i Prištine trebalo da se odvijaju i okončaju. Da li uopšte postoji kompromis, i ako postoji, kako bi on mogao da izgleda? Čega bi, po teoriji o kompromisu mogla da se odrekne kosovska strana, a čega srpska? Koja bi to ovlašćenja koja sada imaju kosovske institucije Petersen posle pregovora mogao da prenese na Beograd, a sa kojim bi to novim ustupcima Prištini Beograd mogao da se složi? Kako uopšte neko može da govori o kompromisu ako se pregovori pokreću zato što je sadašnje stanje neodrživo jer Kosovo jednostavno ovako više ne može da funkcioniše? Ja zato ne verujem u iskrenost ili znanje ljudi koji govore o kompromisu. Mislim da je to prikrivanje pravih namera, jer će se pregovori odvijati

u atmosferi teških pritisaka, ucena i pretnji, pre svega srpskoj strani. Ne samo zato što je srpska, već zato što ona mora da pristane na promene i da to potpiše. Kosovska strana mora samo da obeća da će biti dobra i pažljiva prema srpskoj manjini.

U Beogradu se već neko vreme priča da je jedan od naših predsednika prilikom nedavnog boravka u najvažnijem glavnom gradu u svetu pozvan na veoma visoko mesto i tu mu je saopštena odluka međunarodne zajednice. Srbija, po toj odluci na Kosovu i od Kosova neće dobiti ništa, osim mogućnosti da zaštiti svoja legitimna prava i prava svojih građana i Crkve. Ako se sa time saglasi, dobiće, što ovako što onako, nekoliko desetina milijardi dolara. Ako odbije predlog, opet na Kosovu i od Kosova neće dobiti ništa, a neće dobiti ni prebijene pate. Što rekao Srećko Šojić u "Tesnoj koži": "Predlog je na glasanje, drugovi!"

Srpskim političarima neće biti lako. Već smo više puta ukazivali da Srbija nema nikakav plan za Kosovo, nema čak ni pogrešan plan. I ovo što pokušavaju da donesu neće biti ništa, nikakav plan. Nema ga, ne zato što Srbi ne umeju da ga naprave, već zato što je sa ciljem koji je zadat i mogućnošću da se ostvari, nemoguće napraviti bilo kakav plan. Zato srpski političari kada govore o Kosovu i pregovorima izgledaju jadno, smušeno i zbunjeno. Zato njihovi politički potezi koje s vremena na vreme vuku liče na poteze neznanice i očajnika namenjeni domaćoj javnosti ili pak poteze za koje političari veruju da će ih učvrstiti na vlasti. Patnje, krv i suze kosovskih Srba ni malo ne interesuju "stratege" iz Nemanjine ulice. Flagrantan primer je ponašanje Vlade povodom nedavnih nevolja srpskog stanovništva izazvanih isključenjem struje. Pri tome je najmanje bitno što im je struja isključena jedino zato što nisu platili račun, što se u Srbiji dešava svakodnevno. Da je zaista želela da reši problem srpskog stanovništva, platila bi njihove dugove i struje bi bilo. Umesto toga, Vlada ih je nagovarala da protestuju i blokiraju puteve, dovela ih na ivicu humanitarne katastrofe i iseljavanja, a onda njihove patnje pokazivala domaćoj publici kao predizborne reklamne spotove.

Ja ne znam da li je to zaista tako teško shvatiti, ili je to teško samo srpskim kleronacionalistima obneznanjenim mitom o izabranom nebeskom narodu koji samo permanentnim ratom može biti na dobitku. Već i vrapci znaju da ako bilo ko pokušava da smisli strategiju ili plan kako da Kosovo vrati pod jurisdikciju Beograda, obična je budala i preduzima nemoguću misiju o trošku građana Srbije. A ako bilo ko pokušava da bilo gde u svetu pronađe saveznike za tu nemoguću misiju još je veća budala. Što pre shvati da je Kosovo kao teritorija izgubljeno, umesto što fantazira da će pokrajinu dobiti nazad, Beograd će moći da se posveti svojoj jedinoj ulozi - da kao matična država učini što više može za Srbe na Kosovu.

Srbija tu ima brojne legitimne interese koje niko ne osporava. Oni su u zaštiti i rešavanju eventualnih sporova o državnoj i privatnoj imovini, statusu srpskih istorijskih spomenika i verskih objekata i u rešavanju pitanja kosovskog dela međunarodnog duga Srbije. Pretpostavljam i da će trebati da se razgovara o formiranju komisije za sukcesiju i raspodelu imovine, kao što je bilo sa ostalim članicama nekadašnje zajedničke države. Umesto toga, srpski kleronacionalisti još uvek galame da je Kosovo naše i da ga ne damo, baš kao što njihovi dedovi nisu dali Solun, a očevi Trst.

Priča o kompromisu je ono što u stvari i jeste – samo obična “žvaka” za gledaoce “drugog dnevnika”. Nema kompromisa, kao što može da se dogodi da ne bude ni pravih pregovora. Svet će nametnuti konačan status Kosova, on će biti određen negde između sadašnjeg statusa i potpune nezavisnosti, a Srbija će dobiti veliku, veliku šargarepu. Ko misli drugačije, ne zna šta od čoveka može da napravi veliki strah i veliki novac. To će se najverovatnije dogoditi početkom proleća da bi do početka leta Srbija i Kosovo prihvatili plan, a do kraja godine Kofi Anan to sproveo u život. Nikakav kompromis se neće dogoditi, nikakvo “više od onoga a manje od onoga”. Samozadovoljstvo međunarodne zajednice je isuviše dugo kreiralo politiku na Kosovu. Iza zavese prividnog mira u uspeha, gomilali su se tamni oblaci. Potencijal za obnavljanje nasilja je veoma realan. Što se sveta tiče, u Beogradu, posle nekoliko drugačijih i lepих godina, opet sede rđavi svojevlavi momci koji bi da premeštaju reke i planine

onako kako njima odgovara. Mnogo je ljudi na svim stranama kojima je dosta kilavog i siromašnog mira, potkupljive i sterilne policijske i svake druge vlasti i preko svake mere zadržanih i strpljivih zapadnih političara. Međunarodna zajednica zato mora da odluči da li će preuzeti kontrolu nad događajima ili će dopustiti da ih opet preplavi pljavi i krvavi balkanski cunami. Kako sada stvari stoje, čini se da je odluka doneta.

Ali, ne znaju oni nas!!??

Da li za srpske kleronacionaliste ipak postoji dobitna kombinacija, zračak nade? Verovali ili ne, oni misle da postoji. Jer, ono što očekuje srpske nacoše na Kosovu i oko Kosova neće biti lako. Za razliku od Albanaca kojima odgovara mir i lagano, svakodnevno poboljšavanje situacije na Kosovu i konačno dobijanje nezavisnosti, nacionalističkom Beogradu bi najviše odgovarao rat između naoružanih Albanaca i međunarodnih snaga. To bi bio nedvosmisleni dokaz da “divlji i necivilizovani Albanci” nisu dostigli standarde i sasvim bi sigurno za dugo pokopao sve nade albanskog stanovništva u nezavisnost. Naravno, teško je zamisliti takav diletantizam Albanaca, ali je lako zamisliti da bi neko, umesto njih mogao da zavrti novu spiralu nasilja. Uostalom, zar se to već nije dešavalo u Hrvatskoj, pa u Bosni, pa i na Kosovu, ako hoćete. Zar i onda, kao i sada, toj akciji nije prethodila neviđeno prljava medijska hajka i svakodnevno “bombardovanje” izjavama važnih i kompetentnih ljudi da će Kosovo “opet da plane”, da nas očekuje sveti rat “za krst časni i slobodu zlatnu” i da treba

Daleko od stvarnosti

ŽARKO KORAĆ

Ovde su već upotrebljene reči “istorijsko zasedanje”, “važne odluke”. Ono o čemu danas razgovaramo je mandat za političke razgovore o budućem statusu Kosova i Metohije. Da pogledamo kakav se mandat ovom rezolucijom u suštini predlaže. U Predlogu rezolucije navode se različiti principi međunarodnog prava, kao i odluke različitih organa Ujedinjenih nacija o Kosovu i Metohiji. Jedino što se, nažalost, u Predlogu rezolucije ne iznosi je faktičko stanje na tom prostoru. Koju vrstu suvereniteta Srbija ima na Kosovu? Najvažnije je, kako je do toga došlo. Kada bismo to pitanje otvorili morali bismo da progovorimo dve suštinske stvari o kojima se danas ovde uglavnom ne govori. Kakva politika prema Kosovu je vođena u poslednjih dvadesetak godina? Ko je bio nosilac te politike? Da se podsetimo, makar sumarno, na ono što ta pitanja u sebi nose. Politika koja

je inaugurisala Slobodana Miloševića upravo na Kosovu osamdesetih godina bila je politika sile, a ne dijaloga i kompromisa. Sa razlogom se u ovom Predlogu rezolucije danas govori o kompromisu, dijalogu i razgovoru. Nažalost, sa ogromnim istorijskim zakašnjenjem. Ova politika nije imala nijednog jedinog legitimnog političkog partnera među predstavnicima albanske zajednice na Kosovu. Sa ogromnim prezirom i arogancijom tadašnji nosioci vlasti u Srbiji mislili su da se kosovski problem može rešiti isključivo silom, bez obzira na političku realnost, da je na Kosovu tada bila ukinuta autonomija i da to nije prihvatio praktično nijedan građanin Kosova albanske nacionalnosti. Pravo pitanje već tada je bilo, da li je moguće videti ga isključivo kao teritoriju, bez obzira na želje većine građana koji tamo žive? Ta vrsta politike prividno je bila uspešna, dok su trajali ratovi na prostoru bivše Jugoslavije. Prestankom tih ratova bilo je logično da se ponovo otvori kosovski problem. U tom periodu Albanci na Kosovu su stvorili svoje paralelne institucije i faktički stvorili paralelnu državu sa vlastitim sistemom zdravstvenog i prosvetnog obrazovanja.

U svesti većine Albanaca, za njihovo masovno bojkotovanje institucija Srbije bilo je odgovor na Miloševićovo ignorisanje teških problema Kosova.

da se homogenizujemo i zaboravimo na nepotrebne i glupe stvari kao što su sloboda, hleb i posao.

Najbolji rasplet događaja za Srbe, bez obzira gde žive je da Vlada Srbije uspostavi što prisnije svakodnevne kontakte sa Vladom Kosova, jer je upravo ta vlada jedini činilac koji može da reši sve probleme kosovskih Srba, bez obzira gde žive. Umesto toga, umesto da se, kao nekada Knez Miloš Obrenović spakuje i ode da, ako treba klekne i moli za dobro svog naroda, naš premijer sa svojim saradnicima "gordo grdi kralja u potoku" i kao za inat, čini sve da tom jadnom narodu oteža svaki dan života. Građani Srbije na Kosovu i van njega, na nesreću, opet imaju različit cilj od vlasti. Cilj građana je mir, želja vlasti je kontrolisani ratić. Želja građana je mirno uključivanje Srba u organe Kosova, cilj vlasti su patnje tih istih Srba koje bi vlast "krčmila" na televiziji i po novinama, želja građana je bogato društvo, cilj vlasti je prazan sirotinjski kvazipatriotizam kojim misli da se dobijaju izbori, ali se stotine hiljada dece ostavljaju na ivici gladi, cilj građana je da slobodno putuju po svetu, da uče jezike i kompjutere, cilj vlasti je da razni polupismeni crkvenjaci drže male Srbe u skamijama ili u nekom ćošku na zrnima kukuruza, i da ih subotom tuku, cilj građana je otvorena, moderna i nasmejana država, cilj vlasti je mračno zatvaranje Srbije u pravoslavnu sabornu monarhiju u kojoj između domaćina i boga postoji samo kralj, i u kojoj će red održavati naoružane paracrkvene zilotske formacije, želja građana je da žive u državi u kojoj je ubistvo zabranjeno i kažnjivo, cilj vlasti je da od suda koji sudi u ime čovečanstva sakrije sve optužene za

ubistvo, ili ih, ako baš mora, u zatvor ispraća kao na svadbu. Na kraju, cilj matorih Srba je da podižu unuke i kaleme vočke po blagorodnoj Šumadiji, a cilj vlasti je da tim njihovim unucima oslobađa Đakovicu od Albanaca, kao što je oslobađala Varaždin od Hrvata ili Travnik od Bošnjaka.

Kosovski Albanci nisu, u čitavoj situaciji ni naivni ni nevini. Zbog strašnih zločina koji su počinjeni nad njima, i zbog niza gluposti na kojima već godinama istrajava Beograd, oni još uvek uživaju u debeloj zavetrini statusa žrtve. Da toga nema, da im nacionalistički Beograd svakodnevno ne pruža alibi, izgovor i razlog za greške, teško da bi uspeali da se za njih opravdaju pred mentorima.

Pri tome su interes i cilj kosovskih Albanaca veoma jasni. Oni žele nezavisnost i dobro znaju da će je i dobiti ako dokažu, pre svega, da mogu da štite život i imovinu srpske manjine. Ako ikome na Kosovu nikako ne odgovara da ijednom Srbini zafali dlaka sa glave, ili jedan jedini crep sa kuće, onda su to baš Albanci. Zato mudri analitičari eventualne krivce za eventualne nove nemire na Kosovu ne traže u pokrajini, već malo severnije, budno motreći na vladine "radne grupe" u Brzeću i Raški.

Tako Srbija, dok polako, kao pesak iz peščanog sata čili i nestaje ova, živi u iščekivanju Nove godine, novih vesti i novih akcija, ne nadajući se ničim dobrom. Narod strada, šapuće, brani se, ako ne može drugačije, a ono pričama u kojima živi njegova nejasna i neuništiva želja za pravdom, za drugačijim životom i boljim vremenima. ■

Ako je postojao jedan istorijski period kada su srpsko-albanski odnosi u potpunosti prekinuti, onda je to ovaj period Miloševićeve vlasti. Kroz istoriju srpsko-albanski odnosi su imali zaista svoje uspone i padove, ali je to jedinstven period u istorijskom smislu, kada su dva susedna naroda faktički prekinuli bilo kakav dijalog. Posledice toga su porast nasilja na Kosovu i rat 1999. godine. Politika tog perioda je cinično zloupotrebljavala strahove srpskog stanovništva Kosova, stavljajući ih u poziciju taoca, koji je prvo gurnut u konfrontaciju i rat, a onda napušten, Kumanovskim sporazumom. Realnost sadašnjeg položaja Kosova i Metohije određena je sa tri stvari: politikom devedesetih godina, ratom 1999. godine i Kumanovskim sporazumom. U Predlogu rezolucije to se ne spominje. Zato je taj Predlog rezolucije nerealan. On nam kaže šta se želi, ali ne i šta je stvarno stanje na Kosovu. Ne pominje se većinsko albansko stanovništvo na Kosovu sa kojim se mora postići istorijski dogovor, sviđalo se to nekome, ili ne. Jedan od uzroka nepominjanja politike prethodnog perioda je i činjenica da se u Skupštini Srbije očekuje podrška onih koji su doveli do sadašnjeg stanja na Kosovu. Oni su ponovo amnestirani, nažalost, velikodušnom ponudom da učestvuju u čuvanju Kosova. Takvo

jedinstvo je neprirodno i neće doneti dobro Srbiji. Ono služi za zavaravanje birača, za izbegavanje odgovornosti. Tu onda nema, poštovani narodni poslanici, ničeg istorijskog. Istorijski bi bila stvarna analiza postojećeg stanja i realni predlozi za njegovo kompromisno rešenje. Nažalost, toga u predloženoj rezoluciji nema. Iako je istorija učiteljica života, onda je ona uči da mitovi i demagogija ne pomažu dugoročno, već samo analiza i istina saopštena građanima. Za to je potrebna hrabrost. Nacionalni interesi se u teškim istorijskim trenucima brane samo istinom i ničim drugim.

Poštovani narodni poslanici, verovatno ćete se u ovoj sali složiti oko ponuđenog Predloga rezolucije, ali život je već odavno otišao negde drugde, kada su Kosovo i Metohija u pitanj. Nažalost, malo je u Srbiji onih koji su spremni da to danas javno kažu. Zato je današnja rasprava u Skupštini Srbije daleko od stvarnosti. Lako je svima nama ovde da se zalažemo za teritorijalni integritet Srbije, ispunjenje njenih ustavnih pretpostavki. Prava pitanja su kada je, i ono što se ovde izbegava, zašto je on izgubljen u prethodnom periodu.

(Diskusija na sednici Narodne Skuptine prilikom rasprave o Rezoluciji o Kosovu) ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Razmatranja jednog "kosmetpolite"

Kada jedan intelektualac počinje da se "kruni", da *kopni*, da *javno propada*? Dobro pitanje, ali kanda se u toj priči o Propasti Naočigled Svih pre radi o kraju nego o početku nečega: njegova je javna autode(kon)strukcija samo poslednji, malo otužniji čin jednog procesa koji se negde u tišini zapravo već odigrao. Ono što javnost na koncu vidi, ono što pred njom odigrava svoj ritualni *suicidni performans*, samo su još "ljudski ostaci", prazna ljuštura iz koje je iscureo svaki sadržaj, svaki relevantni "naboj". Ako je intelektualac znalac neke specifične oblasti koji se, po Puhovskom, "pača u javna posla", tj. u ono što ga se ni lično-interesno, ni uskostručno "ne tiče", onda on to čini iz stanovitog "moralnog" razloga, iz "pozvanja" koje je samom sebi uputio... Jer, ko bi drugi – šta bi drugo, naime – moglo da mu uputi taj poziv? Koja "nadređena instanca"? Koji heruvimski *glas sa nebesa*? Dovde je, nadam se, sve jasno & nesporno. E sad, šta je ono što intelektualcu daje preko potrebnu, upravo "konstitutivnu" verodostojnost – što nema nužno bilo kakve veze s tim "slažete" li se vi s njegovim stavom ili pak ne! – u istupanju glede "javnih stvari"? Pre svega postojanje razumnih i uverljivih razloga da se veruje da ovaj piše i govori striktno i bez ostatka u ime vlastitog sagledavanja sveta iz jednog inokosnog i nepotkupljivog ugla; ovo će reći da intelektualac nije u službi – bukvalnoj ili simboličkoj, gotovo da je svejedno – bilo koje Institucije koja poseduje i emituje Moć, bilo koje Nadređene Instance, ergo da nije zastupnik neke kolektivne istine i(li) neupitne doktrine – ideološke, etničke, religijske, sasvim svejedno. U protivnom, intelektualac se samoponištava: ono što preostaje u najboljem je slučaju *stručnjak* koji manje ili više profesionalno servisira neki centar moći, ili pak *volontira* kao kakav aktivista zauzet za Našu Stvar (bilo koju).

Razume se, kada živite u "prljavom, realnom svetu", stanoviti razumni kompromisi su mogući... Recimo, ne bih bio spreman da kažem da će naš gore razmatrani "klerik" počinuti neku strašnu *izdaju intelektualaca* samim tim što će, recimo, postati direktor državnog ("javnog", jelte) radija, barem ne ako se tog posla prihvata u kontekstu makar i rudimentarno demokratskog društva, kakvo je i srpsko nakon 2000. Ta, neko mora i to da bude, pa je onda svakako bolje da to bude osoba od ugleda. Je li može Slobodan Divjak? Može, naravno. Ono, doduše, nikako nije pametno zaboraviti da se gospodin strateški

"samopreporučio" stanovitim antidosovskim tekstovima u vreme kada je i mnogo manje pronicljivima od njega bilo jasno da je tadašnjoj vlasti odzvonilo, ali hajde sad, ljudi smo... Kada, međutim, sa pozicije visokog, reprezentativnog državnog (i još uvek Vladinog) službenika – direktora Radio Beograda, da ponovimo – objavite pravi, raskošni panegirik aktuelnoj Vladi Srbije (pa i vlasti u celini i celosti), onda svakome sviče da tu nespornost nema, da se radi o trajnijem maniru iliti stilu, da je *to to*, u svoj vanvremenskoj trivijalnosti *toga*... Dakako, posve je izvan ove teme da li je direktor-panegiričar "u pravu" ili nije: naprosto, čovek sa njegove pozicije ne piše hvalospeve vlasti koja ga je tu dovela, i tačka! Osim u totalitarizmu, dakako. Divjak je, dakle, nedavno u "Politici" učinio upravo to, i kada je video da to nije izazvalo nikakvu javnu polemičku reakciju, čovek se okuražio da side još stepenicu *niže*. Ako je prva ("pripremna") faza, dakle, bila *samopreporučivanje*, a druga precizno *samoodređivanje*, treća zahteva prelazak u napad, odsečno i borbeno određivanje ka Drugima, ka onima koji nisu, ne mogu ili ne žele da budu "mi", pri čemu smo "mi", što interesno, što svetonazorno pozicionirana zajednica onih koji dele zamišljene vrednosti "minimalnog konsenzusa". U slučaju današnje Srbije, to bi bili oni koje politički reprezentuju *koalicija+kohabitacija*, uz dodatak nezaboravnih parlamentarnih asova "starog režima". A koji su se svi đuture onomad aklamativno dogovorili o Minimumu Srpskih Nacionalnih i Državnih Interesa.

Za stigmatizovanje onih koji štrče izvan tog dražesno kičeroznog deklarativnog konsenzusa Divjak je mudro koliko i bezbedno izabrao dežurni etalon svake "šuplje" politike u Srbiji poslednjih decenija: famozno "kosovsko pitanje". Pardon, *kosmetsko*, kako piše Divjak, znajući da je u čarobnom svetu parapatriotskog drvenog jezika *ime znak*, pa se otuda i onaj-koji-imenuje prepoznaje kao "naš" ili "tuđ". Nešto kao onomad u Hrvatskoj, kad su "domoljubi" pisali Europa a "izdajnici" Evropa... Divjakov tekst "Srbi najugroženija manjina" ("Politika", 8. 12. 2005) pravi je majdan, beskrajno zahvalan za svaku priču o strmoglavu intelektualca premetnutog u državnog službenika u Označioca Nepodobnih: to su oni koji su (namerno, jašta) izostali sa one skupštinsko-kosovske svesrpske zakletve... Ovaj bi se tekst dao demontirati red po red, ali ukazaću samo na neka od najbitnijih *mesta-simptoma*. Nakon uvodne pohvale "konsenzualcima" u političkoj i intelektualnoj sferi, koji su se sjatili oko odbrane Kosova kao jedan, Divjak poučitelno napominje da je važno braniti svaki deo državne teritorije, ali posebno Kosovo jerbo je na KiM "otelotvoren bitan deo kolektivne memorije srpskog naroda u vidu crkvenih objekta (a – dodao T.P.) ta, kulturno-istorijskih spomenika, grobalja, obeleženih istorijskih datuma i slično", da bi malo docnije pridodao i kako ono "simbolizuje bitan aspekt njegovog (srpskog, naime, op. T.P.) kulturnog identiteta". Da je Divjak "tradicionalni" srpski nacionalista, sve bi ovo štimalo, roba u izlogu i ona u radnji bile bi iste. Divjak

se, međutim, u poslednje vreme rado samoodređuje kao nekakav "liberalni patriota", čije je naglašeno domoljublje državotvorne, a ne etničke, narodnosne prirode. Ljupko. Samo, za famoznu "odbranu Kosova", Divjak uglavnom nudi tipično etnicističke argumente, sav je u "kulturnom pamćenju" i "tradiciji" jednog etnosa, koji odjedared baš iz njih polaže izvesna "državotvorna" prava. A kada pokuša da piše drugačije, zaplete se u kućine: po "modernom državotvornom principu" koji Divjak zaziva, "teritorijalno omeđena država pripada svim njenim članovima, bez obzira na etničko poreklo". Odlično. Samo što: 1. na Kosovu do 1999, to ni u bunilu nije bilo tako (nije ni danas, ali za to Divjak i ja nismo nikako odgovorni, a za ono smo bili, jer su nepravda i radikalna, etnički selektivna represija dolazile od države kojoj smo plaćali porez); 2. busanje u *sadašnja* demokratsko-liberalna prsa (po sistemu: "mi smo *sada* dobri, ajd' nam vratite Kosovo, nećemo mu ništa, časna reč!") naprosto više ništa ne znače, istorijska dinamika je već odradila svoje, proš'o voz... Znaete, i ujedinjena Nemačka je sada jedna veoma demokratska država, ali se onaj Hans, Klaus ili Werner zbog toga ipak nije vratio u Bačku da istera nečijeg ličkog đeda iz folksdojčerske kuće. Niti je istočna Pruska iznova pripala i te kako demokratskoj Nemačkoj: žao nam je, ali Poljska ne da, pa ne da! Tvrđoglavo to, i sebično! Kao što, uostalom, ni Srbija ne "vraća" nesumnjivo demokratskoj Mađarskoj Vojvodinu. Bilo pa prošlo. Kad mleko jednom prospeš, onda si ga prosuo, žalim slučaj... I još si se uflekao, a sve misliš da drugi to ne vide.

Uostalom, hajde da zamislimo da ništa od toga nije tako kako ja umujem, lično se neću nasekirati zbog toga, naprotiv: rad sam da platim carski ručak u prištinskom "Grandu" - ma, i negde u Drenici, ako treba! - svakome, S. Divjak *included*, ko me u iole doglednoj budućnosti u *praksi* demantuje i nekom mađijskom političkom veštinom "sačuva Kosovo", i to legitimno i demokratski, uz saglasnost svih zainteresovanih... Ili *bilo kako drugačije*, uostalom. Samo, valja znati da je jedan već probao pa se... fino raskomotio u Sheveningenu, al' mu glava nešto otežala, a i zuji mu u ušima. Nije, dakle, ništa od ovoga glavni problem s Divjakovim tekstom. Prave nevolje nastaju kada javnoga *smatranja* željni direktor Radio Beograda - u *žanrovskom* smislu, pre čekističkim nego šerlokholmsovskim njuhom - detektuje nekakve "samozvane kosmopolite" (čuj - kosmopolite! Dražesna li termina! Džugašvili je one koje je prepoznao kao takve slao na Kolimu) koji bezobrazno poiskakahu iz poma'nitalog voza onog deklarativnog konsenzusa ovdašnjeg politkult establišmenta, pa su sada, eto, spremni da prihvate promenu statusa Kosova kao zatečeno stanje stvari, kao puki fakat. E, vala jok! poručuje Divjak, to neće proći! I onda sledi ne baš razgovetna lavina optužbi iz koje se da razabrati da su narečeni grešnici žalosno deficitarni sa svim mogućim ljudskim vrlinama, a naročito kada je u pitanju solidarnost - imaju je za sve osim za "svoje", za Srbe! Ovo je veoma zanimljivo i poučno mesto. Naime, identično

"argumentovane" optužbe su početkom i polovinom devedesetih bivale upućivane svim nedvosmislenim protivnicima ratno-osvajачke politike Dedinja: brinete se za Hrvate i Muslimane, a za napaćeni srpski narod vas baš briga... Uistinu je očaravajuće videti kako Divjak olako i ležerno reciklira jedno od opštih mesta diskursa ratno-nacionalističkog agitpropa u koštacu s Unutrašnjim Neprijateljem... Samo, "analizirajući" mentalni sklop tog, uzgred, prilično netaalentovano zamišljenog "samozvanog kosmopolite", Divjak će otići i dalje, i niže: optužice ga za "antihumanistički odnos prema pripadnicima svog *nekadašnjeg* (podvukao T.P.) etnosa", što će reći da će ga Divjak naprosto *ekskomunicirati* iz one andersonovske "zamišljene zajednice" zvane nacija. S kojim pravom to možete učiniti bilo kome, manj' ako se ovaj sam jasno i eksplicitno ne odredi, na primer, ovako: "bio sam Srbin, a sada više nisam"?! Ovakvih su se *ispada* uglavnom čuvali i najostrasceniji Miloševićevi javni ratoljupci i "egzorcisti mrskih izdajnika".

Otvarajući zaključni pasus svog teksta, brižni *kosmetopolita* Divjak će se ustremiti i na najgoru od svih gnusnih osobina "samozvanih kosmopolita": "Beda pozicije naših samozvanih liberala najočitije se ogleda u tome što oni svim svojim srcem priželjkuju po Srbe potpuno negativni ishod pregovora kako bi, posle toga, paradirali svojim 'političkim realizmom'". Vaistinu je onkraj svakolikog boljeg ukusa ofrlje i napamet raspravljati o nečijem "srcu", tj. o tome šta on intimno želi a šta ne, i iz kojih pokvarenih motiva... Zašto onda Divjak pribegava ovako trećerazrednom i bednom načinu *poentnog blaćenja* onih koji mu nisu po volji? Zato što je, eto, najstrašnije kod svih tih Štršača Izvan Konsenzusa to što bi *mogli da budu u pravu*, što bi se njihove procene i analize mogle pokazati tačnim! E, to je već neoprostivo. Otuda oni moraju unapred biti krivi što je to tako, *energija zablude* mora biti vzdignuta na nivo plemenitosti i viteštva, a energija činjenica i njeni nosioci prokazani kao moralno devijantne osobe koje magijski prizivaju nesreću. Samo korak dalje u ovom pravcu, i došlo bi se do zaključka da su je oni svojim prizivanjem (u prevodu: opominjanjem na osnovu raspoloživih činjenica) i izazvali, u protivnom bi sve bilo drugačije. Nešto je slično onomad, posle Dejtona, besno mrmorio i neizbežni Brana Crnčević - kao, najgore mu je zbog onih mrsomuda koji će sada trijumfovati "eto, jesmo li vam govorili kako će ovo da se završi". Tako se, kroz ovaj Divjakov o(p)tužni solilokvij, intelektualac definitivno oprostio od svoje uloge i svojih merila, prigrlivši apoteozu utilitarnosti i nasilja: ako si u pravu na ideološki, to jest patriotski "nezgodnom" mestu, onda si zapravo u krivu! Štaviše - kriv si! I posle ti niko neće biti kriv... A sve je to, Bogo moj, na koncu nekako tako patetično i trećerazredno, kao iz kakve zgađene Krležine novele o većitim našim uglednicima, popovima, *herr professorima* i fiškalima; tako se, mavajući takvim pendrekom, bezbeli može postati i ostati Direktor, ali se ne može ostati intelektualcem. ■

U pitanju leži odgovor

PIŠE: IGOR PERIĆ

Kada je 8. decembra procurila radna verzija analize usklađenosti crnogorskog referenduskog zakona sa međunarodnim standardima, bilo je jasno da će konačni dokument Venecijanske komisije otvoriti prostor za posredovanje Brisela u preporučenom unutarcrnogorskom dijalogu o potrebnoj većini za prihvatanje plebiscitarne odluke.

Sem precizne odredbe koja nedvosmisleno eliminiše mogućnost da glasaju državljani, i konstatacije da crnogorski Zakon o referendumu nije u suprotnosti sa međunarodnim standardima, Venecijanci se nijesu upuštali u definisanje slučaja u kojem bi dijalog vlasti i opozicije o referendumskoj većini zapeo. Ostala su otvorena pitanja da li tada važi aktuelni zakon koji je komisija pozitivno ocijenila, do kada se mogu voditi pregovori...

Poučen iskustvom Ustavne povelje, da nema te preporuke, sporazuma niti dogovora koji se u državnoj zajednici neće tumačiti kako kome volja (a taman su krenula da se emituju "domaća" ekspertska viđenja), visoki evropski predtavnik za spoljnu politiku Havijer Solana iskoristio je njemu namijenjene pravne praznine u izvještaju i relaksirao javno mnjenje dileme - šta su pisci iz Venecijanske komisije htjeli da kažu o cg-referendumu.

I prije nego su se dugo očekivane "neobavezujuće" preporuke ohladile, Solana u Crnu Goru šalje ličnog izaslanika, slovačkog diplomatu Miroslava Lajčaka, s mandatom pomagača i medijatora prilikom

pronalaženja nekog modela opšteprihvatljive većine za crnogorsku referendumsku odluku.

Kako se sve odigralo munjevito, a Lajčak umjesto po Novoj godini, stigao u Podgoricu ekspresno, samo tri dana nakon završetka plenarnog zasjedanja Venecijanske komisije, postalo je jasno da je dijalog neizbježan.

Snovi opozicije da će Brisel objesiti kamen o vrat independistima podrškom proširivanju biračkog spiska sa fantastičnih 260.000 crnogorskih državljana sa Koštuiničinog CD-a (veliki trud uzalud) raspršili su se. Međutim, može se reći da je to bio taktički zahtjev koji je uz višemjesečno alarmiranje međunarodne zajednice o bezbjednosnom riziku i nedjelima nedemokratskog režima, na kraju Bulatovićevu SNP, Narodnu stranku i manju Demokratsku srpsku stranku, vratio u igru.

Iako je retorika uoči praznika bila daleko od pomirljive (posebno u trenutku kada je predsjednik Crne Gore Filip Vujanovic za 7. februar zakazao vanrednu sjednicu parlamenta s referenduskom tematikom), što je bilo razumljivo s obzirom na prednovogodišnje vanredne lokalne izbore u Mojkovcu, ipak je krenula potraga za formulom koja bi, kroz izmjene referenduskog zakona, trebalo da premosti vječiti jaz između, kako bi to rekli pobornici *statusa quo*, "respektabilne manjine" i "nedostatne većine".

Pored eksplicite zahtjeva opozicije da Brisel bude treća strana u pregovorima, ili čak arbitar, ima i onih koji bi da se, očito, uguraju za pregovarački sto, ili makar utiču na kampanju, samo nijesu načisto kako.

Postavlja se pitanje, o kome se radi. Pomoći će, vjerovatno nezaboravna, razglednica koja se prije nekoliko godina mogla kupiti u Knez Mihajlovoj. Na njoj su, u engleskom izdanju, veličane zasluge poznatog doktora ustavnog prava, trenutno premijera veće članice državne zajednice. Doslovce je pisalo: "Fuck the pepsi, fuck the pizza, all we need is Koštunica". U svakom slučaju, makar je značenje ove doskočice svima blisko: na domaćem slengu, uz novinsko uvažavanje principa uvidavnosti, transkribovano u blažoj formi koja ne odudara od suštine, umotvorina bi glasila: pa nek idu i pepsi i pica na nadležno mjesto, sve što nama treba je - naravno Koštunica...

E, pa samo je on falio da začini crnogorsku pregovaračku postvenecijansku čorbu o uslovima za "eventualno" postizanje dogovora o početku pregovora o "eventualnom" referendumu...

Ako bi Brisel, po zahtjevu dijela crnogorske opozicije orne za posredne razgovore o referendumu, trebalo da bude treća strana u ovoj "našoj stvari", gdje onda smjestiti srpskog premijera koji je preko svojih savjetnika puštao probne balone i najavljivao, pa negirao da će se uključiti u antireferendumsku kampanju, iako je aktivan odavno. Sigurno se svi

sjećaju premijerovog CD-a prvijenca, sa navodnih 260.000 popisanih crnogorskih državljana koje Srbija, zabrinuta za njihovo glasačko pravo u Crnoj Gori, kani izbrisati iz svojih biračkih spiskova, naravno, sve zarad legitimnog očuvanja državne zajednice. Kada nije prošao ovaj predreferendumski transfer, ostaje samo još da Voja pokrene Vladu, a ova progura dokument u kojem se Crnoj Gori daje "više od autonomije - manje od nezavisnosti", pa da čitava komedija bude kompletna. Uz neke čisto estetske detalje: dekora radi, mogli bi da Podgoricom osvanu propagandni plakati na kojima bi Voja, sa sve AK -47, jurišao na dva fronta - pregovaračka naravno - lovčenski i prištinski.

U isto vrijeme, u Podgorici je znamenito Vijeće narodnih skupština - organizacija, više ne toliko uticajna, ali interesantna jer uvijek glasno govori što misle njeni beogradski mentori; za vrijeme Miloševića imala i svoju televiziju - izrazilo sumnju u dosadašnju Solaninu naklonost državnoj zajednici. Prepali su se da je ON zaigrao oro, umjesto kola. Predsjednik upravnog odbora VNS Momčilo Vuksanović, bivši funkcioner SNP, upozorio je da Lajčak nije slučajno tu. Po teoriji VNS, slovački diplomata, opterećen iskustvom razlaza Češke i Slovačke, namjerno je poslat da razbije SCG i drži stranu pobornicima nezavisnosti u finalnom okršaju protiv referendumu.

Ima nešto u tom paranoično sročenom upozorenju

VNS! Nije da nema. Solanin čovjek od povjerenja, prema nekim kalkulacijama koje se poklapaju sa činjenicom da je Venecijanska komisija odbila amandman Podgorice kojim se traži preciziranje reda poteza u slučaju da izostane uspjeh dijaloga, ostavlja prostor Briselu da, kakav god ishod razgovora ili referendumu bude, pripremi teren za posredovanje u nekoj vrsti revidiranja odnosa Podgorice i Beograda

Prema viđenju Dušana Janjića, angažman Brisela svakako treba očekivati, jer Brisel neće dozvoliti da, bilo da se Crna Gora osamostali ili ne, relacija Beograd-Podgorica opterećuje region.

Signali iz EU, koje je sam Lajčak prenio, kažu da pregovori na zadatu temu ne mogu trajati u nedogled, što bi opozicija željela.

U svakom slučaju, već je najavljeno da će se, kada sjednu pričati, najprije pohrvati oko većine potrebne da odluka bude validna/opšteprihvaćena, ekstralegitimna.

Vladajuća crnogorska koalicija daje nagovještaje da bi prihvatila razgovor o određivanju ljestvice na nivo između 20 i 40 odsto od ukupnog broja birača koji treba da glasaju ZA, kako bi, uz prethodni uslov da bude ispunjen cenzus izlaznosti od 50 procenata biračkog tijela, referendumu odluka prošla.

Ako opozicija ostane pri zahtjevu da je uslov za nezavisnost podrška polovine svih registrovanih birača u Crnoj Gori, onda može, vrlo izgledno,

"Zeleno svetlo" za referendum

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Crnogorski Zakon o referendumu u skladu je sa evropskim standardima. Ovaj stav Venecijanske komisije sa zasedanja od 16. decembra trebalo bi da stiša uzbrkane strasti i obuzda sve one koji su spomenuti stav "uzeli na zub". A istih ima dosta – od crnogorske opozicije, preko srbijanskih zvaničnika do nekih, pa i najviših, briselskih činovnika. Stručno telo Saveta Evrope je po drugi put preporučilo i da crnogorski građani koji žive u Srbiji ne bi trebalo da glasaju na referendumu. Prvi put je to isto preporučilo 2001. godine, one godine kada je između vlasti i opozicije u Crnoj Gori bio na pomolu dogovor o referendumu, ali je Brisel, da ne bi otvarao kosovsko

pitanje, sprečio njeno osamostaljenje stvarajući državnu zajednicu SCG. Naravno da problem Kosova nije zatvoren, a zahvaljujući američkom pritisku na evropske saveznike konačno počinju pregovori o njegovom rešavanju u januaru.

U međuvremenu SCG nije postala funkcionalna država niti je to mogla postati jer je ovaj "probni brak" pod patronatom EU, preciznije Havijera Solane, oročen na tri godine. Možda i zato što je sam autor ovog nsvakidašnjeg i krhkog projekta, od kako je njegovo "čedo" nastalo, nijednom nije pozitivno govorio o crnogorskom referendumu. A, sva je prilika da je, kojim slučajem, hteo da nagovori prvake tamošnje prosrpske opozicije da sednu zajedno s vlastima i dogovore se o referendumu, ne bi sada morao da postavlja svog izaslanika za "medijatora" predstojećih razgovora. Uostalom, kad je mogao da ubedi Vojislava Koštunicu, kao predsednika SRJ da potpiše Beogradski sporazum čime je ukinuto i Koštuničino tadašnje radno mesto i državu pod miloševićevskim nazivom, mogao bi i Predraga Bulatovića i njegovu kompaniju da privoli na referendumski megdan.

Deo međunarodne zajednice se ne uzbude mnogo oko jogunjenja crnogorske opozicije i eventualne strategije bojkota. Tako je polovinom decembra ambasador SAD u SCG Majkl Polt izjavio: "Amerika je veoma jasna – Ustavna povelja omogućava

bojkotom da pomrsi račune vlastima koje bi se morale boriti da dosegnu i cenzus izlaznosti, a kamoli da svi koji izađu glasaju za nezavisnost. Prevedeno na jezik brojki: da bi osujetili bojkot, independisti moraju izvesti na birališta više od 230.000 birača, što je prilično nevjerovatna brojka, pri čemu bi još svi morali da glasaju za samostalnost.

Bilo bi naivno očekivati da pobornici nezavisnosti na taj način sebi potpišu blanko poraz, pa sve upućuje na to da će se morati tražiti kompromis, a ne bude li dogovora – ostaje važeći Zakon o referendumu iz 2001.

Profesor ustavnog prava iz Podgorice, Slavko Lukić, nedavno je ocijenio da bi model koncipiranja referendumskog pitanja umnogome uticao i na određivanje potrebne većine, ali i na riješenost opozicije da bojkotuje referendum.

Referendumsko pitanje bi, kako smatra, trebalo da bude jedno, ali sa opcijama. Drugim riječima – treba obezbijediti da i oni koji su protiv nezavisnosti imaju opciju ZA (državnu zajednicu) na glasačkom listiću.

Prema njegovom mišljenju, tako koncipirano pitanje, obesmyslilo bi bojkot, uticalo da izađe veći broj birača, i smanjilo prag prilikom definisanja procenta utvrđene kvalifikovane većine. Slobodan izbor između dvije opcije, (za nezavisnost ili za

SCG) pokazao bi odraz volje građana u utakmici sa unaprijed jednakim šansama za sve. Izbjeglo bi se pri tom, ocjena je Lukića, da referendumске propozicije pogoduju jednoj od strana, opoziciji konkretno, koja računa na to da, pravnički rečeno, teret dokazivanja prebaci na independiste.

Međutim, ovakvim pristupom koji nudi jednake startne pozicije, opozicija gubi jer sve relevantne ankete (CEDEM) upućuju na to da independisti u ovom momentu imaju osam do deset odsto prednosti.

Tokom pregovora najvjerovatnije je očekivati da opozicija, možda zvuči nelogično, bolje reći cinično, insistira da referendumsko pitanje glasi “Da li ste za nezavisnu Crnu Goru”, sa ponuđenim odgovorima DA i NE. Samo u tom slučaju istrajavanje na zahtjevu da je za validnu odluku potrebna natpolovična većina registrovanih birača ima smisla, jer to otvara vrata za bojkot.

Da se sve vrti oko referendumskog pitanja potvrđuje, recimo, teorijska mogućnost da independisti prihvate kvalifikovanu većinu, a onda insistiraju da pitanje glasi “Da li ste za to da Crna Gora ostane u zajednici”, čime teret dokazivanja i prateće muke prebacuju opoziciji.

Znači, mogućnosti su neslućene, a igra je u toku. Ostaje igračima da razrađuju strategiju odbrane i

referendum posle februara 2006. Posle toga građani Crne Gore odlučuju da li žele referendum i onda kada bude održan, mora biti u skladu sa evropskim standardima u fer i otvorenom procesu”. A na pitanje – da li Vlada i opozicija u Crnoj Gori moraju da se dogovore o uslovima referenduma, ili je dovoljno da se poštuju evropski standardi, odgovara precizno: “Dovoljno je da se poštuju Ustavna povelja i evropski standardi”.

Proletos je Nikolas Vajt, predstavnik Međunarodne krizne grupe, rekao da nije nimalo iznenađen kritičkim stavom EU (prema referendumu), jer je “svakako jasno da Solana ima veoma jake stavove oko ovog pitanja i da generalno ima zaštitnički odnos prema državnoj zajednici u čijem je stvaranju učestvovao”. A Džejms Lajon, šef kancelarije te organizacije u Beogradu, uoči zasedanja Venecijanske komisije, javno je upozorio da Međunarodna krizna grupa “ima saznanja da su neki od članova Komisije izloženi velikim političkim pritiscima od strane EU”.

Iz bogatog spektra Solaninih istupa u povodu sudbine SCG odnosno referenduma u CG podsetićemo na neke od njih, datiranih u julu i avgustu: Pred državnom zajednicom je evropska perspektiva pa “proces stabilizacije i pridruživanja SCG EU treba da bude prioritet u odnosu na mogući referendum u Crnoj Gori”; referendum treba odložiti na šest meseci, jer petog oktobra 2006. treba da se potpiše dogovor SCG i EU o pridruživanju; EU smatra da većina od jedne

osobe prilikom izjašnjavanja građana o državnom statusu nije dovoljna... Odgovori “prozvane” strane su glasili ovako: proces pristupanja EU ne treba povezivati sa drugim aktuelnim političkim pitanjima, kao što je rešavanje državnog statusa Crne Gore; crnogorski referendum ne bi omeo potpisivanje ugovora o pridruživanju, jer Evropska komisija može za nekoliko dana proces duplog koloseka (*twin track*) da preobrati u proces paralelnog koloseka (*parallel track*), srpska i crnogorska ministarstva za evropske integracije ionako vode separatne pregovore sa EU, dok EU radi sa tri tima – u Beogradu, Podgorici i sa SCG; Venecijanska komisija je ocenila pozitivno crnogorski zakon o referendumu koji predviđa upravo natpolovičnu većinu biračkog tela.

Zvanični Beograd uporno gura teme preko kojih pokušava da utiče na pripreme i samo održavanje referenduma, odnosno da prejudicira njegov ishod. Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu je 2. decembra na svom sajtu objavilo preporuku da se državljanima Crne Gore izbriše pravo glasa, jer, “u slučaju referenduma o nezavisnosti CG kriterijum državljanstva mora da nadmaši kriterijum prebivališta”, suština je analize koja je objavljena i hitno odaslata Venecijanskoj komisiji. Drugim rečima, srpska Vlada je rešila da diskriminiše crnogorske državljane i da ih natera da budu na crnogorskom biračkom spisku. Diskriminacija je slična onoj kada je, proletos, Vojislav Koštunica odneo u Brisel (Havijeru Solani i

napada i anticipiraju reakcije Brisela na neke od svojih poteza.

Simbolično, reklo bi se da opozicija i vlast, ne očekuju kalendarski istu godinu. Kada u ponoć 13. januara, na dočeku Nove pravoslavne 2006. godine, kako tradicija nalaže okupljeni oko duhovnih otaca, opozicioni lideri zatvore oči i zamisle želju, većina će, s nostalgijom, poželjeti da osvanu u 1918. Bez referenduma, ako je ikako moguće... Isto svake noći sniva dobar dio beogradskog establišmenta, pa je teško prognozirati hoće li im tokom januara i februara san lako dolaziti na oči.

Jer, za razliku od nekih istorijskih paralela, u Beogradu Pašića odavno nema, Venecijanska komisija se, eto, stavila u službu crnogorskih separatista, a Voja nije dorastao drevnom zadatku. Sve su prilike da će na proljeće građani u Crnoj Gori ipak odlučivati u kakvoj državi žele da žive, a o istom trošku odlučiće i za Srbiju.

Dok neki i u Crnoj Gori, poput pomenute VNS, Podgoričku skupštinu iz 1918. godine kojom je ukinuta država Crna Gora, a Kralj Nikola Petrović detronizovan, predlažu za nacionalni praznik aktuelne prelazne zajednice SCG, vlasti u Podgorici su odlučile da minulog decembra, popularizuju jednu drugu obljetnicu vezanu za život i djelo slavnog i tragičnog

posljednjeg crnogorskog suverena.

Naime, na Nikoljdan, 19. decembra prije ravno jednog vijeka posljednji crnogorski vladar, Nikola I, tada još knjaz "darivao" je zemlju ustavom (oktroisanim) i udario temelje palamentarizmu. Crnogorci mu se odužiše spomenikom konjaničkom statuom koja je smještena u parku preko puta Skupštine. Na proslavi nije bilo opozicije a premijer Milo Đukanović, tvrdo je obećao: "Gospodare, obnovićemo, vrlo uskoro, Tvoju i našu državu Crnu Goru".

I prije same nikoljdanske priredbe znalo se da Crnogorci nijesu utvrdili neke istorijske lekcije, iste one zbog kojih je i sam Nikola i ostao bez trona i bez države. Da jesu, ne bi bile potrebne preporuke Vencijanske komisije, kao ni specijalni Solanin izaslanik čiji je zadatak da posreduju između (o)pozicinih referendumskih želja i mogućnosti, ali tako da se braća ne zavade.

Ovako, čim je suveren ostao sam na svom dogatu, zalgedan u parlament, vjerovatno se razočarao što crnogorski zakonodavni dom nije bio dovoljno širok za uutarcrnogorski dijalog o referendumskim uslovima, već će posredni pregovori biti vođeni mimo institucija, za zelenim stolom. ■

Oli Renu) spisak od 263.000 crnogorskih državljana koji žive u Srbiji uz konstataciju: "To je važan podatak za budući crnogorski referendum, ako do njega ikada dođe!" Uprkos tome što Ustav Srbije zabranjuje davanje podataka, jer garantuje tajnost ličnih podataka kao i Zakon o ličnim podacima (daju se samo uz pristanak lica kojih se to tiče). Zanimljiva je tada bila reakcija Brisela: prvo je rečeno da se EU neće mešati u unutrašnje pitanje ko na eventualnom referendumu u Crnoj Gori može da glasa, a potom Solana izlazi sa pretnjom o "političkoj odluci". Od političke odluke nije bilo ništa budući da to i nije praksa EU.

Srđan Darmanović, član Venecijanske komisije i profesor Pravnog fakulteta u Podgorici kaže da Komisija ne samo što je dala mišljenje da ne preporučuje da crnogorski državljanima koji žive u Srbiji ne glasaju na referendumu, nego da se nada da Srbija neće posegnuti za obespravljanjem crnogorskih građana u pravu glasa, odnosno oduzimanjem prava glasa onima koji se deklariraju kao crnogorski građani, ili tvrde da su crnogorski državljanima. Darmanović podvlači da je valjda potpuno jasno da ljudi koji sva svoja biračka prava već deceniju i po, od prvih parlamentarnih izbora ostvaruju u Srbiji, koji su glasali na svim referendumima u Srbiji, neće moći da glasaju u Crnoj Gori. Član Venecijanske komisije je kategoričan: "Ono u šta sam ja siguran to je da ne postoji ta vrsta međunarodnog pritiska koja će naterati crnogorsku vladu i parlament da promeni birački

spisak, jer je birački spisak utvrđen i fiksiran. Mogu biti sto posto siguran da građani Srbije sigurno neće glasati u Crnoj Gori".

S jedne strane, crnogorska Vlada i parlamentarna većina odlučni su u tome da referendum sprovedu do kraja aprila. S druge strane, ostaje da se vidi hoće li biti još novih pritisaka i to od strane srpskog premijera, kleronacionalističkih krugova i bezbednosnih civilnih i vojnih struktura. Što se tiče sveta, bez obzira na tvrde stavove pojedinih zvaničnika EU ipak je protivljenje crnogorskoj državnoj nezavisnosti u međunarodnoj zajednici značajno smanjeno, sada više niko ne dovodi u pitanje održavanje referenduma niti njegovo odlaganje. Uostalom, namerom da ponudi svoje posredničke usluge u predreferendumskom procesu EU, pokazuje i svoje snažnije prisustvo u regionu. Bez obzira što će se glavni posao odvijati u institucijama države Crne Gore, posebno u parlamentu. ■

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Hipnotisana država

Teolozi nam nešto prećutkuju. Postoji jedna crta subracionalnog u vlasti koja teško može da se podvede pod učenje da je svaka vlast od Boga (agnostici kažu: svaka je vlast iracionalna). A u potrazi za dokazom – bez muke ima veronauke – ne morate dalje od fotelje. Svi mediji su polovinom decembra preneli da je, nakon izveštaja glavnog tužioca Haškog tribunala Karle del Ponte Savetu bezbednosti UN, u kojem je ona negativno ocenila saradnju sa Beogradom, naglasivši činjenicu da se šest optuženih za ratne zločine, među kojima i Ratko Mladić i Radovan Karadžić, još uvek nalazi na slobodi, jedan ministar u vladi rekao: “Sada je sve u našim rukama.”

Na stranu je li tu bila doza samozadovoljstva ili ne, priznaćete da je neobično kad ministar policije – sad vam je sve jasno? – o hapšenju lica koja su se teško ogrešila o pravo koje priznaje svaka zemlja govori kao o nečemu što je u našim rukama. Međunarodni sud podigao je protiv njih optužnicu i izdao poternicu preko Interpola, sa čime je vlada Srbije sigurno upoznata. Ovde su. Nisu nigde drugde. Dakle, podrazumeva se da je stvar u rukama vlade i policije. I, nije da je ta stvar išla od ruke do ruke, pa je baš polovinom decembra prešla... Ona je, da parafraziram ministra, u našim rukama od samog početka.

Penzioneri u parku, veverice, voleli bi, ali nisu zaduženi za sakupljanje optuženih za ratne zločine. Time bi, po pravilima organizacije državnog aparata ustaljenim pre više stotina godina, trebalo da se bave ljudi u plavom i njihove kolege, kako oni kažu, u civilu, koje država zapošljava, obučava, oprema i plaća, da jure one koji su prekršili zakon. Možda je to novo za vladu. Možda je ministar unutrašnjih poslova bio suviše mlad kad su ga uhapsili zbog mladalačkog nestašluka, a posle toga je Jočić bio pošten čovek i nije ništa čitao. Možda... Ministar pravde Stojković morao je da ga posavetuje o prirodi posla, kao stariji kolega, koji je tokom dugog radnog veka zatvarao ljude, zabranjivao knjige i, uopšte radio sve što treba po nalogu više instance (ko zna da li bi mu i premijer Koštunica izmakao, samo da je onomad zanimljivije pisao o pluralizmu). Gde su te mudre glave, akademik Bečković, čika-Dobrica, kad su najpotrebniji?

Dobar ukus inače zabranjuje da se ministru policije ostavi da reflektuje stav vlade o tako jednom važnom pitanju. Jedino objašnjenje zašto su premijer Koštunica

i vice-premijer Labus pomislili da je ministar Jočić najpogodniji za takvu stvar je poraz svih njihovih nada. Vlada Srbije dugo je gajila iracionalnu nadu da će se na izručenje preostalih optuženih za ratne zločine, najvažnijih po kriterijumima političke odgovornosti i uloge tajnih službi u ratovima koje je Srbija vodila u bivšim jugoslovenskim republikama, jednostavno zaboraviti. Vreme je polako prolazilo, rokovi koje je postavljao Zapad bili su sve fleksibilniji, i, posmatrano iz ugla premijera i vice-premijera, nije bilo razloga zašto bi vlada rizikovala podršku socijalista i radikala u parlamentu hapšenjem, recimo, Ratka Mladića.

Veoma je simptomatično da se vlada do sada usudila da izvede samo dva hapšenja – Sretena Lukića, jednog od onih koji su vodili akciju “Sablja”, i Nebojše Pavkovića, za kojim niko ne bi plakao. Goran Hadžić i Zdravko Tolimir bili su u domašaju policije, ali je procenjeno da nije bilo pametno hapsiti ih. Zašto? Zato što su veliki umovi procenili da se može manipulirati pritiskom pod kojim se vlada, realno, nalazi zbog ključnih događaja koji su usledili: početka pregovora sa EU o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, pregovora o budućem statusu Kosova i razrešenja odnosa unutar državne zajednice.

Matrica je na granici onoga što bismo nazvali podlim. Vlada premijera Koštunice, prikazujući se kao poslednji bastion demokratskih nada u Srbiji, tražila je odlaganje roka za ispunjenje obaveza prema međunarodnoj zajednici, s objašnjenjem da, sprovodeći reformske mere trpi strašan pritisak nazadnih elemenata, kako u parlamentu, tako i u elektoratu. Istovremeno, ona je uživala stabilnu podršku socijalista, a premijer Koštunica gradio je veze sa radikalima. Građani su bez mnogo interesovanja pratili nadgornjavanja u patriotizmu. Što se reformskih mera tiče, u jednom delu javnosti vlada uverenje da će, po onoj Lenjinovoj maksimi, kvantitet neumitno dati kvalitet. Zapitajte se samo koliko zakona od 200 donetih tokom 2005. godine predstavljaju pravi diskontinuitet sa politikom zločina i pljačke iz devedesetih i dobićete pravu meru reformskog kursa vlade.

E, račun je izvela i međunarodna zajednica. Te hiljade birokrata koje plaćaju da kroje politiku prema Srbiji i ostalim autsajderima, ako ni čemu drugom, vične su računanju. Vladi je sa više strana poručeno da se ne nada da će izbeći izvršenje obaveza, rokovi su skraćeni, doveden u pitanje nastavak pregovora o stabilizaciji i pridruživanju, koji je trebalo da budu neka vrsta šargarepe za Srbiju. Nije da je ona to nečim posebno zaslužila, ali računa se da je, kao najveću među problematičnim zemljama, valja stimulisati.

Dodatno opterećenje stvorilo je hapšenje Anta Gotovine, jedinog od preostalih begunaca od pravde koji nije Srbin. Beograd nije bio pripremljen za to. Mislilo se da dokle god Hrvatska, koja je u poslednjih šest meseci ozbiljno radila na hvatanju Gotovine, nema rezultata u saradnji sa Haškim tribunalom, ne mora ih imati ni Srbija, koja s izuzetkom jedne *show*-potrage za Mladićem pored

Kolubare nije ništa preduzela.

Izveštajem Karle del Ponte Savetu bezbednosti UN okončan je medeni mesec međunarodne zajednice sa Srbijom. Koliko će stvari sada biti nepovoljne po Beograd, otkrićemo veoma brzo. Recimo samo da je bilo pametnije da predamo ostatak Mladićevog dosijea, nego da skrivamo strane koje nas optužuju za ono za šta svi znaju da smo krivi. Premijer Koštunica je, obavljajući funkciju predsednika SRJ, polovinom 2002. godine, potpisao ukaz o penzionisanju Ratka Mladića, generala Vojske Jugoslavije koji je bio raspoređen na dužnost u 30. kadrovskom centru: da li postoji još neko koga to šokira?

Zaista je negde stvar vlade kako će voditi zemlju u budućnost. Građani imaju hiljadu načina, od kojih mi prvo izbori padaju na pamet, da izraze nezadovoljstvo, da promene nešto. Ipak, interesantno je posmatrati kako se premijer Koštunica i njegov tim ponašaju u ovoj situaciji. Izgubili su nadu da neće morati da uhapse i izruče optužene za ratne zločine. Na jednom nivou, oni priznaju da su priterani uza zid ili, Jočićevim rečima, da je sada

sve u njihovim rukama. No, na višem nivou, racionalnom, onom koji traži logičnu akciju, vlada je zakazala. Ona neće ništa preduzeti. Sačekajte da se suoči sa sankcijama zbog neizvršenih obaveza.

Naizgled savršeni mir ne može poremetiti nesaradnja sa Haškim tribunalom u godini u kojoj ćemo biti svedoci stvaranja dve nove države u neposrednom susedstvu, na teritoriji koja je, takoreći, do juče bila naša. Premijer Koštunica će profesorski docirati međunarodnoj zajednici o povredi prava i o tome kako će nezavisnost Kosova i Crne Gore otvoriti Pandorinu kutiju, a vice-premijer Labus će vući za rukav strance i obećavati im sve i svašta, samo da G17plus ostane omiljena kontakt-adresa u Srbiji. Ostali ministri pokušaću da u svojim feudima ostave kakav-takav utisak do kraja mandata, kako bi stekli šanse za ponovno zaposlenje, a ministar Jočić nastaviće da izjavama puni antologije političkih citata.

Optuženi za ratne zločine, nečim nalik hipnozi, potčinili su realnost države koja ih skriva. ■

Prst majora Šljivančanina

PIŠE: ŽARKO KORAĆ

Oni koji se sećaju novembra 1991. godine i JNA koja je "oslobodila" Vukovar, sećaju se sigurno visoko uzdignutog prsta majora Šljivančanina, koji pred televizijskom kamerom preti predstavnicima Međunarodnog crvenog krsta, sprečavajući ih da uđu u vukovarsku bolnicu.

Ono što se dalje dogodilo, takođe je poznato. U noći između 20. i 21. novembra, 192 ratna zarobljenika iz te bolnice ubijena su na farmi Ovčara kod Vukovara. Taj zločin bio je najava onoga što će postati običaj rata na našem prostoru. Divljanje paravojnih jedinica, potpuna bezobzirnost prema ljudskom životu i neopisiva surovost prilikom ubijanja ljudi.

Dugo je trebalo čekati da krivci za ovaj zločin budu kažnjeni. Tek pre nekoliko dana, Veće posebnog odeljenja za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu osudilo je neposredne izvršioci na ukupno 251 godinu zatvora. Neki su osuđeni na najdužu vremensku kaznu koju je tadašnji zakon predviđao. Predsedavajući sudija Krstajić i Sudsko veće svoj posao su obavili prema zakonu i svojoj savesti. Oni su pokazali da je pravda zaista spora, ali da je ipak ima i da u Srbiji postoje ljudi u pravosuđu koji čine čast svojoj profesiji. U međuvremenu, ljudi koji su optuženi da su omogućili ovaj zločin, među njima i major Šljivančanin, čekaju suđenje u Hagu. I time bi ovaj užasan događaj proteklog rata trebalo da bude okončan. Ili je to bar mišljenje većine ljudi koji su komentarisali izrečene presude.

Ono što je nedostajalo ovim komentarima je nešto

suštinski važno - kako je javnost reagovala na sudski proces i izrečene presude? Jer njima je potvrđeno da se zločin desio i da se među osuđenima nalaze i neki bivši dobrovoljci Srpske radikalne stranke. Čak izgleda i jedan četnički "vojvoda". Muk koji je pratio izricanje presuda, loš je signal za Srbiju. Vest je plasirana između sporta i vremenske prognoze. Perjanice Koštuničinog novinarstva, koje uređuju dnevni list Politika i RTS, nisu organizovale okrugle stolove o značenju ove presude. Nisu upitale lidere Srpske radikalne stranke šta o njima misle. Nisu zatražile komentare od "patriotskog" bloka srpskih intelektualaca, koji vode akademik Čavoški i profesor Avramov.

Sve je prošlo lagodno. Za izvršenje zločina osuđeni su anonimni dobrovoljci, a presudu u Hagu čekaju oficiri bivše JNA. Naša javnost je mogla da odahne. Zločin je hirurški čisto odvojen od našeg društva. Niko nije pokazao medije iz tog vremena, koji glorifikuju vukovarsku pobeđu. Ili govore o "ustašama" iz vukovarske bolnice. Niko nije želeo da se podseti na proteste zbog hapšenja Šljivančanina. Ni na promociju njegove knjige po Srbiji. Sve je to naglo zaboravljeno i potisnuto. Samo je cinično pohvaljen Sud da vrši "svoju dužnost".

I upravo zbog toga, uzdignuti prst majora Šljivančanina ostaje simbol jednog monumentalnog nemorala. Isto onako bezobzirno kako su ranije huškali na rat i zločin naše "patriote" u medijima i na javnoj sceni sada to prikrivaju. Za njih je presuda za Ovčaru, "rutinska stvar" u demokratskom društvu! Jer svaka dalja rasprava o njoj dovela bi do pitanja njihove lične odgovornosti. Ali, kako ovaj slučaj pokazuje, pravda će na to pitanje svakako odgovoriti. Makar i za petnaest godina.

"Nezavisne novine", Banja Luka
Preneo "Danas", 21. decembar 2005. ■

Hrvatska nakon Gotovine

PIŠE: SANJA VUKČEVIĆ

Hapšenje umirovljenog generala Hrvatske vojske Ante Gotovine, lica s francuske potjernice zbog kriminalnih radnji iz osamdesetih godina i haškog bjegunca pred međunarodnim kaznenim pravosuđem koji se skrivao više od četiri godine - apsurdno - u Hrvatskoj je dovelo do, uvjetno rečeno, nacionalnog konsenzusa ravnog onome iz ranih devedesetih. Jedina razlika je u tome što je ovaj "konsenzus" tih i neodređen, bilo da su u pitanju desno ili lijevo orijentirane političke snage. Glavni kamen spoticanja za obje opcije je Gotovinina haška optužnica, odnosno njen najvažniji dio koji na temelju tzv. brijunskog sastanka - održanog u ljeto 1995. godine pod vodstvom tadašnjeg predsjednika RH Franje Tuđmana - vojnu operaciju "Oluja" tretira kao udruženi zločinački poduhvat s ciljem protjerivanja srpskog stanovništva s krajinskog područja. Ta kvalifikacija "Oluje" i bukvalno je "začepila usta" hrvatskim političarima, jednako onima na vlasti kao i u onima opoziciji, pa tako nitko od njih nijednom riječju ne spominje stotine ubijenih nevinih civila (uglavnom staraca koji se nisu na vrijeme sklonili), niti desetine tisuća zapaljenih kuća, a za što se prema haškim optužnicama, osim Gotovine, terete i generali Mladen Markač i Ivan Čermak.

No, po ocjeni neovisnog analitičara Davora Đenera, sigurno je da će hapšenje Ante Gotovine, i njegovo transferiranje u pritvor haškoga suda bitno utjecati na političke procese u Hrvatskoj. Iako su svjetski mediji očekivali političke napetosti, a mnogi su pomišljali i na masovne demonstracije protiv Vlade, čije je djelovanje dovelo do lociranja bjegunca, svima koji poznaju odnose snaga na hrvatskoj političkoj sceni bilo je jasno kako više ne postoji politička snaga koja bi mogla pokrenuti ozbiljnu protuvladinu socijalnu dinamiku. Proteste, što su Hrvatsku potresali 2001. i 2002. godine, kad se tresla tadašnja vlast s neodlučnim Ivicom Račanom na čelu, poticao je i uz pomoć organizacija pod svojom kontrolom, organizirao upravo HDZ aktualnog premijera Ive Sanadera. Kada je, nakon formiranja vlade 2003. godine, Sanader promijenio retoriku svoje stranke, a i postfašističkom HSP (koji je s njim u neformalnoj političkoj koaliciji) "suzio manevarski prostor", radikalna politička opcija ostala je bez glasnog parlamentarnoga zastupstva.

Ante Gotovina, po ocjeni Đenera, postao je relevantnim političkim faktorom u Hrvatskoj zapravo tek nakon bijega pred haškim sudom. Demonstracije 2001. godine bile su zapravo organizirane zbog drugog "heroja, a ne zločinca" - Mirka Norca, koji je poslije

bio osuđen na 12 godina zatvora zbog sudjelovanja u egzekucijama civila u Gospiću i Karlobagu 1991. godine, a uskoro će mu biti u Hrvatskoj suđeno "po zapovjednoj odgovornosti" za zločine što su ih hrvatske snage počinile tokom ratnih operacija u Medačkom džepu 1993. godine i to upravo prema haškoj optužnici. Danas Norca više nitko ne pamti. Gotovina je u Hrvatsku došao 1991. godine s grupom svojih kolega, bivših pripadnika Legije stranaca, od kojih su mnogi danas već "proslavljeni" u hrvatskom podzemlju, kao važni igrači u švercu oružjem i drogom, ali i poznati kao mafijaški egzekutori u obračunima klanova hrvatskoga podzemlja.

O Gotovinu "predživotu" počelo se saznavati tek nakon njegova bijega pred haškom optužnicom u ljeto 2002. Tako se saznalo i to da je nakon karijere, koja ga je dovela do čina narednika u Legiji stranaca, postao dijelom francuskoga kriminalnoga miljea, odležao neko vrijeme u zatvoru, a u Hrvatsku je stigao bježeći pred pravomoćnim presudama zbog pljačke draguljarnice, otmice i iznude. Pravomoćne krivične presude inače su, prema hrvatskom Zakonu o obrani, dostatan razlog oduzimanja časničkoga čina i svih prava koja iz njega proizlaze, ali u svim godinama njegova bijega Vlada i Ministarstvo obrane nisu ni pomišljali poštovati zakon.

Iako je bilo jasno da hapšenje Gotovine ne može predstavljati ozbiljniji udar na Sanaderovu vladu (kao što, uostalom, ne bi bilo presudno niti za poziciju prethodne Račanove, ali bivši premijer i njegovi koalicijski partneri nisu imali dovoljno političke hrabrosti, a pitanje je i jesu li bili sposobni kontrolirati službe, koje su tehnički trebale obaviti posao hapšenja), ona je sve do jeseni ove godine, umjesto da locira bjegunca i o tome obavijesti one koji ga mogu uhapsiti, nastojala pomoću posrednika nagovoriti Gotovinu na predaju, i to u zamjenu za garancije kako će suđenje čekati na slobodi. Gotovina i njegov bijeg u proteklih su godinu dana bili politička prepreka otvaranju pregovora o punopravnom članstvu Hrvatske u EU. Pozivanje na "domoljublje" bjegunca, čijim je taocem postala Hrvatska, naravno, nije davalo nikakvih rezultata.

Javnost je, pak, što je bijeg duže trajao, to više vjerovala u bjegunčevu nevinost, a njegovo skrivanje pred međunarodnim pravosuđem, kako kaže Đenero, raspirivao je hajdučke "povijesne uspomene" jednoga dijela hrvatskoga nacionalnog korpusa. Iako je u javnost izlazilo kako Gotovinin bijeg "logistički" prati mreža čvrsto srasla s podzemljem, javnost o tome nije postavljala pitanja. Isto tako, nakon što je uhapšen na Kanarskim otocima, a kad se vidjelo da se u ove dvije i pol godine kretao od Mauricusa do Južne Amerike, u luksuznim aranžmanima, u hrvatskoj javnosti nitko nije postavio pitanje o tome kako je bilo moguće financirati tu pustolovinu, koja je morala koštati barem milijun eura.

Za hrvatsku bi javnost bilo važno da shvati kako su međunarodne institucije, kad je u pitanju slučaj Gotovina, bile doista vjerodostojne. Njegovo je hapšenje tek negdje

u ranu jesen postalo pitanjem policijske tehnike, pa je očito da pozitivno mišljenje glavne haške tužiteljice Karle del Ponte o hrvatskoj suradnji nije bilo posljedica nikakve trgovine, da nije imalo veze sa sukobom Austrije i Britanije i nije bilo uvjetovano otvaranjem institucionalnog dijaloga s Turskom. Ni ovu lekciju, međutim, čini se, nisu svladali niti hrvatski *policy-makeri*, a još manje opća javnost, ističe Đenero.

Proteste, što su ih marginalne radikalne političke, prije svega organizacije ratnih veterana, pokrenule nakon Gotovinina uhićenja, premijer je Sanader shvatio kao pokušaj “političkog reketa” uskoga kruga njihova vodstva i na to je “primjereno” odgovorio. Nije dopustio da se snaga te skupine koncentrira na jednom mjestu - na mitingu što su ga ovi pripremili u Splitu, nego su njemu odane organizacije istovremeno organizirale mitinge u svim regionalnim središtima. Kad je, uz to, osigurao i to da se radikalno krilo Katoličke crkve, koje je uz HDZ davalo temelj političkoga legitimiteta protestima iz 2001. godine, ovoga puta distancira od protesta, njihova je marginalizacija bila u potpunosti osigurana. Nakon toga Sanaderu nije bilo teško sa skupinom Gotovinih kolega, Tuđmanovih generala, koji su se još 2001. nudili za predvodnike i organizatore državnoga udara, dogovoriti se o uvjetima pod kojima oni neće podsjećati na stavove HDZ iz vremena nekadašnjih splitskih demonstracija, ali i na to da je jedno od Sanaderovih i HDZ-ovih predizbornih obećanja bilo i to da će umjesto izručenja Gotovine ući u “pravnu borbu” s haškim sudom i “osporiti njegovu nadležnost za hrvatske oslobodilačke ratne operacije”.

Vrijeme nakon Gotovinina hapšenja pokazalo je da je nacionalistički radikalizam u političkom tijelu još jak, ali da bi i mogao ostati bez političke reprezentacije, jer kako kaže jedan od razočaranih nacionalističkih vođa, a podsjeća Đenero, “sve stranke u Hrvatskoj su više briselske nego hrvatske”. Logika Ive Sanadera, međutim, drukčija je. Nakon što se oslobodio zadnjeg od triju zadanih mu “pretkopenhaških” kriterija za pristupanje Hrvatske EU, on je dao slobodne ruke nacionalističkim radikalima u svojoj stranci. Računa, naime, kako je ispunjavanjem temeljnoga međunarodnog zahtjeva osigurao viši stupanj tolerancije međunarodne zajednice prema svojoj vladi i stranci, ali i na relativno skroman interes za monitoring političkih procesa u Hrvatskoj, kako od strane Europske komisije, tako i od OESS, čija je misija još uvijek u Hrvatskoj i preuzela je, na neki način, praćenje političkih kriterija za EU-integraciju Hrvatske. Već prije je, nakon sklapanja formalne koalicije sa SDSS, strankom koja zastupa srpsku manjinu u Saboru, s međunarodne agende nestalo pitanje zaštite manjinskih prava, iako je u prošloj godini stanje manjinske zaštite bilo bitno lošije nego li u proteklom godinama. Sanader smatra da sada, kad je obavio posao što mu ga EU “mora honorirati”, ima znatan manevarski prostor za potiskivanje demokratske opozicije, a svojim radikalima, koji bi u društvu voljeli vidjeti obnovljenima one vrijednosti, koje su dominirale

u vrijeme vladavine Franje Tuđmana, mora dati određenu kompenzaciju za to što su tiho podnosili njegovu promjenu politike.

Za radikale su hapšenje Gotovine i proces protiv njega u Hagu “suđenje obrambenom ratu” i “kazna Hrvatskoj što se obranila”. Simbolično, Gotovina je smješten u haški pritvor upravo na datum šeste godišnjice smrti Franje Tuđmana. Tako je rješavanje njegova pitanja moglo postati “završnim činom detuđmanizacije” Hrvatske. Umjesto toga, upozorava Đenero, tjedan koji je slijedio, politički je obilježen HDZ-ovim napadom na Hrvatsku radio-televiziju u parlamentu. Odbijanjem izvještaja o financijskom poslovanju uspješnoga poduzeća i izvještaja Programskoga vijeća objektivno najgledanije javne televizije u Europi, HDZ nastoji primorati poslovno i programsko vodstvo te kuće da odstupi.

Ako se to ne dogodi, već se najavljuje usvajanje novog zakona, koji bi parlamentarnoj većini dao u ruke i škare i platno. Radio-televizija i njena reforma bile su jedan od rijetkih uspjeha “tranzicijske strategije” Račanove vlade. Pomalo cinično, Račanova je vlada bila zauzela stav da se prema “institucijama treba ponašati kao da su autonomne, pa će one to i postati”. Za razliku od pravosuđa ili javne uprave, gdje ta strategija nije dala nikakva rezultata, javna je radio-televizija, više nakon smjene vlasti nego li u još vrijeme Račanove administracije, doista počela funkcionirati kao ozbiljan javni medij. Udar na HRT prvo je “veselje”, što ga je Sanader priuštio svojim radikalima, a u parlamentarnoj se raspravi pokazala i spremnost za udar i na druge institucije građanskoga društva, koje nisu pod njihovom kontrolom. Preko noći i u javni se diskurs prelila radikalska agresivnost, vrlo slična onoj iz devedesetih godina, za koju se činilo da je u Hrvatskoj prevladana. Nažalost, nije sigurno radi li se tek o “odzračnom ventilu”, što ga je radikalima ostavila Vlada, ili je riječ o novoj političkoj strategiji predsjednika HDZ, koji bi mogao biti uvjeren da će njegovi međunarodni partneri, nakon dokaza kooperativnosti, biti spremni progledati kroz prste razne “nepodopštine”, kakve Franji Tuđmanu nisu bile tolerirane.

Ipak, kako ističe Đenero, moguće je očitati i suprotnu naznaku budućega razvoja događaja. Radikale bi mogla “dotući” strategija obrane Ante Gotovine pred Haškim sudom. On, naime, najavljuje kao će tvrditi “da on nije taj koga opisuje optužnica”, a ne negira postojanje zločina, pa i zločinačkoga pothvata, u koji se udružila skupina predvođena bivšim predsjednikom Tuđmanom. Ne bez razloga, danas od Gotovine u Hagu strepe neki od njegovih kolega, kako suoptuženi generali Čermak i Markač, tako i ministar policije iz vremena Oluje, danas glavni tajnik Sanaderova HDZ Ivan Jarnjak. Gotovina je, naime, jasno poručio da će u Haagu braniti sebe, a ne “istinu o ratu”, niti Franju Tuđmana, niti njih, kao što su to očekivali oni koji su protestirali ili se tek rezignirano ljutili na “nepravde”, što ih Hrvatskoj navodno čini međunarodna zajednica.

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Vrlina samopregora

Prvih godina posle 1945. davao se u beogradskim bioskopima film o ruskom junaku Aleksandru Matrosovu. On je svojim telom začepio otvor hitlerovskog bunkera, njegov puk zadobio je to brdo, a kasnije i čitavu pobjedu, ceo rat. To je bio prvi primer samopregora na koji sam naišao, uzbudljiv i zastrašujući. Moja mati odmah je u žrtvovanom mladiću videla svoga jedinca, film joj uopšte nije bio po volji. Pa ipak, ovaj poriv, samožrtve, makar i skromnijih primera, onih u svakodnevnom poslu, ušao je u praksu nove države, mnogo privatnih, subjektivnih interesa trebalo je zaboraviti, da bi se zadovoljio onaj opšti, koji je vodio u cvetnu budućnost. Ispostavilo se da je ta budućnost nedogledno daleko, svakodnevno odricanje vodilo je u nervozu i u čamotinju.

Jedna moja rođaka, uvažena doktorica i mudra žena, ubedivala me je u ono doba socijalizma, kako joj je prijatno da stoji u tramvaju, kao da je to neka njena posebna pasija, stajačka. Dugo sam se pitao otkud joj taj poriv, posebno u gradu, poznatom po gužvama, tramvajskim, kao i po navadi mladog sveta onde, da starijima ne ustupaju sedišta u vozilu. Levičarstvo ove gospođe bilo je jedno od objašnjenja, levičari često imaju u sebi to osećanje za samopregor, čak ako ovaj nema nekog posebnog smisla. Tragični Matrosov makar je svojim obolom omogućio vlastitom puku da zauzme onu kotu, ali šta neko, u prepunom mirnodopskom tramvaju Beograda, ima od toga da se jedna sredovečna doktorica medicine žrtvuje stojeći, katkad na jednoj nozi, desetak stanica između bolnice i svoje kuće? U njenoj zamisli verovatno je bilo da bi svi u tom vozilu morali celu vožnju provesti stojeći, makar sedišta ostala, kao u inat prazna. Kao da je smisao čitavog života u sličnim režimima, najpre osećanje strogosti, potom, nelagode, neugode svakog ljudskog dana. Jer, to što se u gradovima već zastarele nove epohe, onima na Istoku, uvek kvario lift, nestajalo je

struje, izostajalo je grejanje, iščezavala je zelena salata ili paprika sa pijačnih tezgi, što nije bilo svih brojeva cipela, no samo nekih, što niste mogli videti svaki snimljeni film, osim sovjetskih, što svako nije imao prava na putne isprave, a kod toga beše toliko javnih proklamacija u čast i slavu ljudske jedinke, to je činilo onu opštu atmosferu koja normalne osobe izluđivala je, a većinu, podanički odanih, i dalje držala u trajnoj neudobnosti, kao u neizbežnoj tinkturi. Kao da je socijalizam kamičak koji te žulji u cipeli, a izlazi da taj kamičak i treba da te žulji, svakodnevno, da bi shvatio tegobni put ljudske vrste prema kristalnim vrhovima nekog velelepno, a sasvim nedostižnog vremena.

Možda u samopregoru ipak ima nečeg patološkog. Kod Dostojevskog, u „Zapisima iz podzemlja“, jedan nesrećni subjekt to otvoreno priznaje: boli me jetra, pa i neka me boli! Sad smo sasvim blizu praksi fakirskoj i onoj, derviša. Ne znam tačno šta se nalazi u glavi jednog vernika koji u nekoj vrsti transa probada svoje telo iglama, mačevima i kopljima, ali mnim da u čitavoj njegovoj sudbini postoji neko osujećenje: nije baš lako, iz čista mira nanositi sebi fizičku ili svaku drugu bol ako za to nema teške podloge. Ovo se još podcrtava okolnostima u kojima samožrtva izvodi se za drugog. Tu se lična frustracija žrtvujućeg prenosi na druge, za čije dobro ovo se čini. Sad se i sav publikum jedne sredine u kojoj pojavio se samopregorni heroj – bilo onaj što začepi grudima otvor bunkera, ili taj što pada na nos kopajući preko svake snage ugalj – sad se sav taj svet oseća pomalo nelagodno, sa junacima često ne znamo šta bi. U tom duhu i moja mati, gledajući onaj film oseća da nešto nije u redu: ostavite nas na miru s tim herojima zbog kojih se samo živcujemo! Malo grublji stvor ići će i dalje: nisam ga ja terao da za mene gubi glavu! Ali, šta ćemo sa onima koji su duboko verovali u doktrinu samožrtve, u dobrobiti požrtvovanja za drugog? Taj deo pučanstva najteže se snalazi upravo danas, mali ljudi Ukrajine, Rumunije, Hrvatske, pred ulazom u kontinentalnu zajednicu, katkad pomišljaju da se goleme države Evrope moraju legitimno žrtvovati kako bi pomogli njihov položaj – kao što velike države takođe veruju da malima treba pripasti malo, jer su mali.

Treba mnogo truda da bi se pronašli koreni ovih predrasuda. U jednom romanu darovitog beogradskog nadrealiste, a potom ubedenog levičara Oskara Daviča, pisanog sredinom prošlog veka, prikazuje se razvoj mladog komunista, vežbanje za samopregor koji ga očekuje. Taj gotovo dečak, zvao je ove svoje probe „svesnim pripremama“. Tačno onako kako se iskušavaju vlastito telo i duša po isposničkim ćelijama i svem monaškom životu uopšte. Jer levičarske zamisli ishode iz teorijskih postavki naučnog socijalizma, a potom iz religiozne ograničenosti srednjovekovlja. Pa odustajanje od svake lagode kod onog modernog mladog junaka, sasvim nalikuju samobičevanju verskih fanatika, uobičajenoj praksi tvrde postelje i bedne ishrane kaluđera. Ovaj mladić, teško prikraćen svojim revolucionarnim fanatizmom, naravno, odbija svaki

dodir sa suprotnim polom, onda ipak poklekne pred inteligentnom mladom ženom. Samo što u nastavku romana pada kao žrtva, to ovaj put pokazuje frustraciju samog pisca. Jer dečak, sav predan revoluciji, odjednom švrlja sa odraslom gospođom, to se mora platiti životom. Prikraćenost pesnika Daviča je u tome, najpre što kao odani član stranke uopšte nešto piše, potom što piše o temi tugaljivoj, razmatrajući moral revolucionara, njegovo erotsko skretanje. Svakome je poznata sudbina pesnika u komunizmu: ili će pseći verno služiti režimu, ili će na sebi osetiti svu nepriliku izopštenika, disidenta, katkad prognanika i uhapšenika. Oni između nisu ni nečemu, osim u neprekidnom stanju sopstvene nervoze.

Inače, smatram da odlazak u samostan (kao i odlazak u revoluciju), svaki model strogosti prema sopstvenoj duši i vlastitom telu, taj opšti oblik samozatajnosti, ostaje među primarnim pravima, ako se izvodi u slobodi. Način odevanja, ishrane i opštih životnih navika, sve to treba da se zadrži u okvirima lične odluke, neko voli da nosi čalmu na glavi, neko da se uvija u kojekakve krpe, neko da ide bos, nevolje dolaze kada se ova vrsta nazora uopštava, postajući zakon, religijski, društveni, partijski i državni.

Sve ovo dovodi u sumnju vrlinu samopregora, ne zato što ona nema u sebi išta plemenito, nego zato što se u njoj krije ozbiljan paradoks. S obzirom da nije svaki pozitivan poriv čovekove duše čist u svojoj pozitivnosti. Nekakav crv nagriza ovo ponosno drvo, plemenita osobina sposobna je da izazove protivurečan rezultat. Vrlina samožrtve u stanju je da postane tegobna svojim pritiskom na većinu ljudi koji, moguće, na tako nešto nisu spremni. Osobito ako razumeju da ulog samožrtvovanja daleko preteže bilo kakav efekat u poboljšanju života: ili se cvetna budućnost udaljava u nedogled, ili se na tom dugom putu pojavljuje masa bandita i protuva koji svoju vlastitu, subjektivnu i svesnu samozatajnost koriste u sopstvene svrhe. Još je Orwel izveo svoj zaključak: svi ljudi su jednaki, samo su neki jednakiji od drugih.

Ovo je jedan pogled na prošlost, moju sopstvenu, moje zemlje i nekog režima u kome onde veoma dugo sam živio. Smatram da vrlina samopregora beše jedna veštački konstruisana osobina, načinjena po uzusima vladajuće strukture, ne onih ljudi koji su tada živeli. Nadam se zato, da je nećemo poneti napred, da ta vrsta čovekovog ponašanja neće više biti potrebna. Već je u ono doba bilo ljudi koji su toj artificijelnoj osobini, nametnutoj posebnim stilom i specifičnim moralom, suprotstavljali svoje vlastite, recimo, vrlinu građanske hrabrosti. Jer govoriti, pisati ili makar negativno ocenjivati taj „stil“ samožrtve, neproduktivan i katkad sumanut, otvaralo je nove vrline u ljudskoj duši, osećanje posebnosti, slobode i zrelog kritičkog mišljenja. Ja sam, duboko zaražen povijesnom sredinom u kojoj mi je prošao vek, nisam u stanju da se dosetim kojim bi vrlinama koraknuli u novo vreme, ostalo mi je da govorim o jednoj od onih, zastarelih, kontraproduktivnih, retrogradnih, i čija bit zaslužuje da je zaboravimo.

Ministar – čudotvorac

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Grubo govoreći, opšta klinička slika jednog zabrinjavajuće obolelog državnog organizma zvanog Vojska SCG na kraju kalendarske 2005. godine izgleda ovako: uzdrmana brojnim skandalima i nerasvetljenim (štaviše, i nekim misterioznim) (samo)ubistvima vojnika, zbunjena sve učestalijim smenama na vrhu komandne piramide, a i dalje opterećena teškom ratnom hipotekom i ne manje utemeljenom pretpostavkom da su baš pod stručnom paskom njenih specijalaca i tajnih službi vešto zametani (i zametnuti) tragovi haških optuženika za najteže ratne zločine – ona (Vojska) tavori na socijalnoj i političkoj margini dvopolne srbijansko-crnogorske nazovi države, konstantno lamentirajući nad svojim siromaštvom i uopšte nad zlom vlastitom sudbinom, kao da ona sama nije uveliko krojila i vlastitu sudbinu i sudbinu države čiji je bila osnovni garant bezbednosti.

Dubina njenog aktuelnog sveopšteg potonuća možda bi se dala još jedino porediti sa onim njenim sunovratom kada ju je njen tadašnji, istina, u to vreme neformalni vrhovni komandant Slobodan Milošević, polovinom devedesetih godina prošloga veka, surovo ćušnuo u socijalno-politički zapećak; dakle, učinio je on to u onom periodu svoje vladavine kada mu ona i nije bila preko potrebna, budući da je srbijansku policiju transformisao u svoju drugu, a pouzdaniju mu armiju, a Vojske će se ponovo setiti i ponovo je dignuti na oružje uoči “Drugog kosovskog boja”.

Ta prilično sumorna slika redovno se retušira u radionicama vojno-političke propagande na višim i visokim vojnim instancama, pa se tek tako umivena i doterana lansira u javnost. Po srpskoj tradicionalnoj inerciji neupitnosti ičega što se odnosi na “našu (čitaj: srpsku!) vojsku”, “naš (čitaj: srpski!) narod” bezrezervno je prihvatao kao jedinu i celu istinu sva ona saopštenja i sve informacije što su ih emitovale informativne službe Generalštaba i Ministarstva odbrane. Međutim, to veliko i čvrsto poverenje “našeg

naroda” u “našu vojsku” - kojim su kao najjačim adutom generali mahali bezmalo sve ove naše tobože, tranzicione godine, zaklanjajući time vlastite promašaje, neukost i protivzakonite rabote – puklo je (i to se jednom po logici stvari moralo dogoditi!) na tragediji u Topčideru krajem prošle godine, tako da je Vojska SCG celu 2005. godinu klizila i niz skalu moralnih vrednosti i nije bila daleko od moralnog sunovrata.

A vladajuća garnitura u Srbiji sa Vojislavom Koštunicom (i Borisom Tadićem) na čelu – podržana više nevoljno nego voljno crnogorskim “deputatima” u Savetu ministara i Vrhovnom savetu odbrane – niti ima političkog htenja, niti je sposobna (a biće da su posredi još neki razlozi za čije razlaganje ovde nema mesta) da postavi tačnu dijagnozu stanja u Vojsci (koje je, uzgred rečeno, najvećma i odraz i posledica opšteg zdravstvenog biltena države i društva); naprotiv, njena dijagnoza je gotovo benigna, pa zato uzroke traži i tobože nalazi u socijalnim i političkim plićacima, na primer, i u čelnim personama Generalštaba i Ministarstva odbrane. Doduše, bilo bi izvan pameti tvrditi kako načelnik Generalštaba i ministar odbrane ne predstavljaju važne karike u funkcionisanju vojne organizacije i sistema odbrane. Međutim, ako se na mestu ministra odbrane i na mestu načelnika Generalštaba tako (o)lako i učestalo počnu smenjivati ljudi kao da je reč o kakvim portirima – što se upravo dogodilo u SCG u poslednjih 15 meseci (ministri su se smenjivali ovim redom: Boris Tadić, Prvoslav Davinić i novoustoličeni Zoran Stanković; a načelnici Generalštaba ovim: generali Branko Krga, Dragan Paskaš i novoimenovani, Ljubiša Jokić) – onda ta činjenica, i sama po sebi, vrlo uverljivo govori i o kvalitetima Vojske SCG i o vrednostima sistema odbrane čiju okosnicu tvori upravo ta Vojska!

Iako je uobičajeno da se prve ocene učinka ministra daju tek nakon što provede sto dana na toj funkciji, mi bismo i ovoga puta u fokusu nakratko zadržali ministra Stankovića, i to iz više razloga. Između ostalog, on je sam sebi javno dodelio mesijansku ulogu izvlačenja Vojske iz sveopšte krize, pa će u jednom od svojih zaista brojnih (toliko brojnih da prosečnom konzumentu informacija već izazivaju stomačne tegobe, što bi rekao premijer Srbije!) izlazaka na medijsku scenu (u ovom slučaju reč je o intervjuu vojnom časopisu “Obrana”) reći, da je “drugi razlog” (o prvom, odnosno glavnom razlogu ćemo malo kasnije) njegovom prihvatanju ministarske uloge (kojoj, i to odmah da kažemo - po našem dubokom uverenju - nije dorastao, ali, nažalost, taj kvalifikativ, čini nam se naročito u ovom slučaju, nije ni bio prioritetan) u tome “što mislim da mogu da pomognem da se, da tako kažem, povrati stari sjaj Vojske”! (I o “starom sjaju Vojske” ćemo koju reč takođe nešto kasnije.)

Manje upućenom namerniku u sve zakulisne i opake

rabote mešovitog ešelona kojeg tvore korifeji oficijelne politike, te probrani kadrovi intelektualne, crkvene i oficirske elite, združeni sa podzemnim centrima moći - zbilja nije jasno kakvim to čudotvornim moćima i mehanizmima raspolaže patolog dr Stanković da bi mogao ostvariti takav poduhvat. Sumnja ostaje uprkos činjenici da je ovaj specijalista za sudsku medicinu psihički prilično stabilna figura što je maestralno demonstrirao pred televizijskim kamerama, prilikom skorašnjeg izbora na ministarski položaj u Skupštini državne zajednice. Naime, malo ko bi mogao da onako stoički podnese prljave udarce poslanika – radikala, kao što ih je on podneo. Istini za volju, radikali su, kao i uvek uostalom, i ovoga puta igrali svoju nečasnu igru, što će reći da su oni bili sigurni da će se Stanković provući kroz “iglene uši” nategnute (unapred obezbeđene) skupštinske većine i bez njihove pomoći. A da je ta pomoć Vojislavu Koštunici i DSS bila potrebna, mogli bismo u opkladu da bi radikali odustali od onakvog skupštinskog čerečenja Stankovića i da bi glasali za njegov izbor, jer se ideološka srodnost Šešeljevih i Koštunicinih nacionalista ne može sakriti ni tako veštom mimikrijom kakvu izvode Tomislav Nikolić, Aleksandar Vučić & comp. (mada ni demokrate sa dva “S” nisu lišne kamuflažnog dara), ne samo u parlamentima Srbije i državne zajednice, nego i inače.

Ipak, glavni razlog za to što se ovaj penzionisani general sanitetske službe VSCG reaktivirao i prihvatio rečene uloge – zaista je specifične naravi. Prema istom izvoru (dakle, “Obrani”), Stanković pod svoj pristanak da stane na čelo Ministarstva odbrane (umesto Prvoslava Davinića za kojeg sumnjamo da Stanković išta zna o tome koja ga je to podzemna sila izgurala i zašto) postavlja – “moralnu obavezu” “prema premijeru Koštunici, koji me je pre dve godine, kao predsednik države, postavio na mesto načelnika Vojnomedicinske akademije i predložio za čin generala”!

To Stankovićevo javno priznanje – kako on, eto, vraća moralni dug premijeru Koštunici, jer ga je ovaj svojedobno i lansirao u generalsku orbitu – u suštini je naivan trik (koji možda i nije smišljen u glavi novog ministra); ali trik koji nije ostao bez stanovitog efekta: general je – posebno prema saznanjima koja struje kanalima neformalne komunikacije – izmamio bezmalo masovne simpatije ovdašnjeg pučanstva, izrazito u taboru vojnih penzionera među kojima se, na gotovo svim mestima njihovog uobičajenog okupljanja, mogao čuti komentar kako se, eto, “odmah vidi da je čovek iskren i pošten, da nije lažovčina i prevarant kao onaj američki špijun Davinić koji je bio i postavljen za ministra s ciljem da uništi Vojsku!”, i tako dalje u tom smislu.

Ovu iluziju u vlastitu čudotvornu moć (o pravdoljublju i poštenju da se i ne govori) Stanković je osnažio svojim prvim potezima u svojstvu ministra

(koji nipošto ne spadaju u poteze ministarskog ranga): najpre je jednog jutra otišao u Vojnomedicinski centar u Novom Beogradu, e, da bi ustanovio zašto se vojni osiguranici (gotovo isključivo penzioneri) zloplate satima čekajući u dugim redovima da bi dospeli do lekara opšte prakse (naravno, toga je jutro sve funkcionisalo kao po komandi), i biće da su redovi od tada nešto kraći; potom je posetio Vojnu ustanovu "Karađorđevo" koja se decenijama čerupa i propada (a odavno je svima bilo jasno da je "Karađorđevo", dok je bilo čemu, služilo samo privilegovanim oficirima i drugim državnim činovnicima, a ne Ministarstvu odbrane i Vojsci) i tamošnjim radnicima ostavio neku nadu spasa; da bi se, najzad, obreo i među vojnicima i starešinama u kopnenoj zoni bezbednosti na jugu Srbije, gde je takođe potkrepljena nada graničarima da će im uslovi rada biti bolji.

Dakle, on nije rešio ni jedan od tri navedena marginalna problema (zaista marginalna, u odnosu na probleme sistemske naravi s kojima se sudaraju i Vojska i Ministarstvo), niti ih je mogao skinuti sa dnevnog reda (niti će, jer za tako što manjkaju elementarne pretpostavke) Ali, eto, novi se ministar "spustio u bazu" (to je popularna sintagma iz socijalističkog vremena) i probudio nadu. Lukav potez. Sticajem nekih srećnih okolnosti, baš nekako u toku prijema ministarske dužnosti povećane su i plate vojnim činovnicima, u proseku za nekih petnaestak posto, što je Stanković takođe javno isticao baš kao da je on za to zaslužan. Opet: lukavo.

Međutim, nije baš da je sve obojeno ružičastim u Stankovićevom ministarskom startu: baš uoči sv. Nikole "stavio je na znanje" javnosti (međutim, prvenstveno je to upućeno na adresu merodavnih državnih organa) da je Vojska već u ovom trenutku potrošila čak petinu budžeta predviđenog za 2006. godinu! Ne bismo da budemo maliciozni, ali ne možemo makar bez opaske: trošiti je lako, ali troše li Vojska i Ministarstvo racionalno?! Poreski obveznici (alijas: narod, dakle, populus a ne samo "naš narod"), koji uz veliku muku izdvajaju sredstva i u vojni budžet, pojma o tome nemaju. Ni novi ministar (bar za sada) o tome ne govori. On je usredsređen (tako tvrdi) na to da Vojsci "vrati stari sjaj"! A šta je to po Stankoviću "stari sjaj Vojske"?

Ministar drži da je to prevashodno onaj sjaj iz vremena slavni srpskih vojvoda, Mišića, Stepe, Putnika i ostalih, ali da je "ova vojska i posle 1945. imala briljantnih rezultata i iz nje su iznikle svetski priznate ustanove, kao što su Vojnotehnički institut, Vojnomedicinska akademija, Ansambl 'Stanislav Binički', i druge. Mnogi to žele danas da rasture u ime reforme. U ime koje reforme? Koja reforma nalaže da se rasturaju institucije od nacionalnog ugleda?"

U redu, neka to bude tako. Ali, šta ćemo sa onom tamnom stranom te iste medalje? Šta ćemo, na

primer, sa Vukovarom, Dubrovnikom; šta ćemo sa Sarajevom, Zvornikom, Fočom i naročito sa Srebrenicom? Konačno, šta ćemo sa svim onim mnogobrojnim krvavim i nečasnim tragovima što ih je ostavila ta ista vojska po stratištima uzduž i popreko bivše Jugoslavije? O tome ne govore ni generali, ni političari ni vladike Srpske pravoslavne crkve, niti im tako šta pada na pamet! A sve dok navedena elita o tome ne progovori javno i razložno – ne može biti reči o ozdravljenju Vojske, dakle, o njenom transformisanju pa sve da se i namakne novac za to, da se sačini prvoklasna doktrinarna i projektna reformska dokumentacija i zakonska regulativa!

Hajde, najzad, da priču privedemo kraju. Stankovićeva izjava kako on, prihvatanjem ministarske funkcije, ispunjava "moralnu obavezu" prema Vojislavu Koštunici samo je javno iskazana potvrda da je Stanković Koštunicin kadar, što će reći i kadar DSS, ma šta akteri ovog izbora mislili i govorili o tome. Kada je Koštunica pre dve godine unapredio Stankovića u čin generala, on je to učinio prvenstveno motivisan Stankovićevim patriotskim kvalitetima i zaslugama, ali, dakako, prema skali patriotskih vrednosti koju je oblikovala srpska intelektualna, politička, vojna i crkvena elita koja deceniju i po vodi Srbiju (i Crnu Goru) nizbrdicom propadanja. Bez obzira na Stankovićeve izjave, njegov izbor za ministra, *volens-volens*, gura Vojsku ka politizaciji, štaviše, ka tome da ona makar u nekim crtama ponovo postane partijska armija, čime se anuliraju i nagoveštaji demokratske kontrole Vojske, a civilno-vojni odnosi vraćaju u disfunkcionalno stanje. ■

Konačni zbir

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Reakcije uvređenih i onih koji bi da izgleda nanete uvrede otvorila je nove prostore igre i samodokazivanja. Za medije je to idealna situacija da ismeju i obesmisle opšte društvene i političke prilike koje vladaju u Srbiji. Taman kad se smirila situacija sa uvređenim radikalima i gnevnim predstavnicima G17 plus mediji su otkrili koliko građane Srbije koštaju poslanici u republičkom parlamentu. A kad se i ovaj skandal utišao oformljena je nova poslanička grupa "Za evropsku Srbiju" iza koje stoji Bogoljub Karić i njegov Pokrete snaga Srbije.

Šta je konačni zbir ovih skandala i novinarskih otkrića? To da poslanici i predstavnici političke elite u Srbiji postanu odgovorniji i iskreniji? Ni govora! Posledica je dugoročno "ubijanje" ideje parlamentarizma i višestranačke demokratije kao nečega potrebnog Srbiji. U parlament, kao instituciju od vrhunskog narodnog ugleda i poverenja, ne veruje više niko, ponajmanje oni koji od njega žive.

Bilo bi krajnje besmisleno za ovo optužiti samo medije. Mediji nikada ne mogu samostalno da generišu ideje koje će dugoročno da menjaju društvenu stvarnost. Mediji mogu da plasiraju različite afere i skandale, mnoge stvari mogu sasvim da izmisle ili da prečute, ali samostalno ne mogu da stvore takvu stvarnost u kojoj se menjaju neke fundamentalne ideje i vrednosti. Za tako nešto im je potrebna snažna politička volja, ali i finansijska podrška.

Rečnik uvreda koji se piše u srpskoj skupštini sasvim je u skladu sa ovim načelom. Ove, 2005. godine – u formi skupštinskih izveštaja, znači, ne novinarskih komentara, objavljen je 21 tekst gde se pojavljuju "barabe", "lopova i lopuža" ima u 55 teksta, dok "izdajnika i plaćenika" ima u samo 18 tekstova. Najčešći nosioci ovih epiteta su predstavnici naroda i izvršne vlasti. Nije nimalo čudno onda što se kao institucija od najvećeg poverenja u Srbiji najčešće pominje Srpska pravoslavna crkva. Slučaj Pahomije, kvarenje odnosa sa susednim državama, proklinjanje Hari Potera i Deda Mraza, sve su to sitnice u odnosu grehe srpske skupštine. Jer, stvar je sve više u samom sistemu: neposredna demokratija proizvodi i promoviše ono najgore u ljudskoj prirodi. Tome se jedino uspešno može suprotstaviti vladavina autoriteta i tradicije. Da je stanje u vojsci drukčije ko zna gde bi nam bio kraj.

U međuvremenu je jedna televizijska emisija pokrenula ono što nije moglo civilno društvo. Reč

je o Insajderu TV B92. Reakcije na "otkriće" ubistva starog 14 godina bacilo je u zasenak masovnu potragu za Ratkom Mladićem. Ono što deluje istinski fascinantno, a time i potresno, to su reagovanja stanovnika sela u kojem se ubistvo odigralo. Ovde, u jednoj maloj, zatvorenoj sredini, imamo na delu fenomen kolektivnog prikrivanja zločina kao deo kolektivne nacionalne svesti. Nije u pitanju, naravno, nikakav specijalno srpski izum. Takvi bi se primeri mogli naći na celom Kosovu, u svakom albanskom selu gde je neko stradao od nesrpske ruke, sigurno bi

U MEĐUVREMENU KARIĆ: SPREMAJU MI LIKVIDACIJU

"Upućena mi je poruka da odustanem od politike i povedem računa o sebi i svojoj porodici. Poručeno mi je da je ovo poslednje upozorenje i da, ako ga ne poslušam sledi potpuno uništenje svega što sam stvorio i moja likvidacija", izjavio je lider PSS Bogoljub Karić.

"Moj odgovor je da neću odustati. Ako su najodgovorniji ljudi u Srbiji neobavešteni, obaveštavam ih da egzekutori Srbije sede pored njih. Zato je bolje da raspišu izbore", rekao je Karić.

Tako Kariće preko medija obaveštava ne samo građane, nego i vlast šta se sprema.

Ko će biti brži? Pravda, ili izborna volja građana?

Mediji u Srbiji su sve sličniji političkim strankama. Umnožavaju se. Kad birate između Rodića i Đoke Kesića kao da birate između Vučića i Palme. Sve domaćin do domaćina.

toga bilo i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. Slučaj sela Višnjićevo je ipak nešto specifičniji po tome što u samom selu nikada nije bilo nikakvih ratnih dejstava ili borbi. Nijedna kuća nije srušena ili zapaljena. Sa ovom užasnom činjenicom javnost je upoznata zahvaljujući hrabrosti i profesionalnoj umešnosti ljudi sa Televizije B92. Na žalost, kao da to nije bilo dovoljno drugim medijima da krenu tragom ovog dugo skrivanog zločina.

Kako se samo ovde, u medijima, lako preuzimaju štafetne palice političkih i ličnih skandala, a izbegavaju teme koje mogu da izazovu mrštenje i podozrivost u nacionalnim okvirima.

Cash and Carry

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Tradicionalne parlamentarne tuče, polivanje vodom, izvaljivanje po podu parlamenta i novije – udarce u cevanicu dok se neko vraća sa skupštinske govornice, zamenile su prikrivenije i opasnije rabote, u parlamentu i izvan njega. Povod najnovijim skupštinskim aferama, pre svih onim u Skupštini Srbije, jeste Zakon o budžetu za 2006, a razlozi su mnogo dublji i dalekosežniji. Kada su dvoje poslanika iz G-17 plus, Sovronije Čonjagić i Vesna Lalić, odlučili da napuste svoj poslanički klub i pređu u nezavisne poslanike, digla se neviđena uzbuna među onima koji su se spremali za izglasavanje budžetskog zakona. Da bi se sprečila propast Predloga budžeta za narednu godinu, na Administrativnom odboru Skupštine, aktivirane su blanko ostavke dvoje poslanika iz G-17 plus i izabrane njihove zamene. Dvoje gubitnika mandata izašli su odmah u javnost sa tvrdnjom o falsifikovanju njihovih potpisa i namernom antitadiranju odluke o napuštanju stranke i prihvatanju statusa nezavisnih. Budžet je prošao, ostala je afera čije se razrešenje ne nazire.

To što "blanko ostavke" nemaju nikakvu pravnu snagu i što je Administrativni odbor pokazao da se ne pridržava zakona, nikoga nije uznemirilo. Ništa neobično za ovdašnje pravosuđe, sem što su ove najnovije blamaže u Skupštini, ostavile utisak da je ona istovremeno slika i generator uznapredovale socijalne patologije postoktobarske Srbije. Otvorena je Pandorina kutija grehova narodnih predstavnika: uz sumnju da su mnogi poslanici svoje mandate stavili na tržište novca i privilegija, birači su saznali i o lošem upravljanju skupštinskim budžetom, kao i o prisustvu "velikog brata" koji ovu instituciju nije ni napuštao. Ako je u jednom trenutku afera kupovine poslaničkih mandata izgledala kao vrhunac užasa, prisluškivanje ju je zasenilo... Kao ni prethodna, ni ova sumnja nije ni potvrđena ni otklonjena... Okružno tužilaštvo i nadležni sudovi se još ne oglašavaju, pa sve vuče na zaključak da pravog odgovora neće ni biti. Nakon saslušanja nekoliko narodnih poslanika, afera kupovine mandata kao da ide u arhivu. Vrhovni sud ne reaguje na informacije o prisluškivanju poslanika, novinara i drugih javnih ličnosti, a Ustavni sud u javnost izlazi sa informacijom da su žalbe Čonjagića i Lalićeve na kršenje Ustava, ušle u ubrzanu proceduru ovog suda. Ništa, međutim, nije jasnije danas nego u vreme kada su problemi u radu parlamenta prerasli u afere. Većina građana je učvrstila svoje uverenje da je mesto poslanika ideal svakog živog, ali i još nerođenog građanina Srbije, jer je jedino tako siguran da ovde ima neke šanse. Uz neprestanu i jedinstvenu težnju poslanika da im plate ubrzano i vrtoglavo rastu, sada se pokazalo da plate i članstvo u raznim drugim upravnim telima nisu jedini izvor dugoročne bezbrižnosti, već da se mnogo može postići i raznoraznim "dodacima", kao što je nadoknada za prevoz. Priča *Novina Vranjskih* o jednom republičkom poslaniku iz

Vranja koji je na prevoz sopstvenim automobilom potrošio više od milion dinara za 11 meseci, bez ijedne potvrde o tom trošku, uz istovremeno stezanje penzionerskog kaiša, sasvim je ogolila demagogiju ujednačene raspodele tranzicionih tereta kojom se diči ova vlast. Poslanik koji i ne svraća u Vranje, ispostavilo se, ne zarađuje najviše zbog svoje adrese. Od 5,800.000 evra, koliki su troškovi Skupštine Srbije u prethodnom fiskalnom periodu, na ove ničim dokazane troškove, otišlo je 1,186.000 evra. U jednom se svi slažu: po propisima koji važe u skupštinskoj administraciji, poslanicima nije potreban nijedan dokaz o trošenju novca za sopstveni prevoz. Dovoljno je da traže pare.

U slučaju odliva poslanika sa stranačkih ili koalicionih listi, ostala je nedovoljno rasvetljena jedna važna dimenzija, spomenuta samo kao usputna: neposlušnost poslanika vrhu stranke, koji, uglavnom, godinama pa i decenijama, ostaju isti. U slučaju dvoje bivših poslanika G-17 plus, taj eventualni motiv je ostao nedorečen. O njemu su nešto rekli isključeni poslanici, ali i drugi pripadnici ove stranke. Ostao je tek utisak da je G-17 plus stranka u kojoj postoji nepriznato manjinsko mišljenje. Očigledno je da je bar u ovoj aferi pretežno nezadovoljstvo "tretmanom u stranci" u odnosu na pravo na promociju manjinskog mišljenja. A upravo bi insistiranje na razvoju ovog prava i svesti o njegovom značaju za postojanje normalnog parlamentarizma, demistifikovalo moto o stranačkoj zakletvi i "blanko ostavkama", o nedokučivoj liderskoj mudrosti i autoritarno nametnutom opštem interesu.

I dok jedni pravnici insistiraju na odluci Ustavnog suda Srbije iz 2002. godine o tome da mandati ne pripadaju strankama već poslanicima, drugi skreću pažnju na suštinsku neprimenjivost ove odluke koja ne može da se realizuje sve dok je na snazi proporcionalni izborni sistem. Naši glasači još uvek više znaju o stranačkim liderima nego o ljudima koje ovi određuju za narodne predstavnike u njihovim mestima. Glasaju za stranke, lidere i njihove liste, a ne za ljude iz svog kraja. Otuda, smatraju neki, poslanici ne osećaju obavezu da zastupaju nečije konkretne interes, do svojih vlastitih. A takvi poslanici, uz, inače, valjanu odluku Ustavnog suda, jesu lak plen bogatih i ambicioznih. Lideri stranaka, međutim, mnogo ne mare za ovaj problem, već prave novu grešku: traže izborni zakon koji će strankama ponovo dati pravo da suvereno vladaju brojem osvojenih mandata. Za zakonodavnu teoriju i praksu razvijenih demokratija, oni ne haju. Vlast hoće da drže samovlasno, ne samo u izvršnoj već i u zakonodavnoj oblasti. Građane preziru, a međunarodne institucije i domet njihovih primedbi, zaobilaze. Računaju na nereformisani SDB pod firmom BIA, a tradicije razvijenog sveta, zanimaju ih tek u oblasti usavršavanja tehnologija praćenja i prisluškivanja...

Predsednik Skupštine Srbije, Predrag Marković, miri se sa "sudbinom": "Skupština liči na narod", kaže lakonski. U svom tromesečnom izveštaju o radu ovog tela, nigde ne pominje brojne afere i istrage. Tako, valjda, pokazuje da ne

želi da liči na skupštinu, tj. na narod. Na tvrdnje medija o tome da je u nedelju pre glasanja o budžetu, BIA radila u tri smene i, navodno, uspela da prisluškuje svih 250 poslanika, pa i njega, reaguje nejasnim čuđenjem i skretanjem pažnje na Vrhovni sud. Zašto se napada Skupština koja je donela oko 200 zakona, ne može da se načudi njen predsednik kojeg ćemo, izgleda, najviše pamtiti po neobjašnjivoj "tolerantosti" prema radikalskim ispadima i fizičkim nasrtajima na druge u skupštini.

Najviše spremnosti da se "žrtvuju" u aferi prisluškivanja, pokazali su oni koji u ovom poslu imaju najbogatije iskustvo: SPS i SRS. Bili su sigurni da ih prisluškuju. Njihovo prenemaganje dostiglo je vrhunac kada su, bojkotovanjem rasparave o predloženim zakonima, izmamili izvinjenje premijera Vojislava Koštunice, uvek spremnog da se usredsredi na patriotski blok.

Ali, zato njegova stranka nema milosti prema medijima: dnevnik Blic koji je objavio informaciju o prisluškivanju, dobijenu od svog BIA-izvora, predat je, od strane DSS, Okružnom tužilaštvu. Demantovan je povod za aferu – prisluškivanje poslanika i drugih javnih ličnosti, ali ne i informacija koja je uz to išla: prisluškivanje je, navodno, sprovelo Odeljenje za borbu protiv organizovanog kriminala beogradskog centra BIA. Njegov je sastav eminentan: od ljudi iz nekadašnjeg Odeljenja za borbu protiv unutrašnjeg neprijatelja čiji su šefovi nastavili svoju karijeru u JSO. Još jednom se obelodanjuje činjenica o nereformisanim tajnim službama koje menjaju logo, ali ne i sadržaj. Isti ljudi služe druge gospodare, a iz hobija, možda, rade i za one stare. Tako, poverljive informacije postaju opšte političko dobro...

U žaru političke borbe, niko se nije osvrnuo na saopštenje OEBS koje štrči iz ovog vašara taštine i obaveznog domaćeg političkog folklor. "Odluke o oduzimanju mandata su veoma ozbiljna stvar. Nadležne institucije moraju pristupiti ovim odlukama nepristrasno i sa maksimalnom transparentnošću". OEBS, dalje, pokazuje zabrinutost i za podmićivanje poslanika u cilju ostanka u strankama, a ne samo za prelazak u druge partije. Slučaj bivšeg poslanika DS, Dragiše Đokovića, jedan je od primera za ovu vrstu "deformisanja" poslaničke volje. Đokoviću je, kako je ponovo izjavio, predsednik poslaničke grupe DSS, Miloš Aligrudić, nudio razne pogodnosti za novi život u prestonici, ukoliko odustane od namere da napusti poslanički klub DSS. Pošto je odbio ponudu, Đoković je podneo i krivičnu prijavu protiv Albinjanića, ali i nakon više meseci nema nikakve reakcije nadležnih... Pored onih koji su se javno pohvalili da im je Bogoljub Karić nudio po 200.000 eura za napuštanje poslaničkog kluba, pojavile su se i sumnje da "ponude" dolaze i od ministara u srpskoj vladi. Tako je Staniša Stevanović, republički poslanik iz Draškovićevog SPO, optužio Velimira Ilića, ministra za kapitalne investicije, da je pokušao da ga podmiti jednom "kapitalnom investicijom". "Bivši član SPO koji je prešao u Novu Srbiju, Miroslav Milutinović, došao je u martu ove godine u prostorije poslaničkog kluba SPO i ponudio mi da

pređem u NS, a za uzvrat, moja firma, samostalna zanatska radnja "Princ", bila bi angažovana na izgradnji smederevske luke", nije imao šta da krije uvređeni poslanik. I nije samo Velimir Ilić jedan od junaka ove drame savremenog poslaničkog života, već i ministar finansija, Mladen Dinkić. On je, kako je sam priznao, priupitao nezadovoljnog kolegu Čonjagića, da li je tačno da njega zanima mesto pomoćnika vera. Dinkić je, međutim, svaku pomisao na korupciju poslanika odbio i sve sveo na neobevezno raspitivanje. Čonjagić je, sa svoje strane, a pošto je napustio G-17 plus, potvrdio istinitost događaja, ali i svoju zainteresovanost za spomenuto radno mesto. Ova moda "dilovanja" narodne volje preselila se i u parlament SCG. Poslanika iz stranke Velimira Ilića, navodno je spopao visoko platežni Bogoljub Karić sa više stotina hiljada eura. Zašto cena poslaničkih mandata u ovom parlamentu raste, još nije jasno. Ali, možda, Karić zna nešto što mi ne znamo.

Tako se procena dr Vladimira Goatija iz vremena kada je Ustavni sud odlučio da neustavnom proglasi odluku DOS o oduzimanju mandata poslanicima DSS, da će parlament postati pijaca, potpuno realizovala. Izborni zakon koji je pratio ovo mišljenje Ustavnog suda, sada je ponovo na tapetu. Ne spominje se samo potreba promene izbornog sistema, od proporcionalnog u većinski, već i izričito insistiranje na stranačkom vlasništvu nad mandatima. Ovo bi bilo veliko vraćanje unazad i politički život bi još više podredio vladavini partija i lidera i njihovoj borbi za deo vlasti. Partiokratija, odavno dijagnostifikovana bolest političkog života, postala bi hronično obeležje ovdašnje političke scene. Da ne spominjemo koliko bi to uticalo na ocenu stepena usklađivanja zakonske regulative u Srbiji sa onom u EU. Zahtev "demokratskih" stranaka da se i novi Ustav donese u skladu sa tim partiokratskim imperativom, pokazuje koliko je veliko bezumlje u glavama političkih moćnika. I dok jedni, kao ozloglašeni Karić, beskrupulozno podrivaju sve što mogu, dotle se drugi, šefovi poslaničkih grupa i ministri u vladi, ne prikazuju nimalo boljim. I dok kralj srpske zelene salate, prigrabljenim državnim profitom obavlja svoje lične poslove, ministri nude unosne državne poslove za širenje političke moći i očuvanje vlasti. Velika boljka srpskog pravosuđa, politička zavisnost tužilaštava, još više potcrtava ovu beskrupuloznost. Policija i tužilaštvo koji reaguju čim je vlast ugrožena nisu mesta preko kojih će se doći do, kakvog-takvog, uspostavljanja reda. Evidentna arbitrarnost u primeni zakona, od slučaja do slučaja, od poslanika do poslanika, od stranke do stranke, kao i pritisak na nezadovoljne stranačke funkcionere sve do pretnji daleko od javnosti, nisu samo izraziti primeri vladavine interesnih političkih grupa već i jasan dokaz da "institucije nisu zaživele". Ako, sa jedne strane, stranke, bespogovorno, insistiraju na partijskoj uniformnosti i veri samo u sud "svoje partije", a sa druge, Miloševićevi bogataši i delovi izvršne vlasti nude veliki novac ili "velike mogućnosti", mnogo je od onih "koji su isti kao narod", očekivati većitu nepotkupljivost. Iako smo baš na to mislili kada smo za njih glasali.

Memorandumska generacija na sceni

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Kultura sinkretizma obično nastaje u degenerativnim procesima svojih sastojaka. Srbija je u XXI vek unela sinkretizam komunizma, nacionalizma i pravoslavlja, dekorisan evropskom retorikom dominantne političke kulture. Dubinski, ona je ostala vezana za totalitarni i kolektivistički mentalitet prilagođavajući se, u poslednje dve decenije, interesima elita i spoljnim pritiscima. Taj mentalitet odlikuju autoritarnost oligarhije i pokornost društvene osnovice, socijalna demagogija i populistički, postpaganski spiritualizam. Srbiju, međutim, ne bi trebalo posmatrati sa stanovišta bilo koje isključivosti. Savremena društva su suviše složena. Alternativna Srbija bila je tokom protekle dve decenije oštra u negaciji zvaničnih i većinskih vrednosti, podstakavši, u svetskoj istoriji, peti talas demokratskih tranzicija, mada su se one potom odvijale na evropskoj periferiji i bile nedovoljno uspešne (Gruzija, Ukrajina). Bilo je, uostalom, i obratnih primera, poput Putinove Rusije, koja se ponovo opredelila u smislu vezivanja za novi autoritarni poredak i remisije totalitarnih institucija (vojska, crkva). U Srbiji su se slične težnje probudile posle ubistva premijera Zorana Đinđića, i doživele relativnu zvaničnu emancipaciju u početnom razdoblju vlade Vojislava Koštunice.

Autoritarni politički sinkretizam tradicionalnih elita zasniva se i na opstanku mišljenja koje je samo naizgled sklerotično. To mišljenje dobilo je svoj nezvanični manifest u tzv. *Memorandumu SANU* (1986), nedovršenom i nezvaničnom pisanom sastavu s čijom se policijskom kompromitacijom matična ustanova nikad nije usudila da se otvoreno suoči. U protekle dve decenije *Memorandum* je prevazišao svoje početne idejne i političke potencijale. *Memorandum* je, bez obzira na stvarne zasluge, postao simbol teorija zavere, ratne agresije, urbicida,

etničkog čišćenja, političkog, pseudopravnog i kriminalnog nasilja, izolacije i samoizolacije, a iznad svega, jednog demagoškog i paranoičnog diskursa.

Značajni dokumenti ne moraju da budu obavijeni hrizmom ili glamurom. Tekst *Memoranduma* je dosadan i patetičan. Pisci *Memoranduma* su književni jezik, u čiju su odbranu takođe ustali, sveli na kilavo komitetsko prenemaganje. Boja *Memoranduma* je siva. Ali se njegovi skromni dometi nisu smeli potcenjivati.

Dalekosežni uticaj ne proističe samo iz veza, koje su se vremenom tesno preplitala, pisaca *Memoranduma* i njihovih istomišljenika, sa izvršnom nomenklaturom. Memorandumska Srbija stvarno se promaljala u vremenu njegovog nastajanja. Nomenklaturi je bio potreban bilo kakav podstrek, bilo kakav javni i kolektivni izliv emocija, kako bi ostala na istočnoj strani Berlinskog zida koji je memorandumska Srbija podizala umesto onoga čije je rušenje bilo na pomolu. Memorandumska Srbija trebalo je da, da li samo intimno, postane nova pridružena članica Istočnog bloka, ili samog Sovjetskog Saveza, svejedno, premda je taj svet, najmanje u svojim ustaljenim oblicima, nepovratno nestajao. U nedostatku idejne i političke alternative, bilo je potrebno samo prokopati lagume koji su povezali podzemne svetove realnog i militarističkog, i istočno-pravoslavnog komunizma. Najednom je otkrivena bliskost nacionalizma, staljinizma i zapuštene, paganske religioznosti. Da li je Memorandumska Srbija utvrđena upravo u svojim dubinskim paradoksima?

Memorandumska Srbija nastala je, u svakom slučaju, u kontekstu svog značenja, umesto na neposrednim političkim porukama svojih tvoraca. Nacionalizam je bio supstitucija i supstrat socijalizma ali je, poput svih političkih pojava iz prelomnih godina, njegov sadržaj bio prividan. Bilo je važno pre svega to, da se nacionalizmu prilagode institucionalni okviri i matrice mišljenja vladajućeg kolektivism. Ako su pisci *Memoranduma* u ponečem bili u pravu, Jugoslavija je zaista kolabirala u postojećem ustavnom poretku. Republičke birokratije krenule su osporavaju zajedničku državu, samo se na čelo secesionizma postavila upravo Srbija, redefinisana kosovizacijom masovnih emocija, brisanjem autonomija, a nadalje i postepenim preuzimanjem vojske i upadima u savezni budžet. Nacionalizam je, pri tom, bio podstrek mobilizaciji društva i platforma o potrebi očuvanja nomenklature, naročito pod utiskom nestanka istočnoevropskog komunizma. Nacionalizmi su, dalje, generisali tuđe nacionalizme. Politika identiteta i neidentiteta, bez obzira na stvarne ili izmišljene međusobne razlike, nemilosrdno je otkrivala iracionalnu potku balkanske

kulture. Ali, nacionalizam sam po sebi nije bio u stanju da doprinese rasturanju Jugoslavije. Važno je utvrditi u kojoj je meri zaista bio raširen i prihvaćen u društvu tokom osamdesetih, i kakva je bila uloga "stare", ustvari, obnovljene mržnje. U svakom slučaju, nacionalizam je podstican i spolja. I, ako ništa drugo, postao je ubitačno oružje i činilac samodestrukcije. Manipulisalo se i strahom. *Memorandum* je bio i manifest "Politikininim" "Odjecima i reagovanjima", sapunskom operom paranoičnih pamfleta koji su podsticali prelazak na onu stranu razumnog mišljenja i političkog prosuđivanja. Strahove su u društvo spustile elite.

Memorandumska Srbija nastala je u praznom prostoru koji je otvoren nesposobnošću, i nepostojanjem interesa, zajedničke države i, naročito, republičkih birokratija, nomenklatura i elita koje su im se približavale, da se prihvati politička konjunktura osamdesetih koji su modelirali reganizam, tačerizam, i perestrojka. Zavladała je japijevska poslovna imperija, promaljala se budućnost globalizma. Propao je rokenrol, Del Boj i Rodni ostali su bez državne potpore i, u novoj, za njih surovijoj stvarnosti, otisnuli se u "mučke". Nomenklatura nije mogla da opstane u liberalnoj demokratiji, otvorenom tržištu i, docnije, u novom svetskom poretku. Nomenklatura se držala monopola. *Memorandum* je, umesto komunizma koji je nezadrživo propadao, ponudio monopol nacionalizma.

Druga Jugoslavija je posle pada Rankovića i privredne reforme pokazivala da raspolaže razvojnim potencijalima. Ali je istovremeno roptala pod ubrzanim razvojem koji su pratili stihijska urbanizacija i historična industrijalizacija. Jugoslavija se zatim, polovinom sedamdesetih, ipak nije uključila u tzv. treći talas demokratizacije relativno srodnih južnoevropskih zemalja (Grčka, Španija, Portugal). Krenuši da se, u odmaklim godinama, približava Brežnjev, Broz se u međuvremenu obračunao s prvom obrazovanom generacijom nomenklature koja je uprkos nacionalizmu (Hrvatska) i ideološoj krutosti (Srbija) otkrivala evropsko i tržišno opredeljenje. Pre nego zloglasni Ustav iz 1974, Jugoslaviju je podrivalo nepostojanje jasne vizije i perspektive.

Ni posle Brozove smrti političke zajednice druge Jugoslavije nisu bile u stanju da promišljaju svoju predstojeću transformaciju izvan birokratskog ili nacionalističkog konteksta. Izuzev pokušaja poslednjeg saveznog premijera, nije se promolila ozbiljna politička alternativa koja bi obuhvatila celovit jugoslovenski prostor, umesto nacionalnog ili republičkog. Naročito nije bilo liberalno-demokratske alternative. *Memorandum* ne pominje takvo iskustvo u srpskoj političkoj prošlosti, koje nikad nije pripalo

mejnstrimu, ali je bilo važan segment kulturne istorije. Inače su multinacionalne zemlje opstale samo kao liberalne demokratije, kao Španija i Velika Britanija. Liberalna demokratija je jedan od stubova američke nacije. Multinacionalna carstva, čiji je autoritaran karakter hranio separatne nacionalizme, nestala su već posle Prvog svetskog rata. Nisu preživeli ni, dugo potom, socijalističke federacije kao SSSR i Čehoslovačka. Nacionalizmi u Jugoslaviji možda nisu bili istorijski i politički moćniji od nacionalizama u sličnim multinacionalnim zajednicama i federacijama koje su se mirno razile ili su, štaviše, opstale, ali su oni u Jugoslaviji dobili podsticaj samim funkcionalnim nestajanjem i birokratskim obesmišljavanjem savezne države. Liberalna demokratija, čiji je trijumf Frensis Fukujama prerano prizivao upravo krajem osamdesetih, ipak je, širokim slobodama, podsticala kohezivne elemente, približavala i pacifikovala kulture, ukidala čvrste granice i izolovala nasilne nacionaliste. Nimalo slučajno, separatistički nacionalizmi u liberalnim demokratijama primorani su da se povuku na političku marginu ili se odmetnu u terorizam.

Jugoslovenski unitarni nacionalizam potiskivan je u čitavoj istoriji zajedničke zemlje, poistovećujući se sa srpskim političkim i vojnim, i južnoslovenskim kulturnim hegemonizmom. Kraljevina Jugoslavija nestala je u stranoj okupaciji koju je prizvala i nacionalna nesloga, naročito tzv. hrvatsko pitanje. Drugu Jugoslaviju uništile su sopstvene birokratije, uključujući samu Srbiju koja je za Jugoslavijom imala najveće potrebe. Nacionalno pitanje bilo je samo izgovor nomenklaturama. U društvu je Jugoslavija bila toplije prihvaćena nego u elitama.

U tom smislu, *Memorandum* otkriva nedostatak razumevanja za potrebu izgradnje nadnacionalnog jugoslovenskog identiteta, ne samo političkog. *Memorandum* ne odbacuje avnojevsku Jugoslaviju, mada su njena načela nosila smrtonosne viruse totalitarizma i samouništenja. Nije odbacio Rankovićevo nasilje, koje je postepeno ulazilo u novokomponovanu usmenu tradiciju kolektiva opsednutog tajnim službama, društvenom kulturom uhođenja i potkazivanja, i politikom pendrečenja. Nije odbacio ni Kardeljevo samoupravljanje koje je osujetilo menadžersko i tehnokratsko poslovanje neukim i demagoškim udvaranjem nedozreloj i nekompetentnoj radničkoj klasi. I Ranković i Kardelj uništavali su zajedničku državu i njene životne snage, svako u svom domenu. *Memorandum* se, jednostavno, oprezno držao sovjetskog kursa koji je Broz usvojio u svojim poznim godinama. Zatim je i Milošević zadržao izvesnu titoističku crtu. Njemu su pripadnici memorandumske elite predočavali svoje

viđenje tzv. srpskog pitanja za koje su smatrali da će se rešiti zaposedanjem etničkog i istorijskog prostora i vladavinom čvrste ruke. Hardlajner, karijerista i materijalista, ionako skromnog obrazovanja, Milošević o tome nije imao gotovo nikakve predstave. Ali i kad se, posle izvesnog oklevanja, okrenuo nasilju, pokazivao je brigu za državno-pravni kontinuitet, kako ga je on razumevao, možda i za poštovanje koje je uživala druga Jugoslavija. Dogmatska ideologija nije mu dopuštala da napusti jugoslovensko ime i simbole. I vojska koju je vezao za sebe nije davala utisak da napušta ideje kolektivizma. Politika ratnih zločina takođe je potekla iz tradicionalnog establišmenta (Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Arkan, Dobrica Ćosić, Jovica Stanišić, itd). Milošević je preuzeo upravo zajedničku vojsku koju je, između ostalog, privukao njegov postsovjetski politički kurs, koji takođe provejava *Memorandumom*. Vojska je postala ključni činilac u rasturanju države, u ratovima i etničkom čišćenju, i u sabotaži reformi posle 2000. Srbija je kao kruta, neprilagodljiva i neefikasna vojno-policajska država smišljeno, ali i samim svojim karakterom, podsticala ili, najmanje, tolerisala nasilne paravojne i parapolicijske grupe. Pojava organizovanog kriminala, koji je postao neka vrsta rezervnog i veoma upotrebljivog sastava i savezne i republičkih policija, takođe je ukazivala na ulogu države. I nakon isteka ratova i Miloševićevog hapšenja, ubistvo premijera Đinđića podsetilo je na istovetne modele kojima se upotrebom vojske, policije, tajnih službi i mafije proizvodilo nasilje od Slovenije do Kosova.

Sam Milošević je, uostalom, propao ne samo zbog nerazumevanja novog izgleda međunarodnih odnosa, u kojima je druga Jugoslavija postala obrazac raspadanja SSSR, nego i zbog ideološkog fanatizma koji u njemu pobedio politički pragmatizam onog trenutka kad je zaista krenuo u "oružanu borbu", kako je zapretio na Gazimestanu.

Vitalnost memorandumske Srbije ekvivalentna je srodnim i istovremenim pojavama. Opstanku i transformaciji tradicionalne nomenklature kojoj su se pridružile postmiloševićevske elite (Koštunica, Nikolić, Tadić, itd). Trajanju političkog mentaliteta. Poruke *Memoranduma* pripisuju kolektivu izuzetne osobine i pozivaju na državni intervencionizam. Religija *Memoranduma* je u teoriji zavere. Memorandumska vizija je predkosovska imperijalna i feudalna Srbija. Ta vizija zahteva odricanje od evropske tradicije racionalizma, prosvetiteljstva, urbanizacije i demokratije koja podrazumeva složene i teško razumljive sisteme pojedinačne i kolektivne odgovornosti. Memorandumska alternativa je u organicističkom konceptu mitske pra-nacije kao

jedinstvenog tela prožetog najboljim ljudskim osobinama nad kojom bi trebalo uspostaviti autoitarnu vladavinu. Ako je krajem osamdesetih memorandumski kolektivizam bio lako uklopiv u vladajući marksizam-lenjinizam, danas su memorandumske poruke takođe, prijemčive polovini srpskog društva koje smatra da je komunizam prihvatljiv, da se u Hagu sudi isključivo srpskoj naciji i da je uzrok svih nevolja u planetarnoj zaveri i metafizičkoj nepravdi.

Ali, ne bi trebalo olako izricati otpužbe. Piscu *Memoranduma* danas su u poznim godinama, nekoliko ih nije među živima. U međuvremenu su uspeli da se pred demokratskim ili proevropskim javnim mnjenjem beznadežno kompromituju tvrdim, narcisoidnim i nadmenim nastupima, dajući uvek, tobož, neku poslednju reč, i, naročito, kolektivističkom demagogijom, obesmišljavajući decenije truda, znanja i, neki od njih, talenta koje su ugradili u noviju kulturu. Ali je i Srbiji potrebna društvena evolucija, koja podrazumeva evoluciju političkog mišljenja. Piscu *Memoranduma* nisu pokazali sažaljenje prema žrtvama, koje su posredno i njihove, nisu odstupili od načela politike koja se završila kobno i za pojedine njene kreatore, niti su ličnim primerom potvrdili da su zaista privrženi sopstvenom sistemu vrednosti, sopstvenoj istini i viziji. Srpsko memorandumsko političko društvo u celini smatra da ratna agresija nije bila dovoljno odlučna i da su postavljeni primeri bili preskromni, da entičko čišćenje nije sprovedeno do kraja, i da je, ko zna zbog čega, podbacila Rusija, itd. Suočavanje sa zločinima odvija se u Hagu, umesto u samom društvu. Memorandumska Srbija u stvari je podržala narednu, sada dominantnu političku memorandumsku generaciju. ■

Istoričari nisu sudije

PIŠE: DUBRAVKA STOJANOVIĆ

Može li se istorija razoružati? Da li je moguće na Balkanu, gde se nastava istorije doživljava kao predvojnička obuka, postaviti nove standarde, nove principe učenja o prošlosti? Da li je moguće da istorija promeni svoje mesto, da umesto izazivača konflikta postane sredstvo boljeg međusobnog poznavanja balkanskih naroda, njihovog dubljeg razumevanja, pa i pomirenja. Bez suočavanja sa istorijom, bližom ali i daljom, teško je zamisliti sazrevanje tih naroda, pa sam tim i njihovu transforamaciju u moderna, demokratska društva.

Grupa istoričara iz 11 balkanskih zemlja već godinama pokušava da nađe odgovore na ova pitanja. Počelo je veoma zanimljivo: nekoliko uspešnih poslovnih ljudi sa Balkana okupili su se, odmah po završetku jugoslovenskih ratova, u nameri da stvore povoljnije odnose za poslovanje u jugoistočnoj Evropi. S vremenom, počeli su da uviđaju da u poslovnim i političkim razgovorima koje su vodili veoma često bivaju suočeni sa neadekvatnim i iracionalnim "istorijskim" argumentima koji koče svaki život u regionu. Zato su počeli da se zanimaju za ulogu istorije, sve više uviđajući da u pokušajima "unormaljivanja" Balkana treba poći od daleke prošlosti. Od tog trenutka ogromnu energiju u mnoge projekte počeo je da ulaže Kosta Karas, grčki brodovlasnik, koji je na Oksfordu završio studije istorije i koji je, u okviru 1998. godine osnovanog Centra za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi iz Soluna, promenu u načinu viđenja istorije uzeo kao svoju misiju. Pokrenuo je Zajednički istorijski projekt (*Joint History Project*) na čije čelo je stala Marija Todorova,

američka istoričarka bugarskog porekla, pisac čuvene knjige "Imaginarni Balkan". Godinu dana kasnije, 1999. godine osnovan je, kao deo tog projekta, Komitet za obrazovanje u oblasti istorije, na čelu sa grčkom istoričarkom Kristinom Kuluri. Komitet čini 11 istoričara iz svih zemalja regiona.

Prvi projekat na kome smo zajedno radili bila je uporedna analiza svih balkanskih udžbenika istorije. Ta analiza (objavljena u knjizi *Klio na Balkanu, Politika nastave istorije, Atina 2001*), pokazala je da, bez obzira na to što se balkanske zemlje nalaze u različitim fazama modernizacije i reforme obrazovanja, neki problemi ostaju zajednički. Prvo, balkanski narodi ne žele ništa da znaju jedni o drugima. U svojim udžbenicima oni se porede sa najrazvijenijim državama zapadne Evrope, dok o susedima ne daju gotovo nikakve informacije, a na mapama svoju okolinu boje nekom neodređenom, bledom bojom koja poručuje da oko sebe ne vide nikoga, sugerišući tako da ti "drugi" nisu ni zaslužili da budu primećeni.

Drugo što je zajedničko balkanskim udžbenicima jeste identitetska matrica po kojoj "mi" nikada ništa nažao nismo učinili susednim narodima, ili što bi se reklo, "nikada nismo vodili osvajačke ratove", dok su nas svi tokom istorije neprestano napadali, mučki, s leđa, kad nam je najteže. U situaciji kad o "drugome" ne nude nikakva znanja, a nude stereotipe ovakvog tipa, udžbenici istorije postaju opasno oružje u rukama onoga koji želi da pojača konflikt, ili čak da izazove rat. Kad postoji takva identitetska matrica, onda je lakše propagandno "objasniti" da je "naš" rat uvek odbrambeni, ili, kako se govorilo devedesetih, preventivni. Po formuli: "uđimo u rat da predupredimo genocid genocidnih naroda". Kada se na to dodaju još neke "pouke" iz nastave istorije, kao što je ona o tome da smo mi uvek bili pobednici, a naši susedi gubitnici, ili ona da smo "mi" večite žrtve, onda je jasnije koliko predrasude o prošlosti mogu biti odličan psihološki temelj za pravljenje konflikta raznih nivoa intenziteta.

Kad smo 2001. godine završili sa komparativnim analizama postojećih udžbenika u svim balkanskim zemljama, postavilo se pitanje kako je moguće promeniti tu matricu. Neke kolege su predlagale zajednički balkanski udžbenik istorije, ali je tim sastavljen oko Centra u Solunu, polazeći od nekih osnovnih profesionalnih i naučnih principa, bio protiv takvog koncepta. Naime, verovali smo da se balkanski narodi, kao što je već pokazalo i evropsko iskustvo, nikada ne mogu složiti u tumačenju nekih kontroverznih zajedničkih istorijskih događaja. Tumačenja koja postoje u postojećim historiografijama toliko su različita, da ih nije moguće uskladiti, nije moguće konsenzusom doći do istine prihvatljive za sve. Pogledajmo ovaj primer: tri balkanska naroda

(Srbi, Grci i Crnogorci) misle da su balkanski ratovi bili vrhunac njihove istorije, oslobodilački ratovi koji su ostvarili srednjevekovnu zavetnu misao i "vratili" stanje na ono pre dolaska Turaka na Balkan. S druge strane, četiri balkanska naroda (Turci, Bugari, Albanci i Makedonci) koja su, takođe, u tim ratovima učestvovala, smatraju te ratove najvećom nepravdom i okupacijom koja se u prošlosti desila. Kako se dogovoriti? Ko je tu u pravu? Možemo li od nekoga tražiti da se odrekne svoje "istine" da bismo se pomirili? Da li bi takav postupak doneo tako potrebno suočavanje sa prošlošću?

U diskusijama okupljenih istoričara jasno je bilo da je jedino naučno i profesionalno rešenje tog problema može postići u novom pristupu, poznatom kao multiperspektivnost. Taj princip podrazumeva da se, kada se piše o istoriji, prikažu pozicije svih zainteresovanih strana. Istoričar ne sme sebi da prigrabi poziciju sudije, advokata ili tužioca. Jedino što on može bespristarsno da uradi jeste da prikaže kako je ko video situaciju u nekom prošlom trenutku. Polazi se od toga da je za bolje međusobno poznavanje i razumevanje, za početak, potrebno da bar imamo informaciju o onome kako je neku pojavu doživela druga strana. Znati da mali Srbi uče da su Balkanskim ratovima konačno povratili "nacionalnu kolvku" - Kosovo, a da mali Albanci uče da su velike sile posle tih ratova, kako piše, bez ikakvog razloga, nepravedno dodelile Kosovo Srbiji i time podelile albanski narod na dva dela, već je neki početak za razumevanje pozicije obe strane u pregovorima koji o statusu Kosova treba da počnu. To je samo jedan mogući primer.

U pristupu multiperspektivnosti važan je još jedan princip. Tim metodom ne pokazuje se samo stanovište različitih država, već i činjenica da su u različitim istorijskim događajima društva uvek podeljena, da uvek postoji ponuda različitih rešenja. Ta pouka veoma je važna. Ona pokazuje da iz svake istorijske situacije postoji više mogućih izlaza i da deo elite koji donosi odluke snosi odgovornost za izbor pravca za koji će se opredeliti. Nastava istorije u školama uglavnom ne daje takvu sliku o prošlosti, već se stiče utisak da su u prošlosti donete odluke bile i jedine moguće. Samim tim, stiče se utisak o istoriji kao sudbini koja ne nudi mogućnost izbora, u kojoj je sve što se dogodilo bilo nužnost, o metafizičkoj sili na koju ljudi ne mogu uticati i koja se ne može promeniti. Ako se, međutim, putem multiperspektivnosti, pokaže podeljenost društava oko svakog pitanja onda se nedvosmisleno uvodi princip odgovornosti u istoriji, a samim tim se taj koncept podržava i u sadašnjosti.

To su neki od najvažnijih principa koji su ekipu od 60 istoričara iz 11 zemalja regiona opredelili da se upuste u novu fazu svog projekta. Radilo se o stvaranju dodatnih nastavnih materijala namenjenih nastavnicima u srednjim školama, u

kojima je, na principu multiperspektivnosti, kroz objavljene istorijske izvore iz svih zemalja regiona pokazana kontroverza zvana balkanska istorija. Knjige su posvećene najbolnijim temama zajedničke istorije: Osmanskom carstvu, stvaranju nacionalnih država, balkanskim ratovima i Drugom svetskom ratu. Ideja je bila da se "ukrste" istorijski izvori koji pokazuju poziciju svake zemlje u tim vremenima, ali i unutrašnje dileme koje su u tim zemljama pokrenule te istorijske okolnosti. Pokazati, kroz razne vrste tekstova, umetničkih dela, ilustracija ili karikatura kako su balkanski narodi videli jedni druge, kako je ko došao do svoje "istine". Zbog toga su izabrane te četiri najbolnije teme zajedničke prošlosti, upravo da bi se pokazalo da se istoriji može racionalno pristupiti, pa čak i kada se govori o onim situacijama u kojima smo najviše zla i zločina počinili jedni drugima. Racionalno pristupiti znači kritički se suočiti sa sobom i sa drugima, postaviti pitanja, otvoriti mogućnost različitih odgovora. I sve to učiniti kroz stalno poređenje sa drugima, čime se istorijskim problemima daje realni kontekst, a svojoj naciji i svojim problemima objektivnije mesto. Viđenje sveta tada više nije samo "naše", perspektive se menjaju i postaje jasnije razumljivo da svako snosi odgovornost za svoj istorijski izbor.

Ovaj projekat podržalo je Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, a ministar Slobodan Vuksanović je i sam učestvovao u njihovoj svečanoj promociji. Posle srpskog izdanja očekuju se i izdanja na drugim balkanskim jezicima, pa bi to bio jedini nastavni materijal dostupan u svim školama regiona. Čitav projekat dobio je izvanredne kritike u stručnim krugovima u inostranstvu i uživa veliku podršku važnih međunarodnih institucija kao što su Savet Evrope i Pakt za stabilnost. Seminari na kojima će se nastavnici u Srbiji obučavati za upotrebu ovih knjiga treba da počnu u drugom polugodištu. ■

U državi paradoksa

PIŠE: TANJA TOPIĆ

Iz Bosne i Hercegovine, iako to svi željno iščekuju, još nije otišao ni stari visoki predstavnik Pedi Ešdaun, a novi, prvo što je uradio po imenovanju na tu funkciju, zaprijetio je da “neće prezati od smjenjivanja nesposlušnih”.

“Nisam za brzopletu primjenu bonških ovlašćenja, ali ako ne bude moguće drugačije i ako je riječ o opstrukciji, moram u potpunosti primijeniti ovlašćenja koja ima na raspolaganju visoki predstavnik. Ja sam u horoskopu škorpija i znam i da ubodem”, bile su prve riječi Švarca Šilinga, po imenovanju na dužnost u BiH.

Zemlja sa visokim bonškim ovlašćenjima visokog predstavnika, sa nikad ozvaničenim međunarodnim protektoratom, a na putu ka Evropskoj uniji. Ilustracije radi, samo je Pedi Ešdaun nametnuo 440 odluka i smijenio više od stotinu osoba sa političkih i javnih funkcija u zemlji. Dijelom zbog podrške optuženima za ratne zločine, dijelom zbog zloupotrebe položaja i kriminala dok su obavljali važne funkcije. Istina, uoči odlaska neke je pomilovao, i to one, na koje se kazna odnosila zbog kriminala i korupcije. Tužilaštvo i sudovi nisu nikog od smijenjenih, pa amnestiranih, procesuirali.

Sve reforme u BiH počinjale su tako što je visoki predstavnik naglašavao, sve do samog kraja, da iste neće nametati, već da one moraju biti izraz političke volje političkih subjekata u zemlji. A kad se dođe do samog kraja, i kad negdje zapne, međunarodni zvaničnici dobro zavrnu ruke domaćim političarima, da ovi uslijed prevelikog bola istog trena zaborave šta su mislili, radili i govorili godinama ranije.

Sad već bivši visoki predstavnik za BiH i njegovi “neidentifikovani” saradnici išli su čak tako daleko da su nedavno otkazali sudjelovanje predsjednika Stranke demokratske akcije Sulejmana Tihića na samitu predsjednika država i vlada koji dolaze iz narodnih stranaka, u Briselu. Tihić je oštro protestovao “zbog nipodaštavanja države BiH i njenih institucija”.

Zemlja u kojoj su, kako nedavno reče Nikola Špirić, predsjedavajući Parlamentarne skupštine BiH,

ovdašnji političari samo glumci u politici. Ispravnije bi bilo reći: statisti.

Ali, to nije jedini paradoks u državi.

Bosnu i Hercegovinu svojom državom ne doživljava više od polovine stanovnika, pokazuju brojna ispitivanja javnog mnjenja, najviši državni dužnosnici BiH zalažu se i zastupaju više interese susjednih država.

BiH je država u kojoj vodeći političari, koji pretenduju i na najviše državne položaje, javno podvlače kako u utakmicama koje BiH igra protiv, recimo, Danske, navijaju za Skandinavce, a da je nesuvislo takva pitanja uopšte postavljati kad se igra protiv Srbije i Crne Gore. Pobjede reprezentacija ove države u Republici Srpskoj se slave čak i kad gubi reprezentacija države čije pasoše građani ovog bh entiteta posjeduju (BiH), što još više produbljuje jaz među etničkim grupama u BiH.

U BiH ne postoji ni politički ni društveni konsenzus niti po jednom pitanju, osim možda u onom dijelu da niko ne voli Ešdauna. Taj jedini “kohezioni” faktor u BiH krajem januara slijedeće godine ipak napušta BiH.

Čak je donedavno prvi čovjek Kancelarije visokog predstavnika, zadužen za ekonomski prosperitet i reforme, Donald Hejz, u trenutku kad je napustio to mjesto, rekao kako je BiH zemlja koju niko ne može izvući iz ćorsokaka, te da joj nema spasa. Ne učinivši značajne reforme u oblasti privrede, isti čovjek se vratio nekoliko mjeseci kasnije sa namjerom da sprovede ustavne reforme u zemlji.

Do prije pola godine bilo je nezamislivo da političke partije i pomisle na reformu tzv. Dejtonskog ustava BiH. U Republici Srpskoj na Dejton se gleda kao na sveto pismo, koje niko i ni u kojem slučaju ne smije promijeniti. Svako otpočinjanje razgovora o promjenama ili nadgradnji Dejtonskog sporazuma nailazilo je na veliki otpor i bivalo tumačeno kao pokušaj “ukidanja entiteta”. Na drugoj strani, političke partije sa sjedištem u Federaciji BiH (među njima svakako, najglasnija Stranka demokratske akcije) smatraju da je rješenje svih problema ove države u ukidanju Republike Srpske i decentralizaciji države. Istina, predstavnici ove političke partije aktivno učestvuju u političkom životu i institucijama entiteta kojeg ne priznaju, nastoje ukinuti, a plaćaju ih poreski obveznici ovog manjeg BH entiteta.

Promjena stava političkih partija iz Republike Srpske i uopšte, neočekivana spremnost za razgovor o ustavnim promjenama rezultat je očiglednih pritisaka američke administracije i nastojanja da se napokon zavede red u ovoj balkanskoj prljavoj krčmi. Istina, većina ovdašnjih političara u javnosti podvlači kako ne uzimaju Donalda Hejza ozbiljno, pogotovo što je njegova ustavna inicijativa (Institut za mir iz Vašingtona) inicijativa jedne nevladine organizacije.

Istina, redovno sjedaju s njim za sto i raspravljaju o promjenama BH Ustava.

U Briselu je rasprava u novembru 2005. vođena u organizaciji pomenutog instituta, iako su predstavnici političkih partija zvanično pozvani od strane Evropske komisije u BiH.

Deset neuspjelih i teških poslijeratnih godina obilježava se tako što se mir proslavio, i to u Briselu, Vašingtonu, Parizu. Putujući cirkus domaćih političara koštao je ionako siromašne poreske obveznike stotine hiljada konvertibilnih maraka (KM). BiH je naučila najviše novca iz budžeta trošiti upravo na administraciju (negdje oko 68 odsto). Javna uprava BiH košta 983 miliona KM godišnje (bez vojske, policije, obrazovanja, kapitalnih ulaganja i transfera). Poređenja radi, Vlada RS predvidjela je nacrtom budžeta za iduću godinu iznos od preko milijardu KM. Siromašna privreda i poreski obveznici nisu u stanju finansirati komplikovan državni aparat, luksuzne potrebe funkcionera (automobili sa masažama, skupocjena odijela u prosjeku oko 2.000 KM, basnoslovne restoranske usluge i reprezentaciju). U isto vrijeme u BiH je nezaposleno preko pola miliona stanovnika (preko 40 odsto zvanični podaci o stopi nezaposlenosti), oni koji rade moraju ispoljiti veliko umijeće življenja da bi preživjeli sa 476 KM u RS ili 563 KM u Federaciji BiH. Istovremeno je prosječna plata u državnoj upravi u RS gotovo duplo veća nego od običnog smrtnika.

Sada je jedino očito da su Srbi, Hrvati i Bošnjaci saglasni da Ustav BiH treba mijenjati, kao i da su prijedlozi tih rješenja potpuno različiti i suprotstavljani.

Također se uporno ističe da ustavne promjene moraju biti rezultat opšteg političkog i narodnog konsenzusa. Međunarodni zvaničnici uporno ponavljaju da ustavne promjene u BiH neće biti nametnute, ali insistiraju na postizanju saglasnosti u tačkama izmjena do marta 2006, kako bi naredni izbori bili održani po novim izbornim pravilima. U intervjuu *Nezavisnim novinama* (NN, 3. decembra 2005), američki ambasador u BiH, Daglas Meklhenni je na pitanje o tome, da li američka administracija namjerava da izvrši pritisak na bh političare kako bi do marta postigli dogovor, odgovorio:

“Pitanje pritiska se pojavi prije ili kasnije. Svjesno smo, međutim, da do dogovora mora doći, jer postoji konsenzus o tome. S obzirom na to da smo mi arbitri i da, praktično, ljude dovodimo za sto da razgovaraju, naravno da pokušavamo da dođe do dogovora. Međutim, dajte da prije te priče o pritiscima vidimo šta stranke mogu uraditi naredne sedmice“. Daglas Meklhenni prisustvuje svim razgovorima predstavnika političkih partija o ustavnim promjenama, kako bi „pratio“ da li lideri BiH „provode ono što su dogovorili u Vašingtonu i ono što su obećali da će uraditi“.

Javnosti je poznato samo to da su se politički lideri saglasili sa potrebama ustavnih promjena u državi.

Široke rasprave vode se u svim poljima, a nisu zaobišle ni takozvanu duhovnu i intelektualnu elitu, koja uglavnom dijeli stavove takozvanih političkih elita. Nedavna akademska rasprava u Mostaru, posvećena desetogodišnjici Dejtonskog sporazuma, potvrdila je da su interesi tri naroda i njihovih

AMERIČKI PLAN ZA PROMJENU USTAVA BIH

Prema planu nevladine organizacije Institut za mir iz Vašingtona, koji se u BiH zapravo tumače kao zvanični stavovi američke administracije, ustavne promjene u Bosni i Hercegovini trebalo bi da dovedu do promjena strukture Predsjedništva Bosne i Hercegovine, državnog parlamenta Savjeta ministara. Sama inicijativa se vidi kao pokušaj Amerikanaca da konačno zavedu reda u BiH. Tako je Dejtonski direktorijat spomenutog instituta u slučaju promjene strukture Predsjedništva BiH, predvidio dvije mogućnosti – da umjesto Predsjedništva bude jedan predsjednik, a druga da bude ustanovljena funkcija jednog predsjednika s dva potpredsjednika koji se smjenjuju svakih 16 mjeseci.

Savjet ministara, odnosno vlada, bio bi odgovaran za administraciju, efikasno funkcionisanje i utvrđivanje vladine politike. Premijer i njegova dva zamjenika bili bi birani među osobama izabranima u parlamentu.

Parlamentarna skupština bi i dalje zadržala dvodomu strukturu, gornji dom (Dom naroda) i donji dom (Predstavnički dom). U spomenutom nacrtu se predviđa biranje delegata u oba doma direktnim glasanjem. Tako bi Predstavnički dom imao 84 poslanika, Dom naroda 30. Predstavnici nacionalnih manjina (uključujući i ostale) imali bi četiri mjesta u Predstavničkom domu. Predsjedavajućeg i zamjenike predsjedavajućeg dva doma parlamenta zamijenili bi, prema američkom nacrtu, predsjednik Parlamentarne skupštine i dva zamjenika; svaki dom bi imao svog predsjedavajućeg.

Predstavnički dom imao bi nadležnosti nad kompletnim zakonodavstvom, te isključive nadležnosti nad zakonima vezanim za proces stabilizacije i pridruživanja, prijem u EU i zahtjevima za članstvo u druge euroatlantske institucije.

Novi Ustav BiH morao bi, prema ponuđenom prijedlogu, “garantovati pojedinačna prava, uz očuvanje zaštite kolektivnih prava”, dok bi vlast na nivou države BiH bila jedina nadležna za sklapanje međunarodnih sporazuma, uključujući pregovore i ugovore sa euroatlantskim institucijama.

političkih vođstava duboko podijeljeni.

Akademska zajednica RS, baš kao i neke političke partije, iz Republike Srpske nemaju ništa protiv stvaranja trećeg entiteta. Mada raspravu te vrste prepuštaju Federaciji BiH, jer “vlast u Republici Srpskoj dobro funkcioniše. Na nivou Federacije BiH treba učiniti nešto da dođe do revizije određenog broja kantona, s tim da se zadrži onaj dio kantona koji se

odnosi na neka područja hrvatskog stanovništva”, rekao je akademik Rajko Kuzmanović.

“Spremni smo na konsenzus kako bismo došli do najoptimalnijeg rješenja, ali nema govora o razgovorima o ukidanju entiteta”, kategoričan je ministar vanjskih poslova BiH Mladen Ivanić, čiju je ostavku (inače, ležala u fioci predsjedavajućeg Savjeta ministara sedam mjeseci) prihvatio Adnan Terzić. Na Ivanićevo mjesto nikada nije biran novi ministar. Dragan Čović, nekadašnji član Predsjedništva BiH, kome se sudi zbog zloupotrebe položaja i pronevjere i predsjednik Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) BiH, kaže, kako bez razgovora o ukidanju entiteta nema ni šanse za dogovor o gašenju kantona u F BiH: “Sudbina entiteta i kantona dio je istog paketa i nemoguće je razgovarati o ukidanju kantona ako ne otvorimo pitanje budućnosti entiteta u BiH”.

Američka administracija instistira na jednom predsjedniku, jakoj državnoj vladi i premijeru, te jakom parlamentu BiH. Lider najveće opozicione stranke u RS, Saveza nezavisnih socijaldemokrata (u zadnje vrijeme i u cijeloj državi) Milorad Dodik, kaže, kako je njegova stranka spremna podržati zamjenu Predsjedništva jednim predsjednikom, ali sa dva potpredsjednika, i rotiranjem svakih 16 mjeseci:

“Prihvatljivo nam je da na čelu Savjeta ministara bude predsjednik i da se osnuju dva nova državna ministarstva. U Savjetu ministara bi se odlučivalo konsenzusom. Podržaćemo i da se jasno definišu nadležnosti Doma naroda državnog parlamenta koji bi imali pravo veta na određene zakone koji bi mogli narušiti vitalne nacionalne interese”.

I tako unedogled.

Radikalnije zahvate u Ustav BiH stranke iz RS redom odbacuju u izbornoj godini, jer se pretpostavlja da bi “smanjenje i urušavanje” pozicije entiteta, moglo dovesti do ozbiljnog gubljenja glasova.

Ono što se sigurno može utvrditi 10 godina poslije, da BiH nije funkcionalna država, jako je skupa i siromašne poreske obveznike košta oko 70 odsto od ukupnog budžeta. Perspektive života u zajedničkoj državi se dijametralno razlikuju – u zavisnosti odakle se posmatra – iz Banjaluke ili iz Sarajeva.

Povjerenja među građanima nema, među narodima još manje. Institucijama sistema se ne vjeruje. U svaku novu godinu se ulazi sa većim strahovanjima i manjima očekivanjima od prošlogodišnjih. Građani uglavnom više i ne reaguju, apatični su. Biće da sociolozi ne kažu uzalud da su u zajednicama u kojima postoji velika zloupotreba politike, vlada velika rezigniranost građana: “Većina u takvim političkim zajednicama upada u duboku apatiju i rezigniranost, a manjina na vlasti se učvršćuje, stabilizuje, ‘operiše’ i ‘teroriše’” (Čedomir Čupić, “Politika i zlo”, Beograd, 1997, str. 23).

BiH u raljama dejtonskih kontroverzi

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Prilikom obilježavanja desetogodišnjice Dejtonskog mirovnog sporazuma u Parizu, date su pozitivne ocjene o tom sporazumu i istaknuto, da je u BiH stvoren okvir za njeno uključivanje u evroatlanske integracije. Međutim, činjenica je da ni poslije 10 godina od njegovog donošenja, BiH ne funkcioniše kao normalna država, da još nisu stvorene potrebne pretpostavke za pravedan i trajan mir, a da je Dejtonski ustav postao smetnja za pridruživanje BiH Evropskoj uniji.

Dejtonske kontroverze: Činjenica je da je tim sporazumom obustavljen rat (60.000 pripadnika međunarodnih snaga uspostavilo je potpunu kontrolu nad oružanim snagama zaraćenih strana), potvrđeno je postojanje države BiH kao subjekta međunarodnog prava u postojećim međunarodno priznatim granicama, propisano poštivanje ljudskih prava (Aneks 6), povratak izbjeglih i raseljenih lica u njihova ranija mjesta prebivališta (Aneks 7), krivično gonjenje ratnih zločinaca, kao i druge mjere sračunate za obnovu ratom stradale BiH. Tada je došlo i do međusobnog priznavanja SRJ i BiH.

Međutim, državno ustrojstvo BiH, ustanovljeno Dejtonskim ustavom pokazalo se kao kontraproduktivno za uspostavljanje unutrašnje stabilnosti, a ranjivo iz aspekta njenog suvereniteta i državnog subjektiviteta.

Najpre, agresivnim ratom protiv BiH, uz genocid i etničko čišćenje, razbijena je jedinstvena multietnička i multikonfesionalna BiH i podjeljena na etnički čiste teritorije: Republiku Srpsku i Federaciju BiH (u okviru nje, na etnički čiste kantone, a u mješovitim kantonima na etnički čiste opštine), što je legalizovano Dejtonskim ustavom.

Iako Dejtonski ustav daje prednost odredbama koje se odnose na poštivanje ljudskih prava, ta prava se ozbiljno krše, jer sama činjenica da je umjesto etnički nedjeljive, BiH podjeljena po etničkoj osnovi, predstavlja bitnu pretpostavku da su pripadnici drugih naroda na istoj teritoriji, u najmanju ruku, građani drugog reda.

Drugo – državne nadležnosti su pretežno date entitetima, a na uštrb centralnih organa vlasti. Čak su im date i zaštitne funkcije države (vojska, policija, sudstvo) čime je stvoreno ubjeđenje da entiteti predstavljaju samostalne države. Zbog toga se, naročito u prvim poslijeratnim godinama, vodila žestoka politička borba

za očuvanje cjelovitosti BiH. Posebno se Republika Srpska suprotstavljala uklanjanju kontrolnih punktova na međuentitetskoj liniji razgraničenja, budući da su tu liniju podrazumijevali kao granicu između država. Uz ogromne političke napore savladan je otpor za uvođenje jedinstvene valute, jedinstvenih ličnih dokumenata (ličnih karata, pasoša), registarskih tablica za vozila, kao i jedinstvenih državnih simbola.

Treće, različita su unutrašnja politička ustrojstva RS i FBiH, a kasnije i distrikta Brčko; komplikovani su i neusklađeni ustavno-pravni mehanizmi na nivou države i entiteta, zloupotrebljava se uspostavljeni "vitalni nacionalni interes" i, u vezi sa tim, pravo veta, što negativno utiče na efikasnost rada parlamenata u donošenju zakonskih rješenja.

Četvrto, Dejtonskim ustavom data je mogućnost etnonacionalnim entitetima uspostavljanje specijalnih paralelnih odnosa sa SRJ, odnosno Hrvatskom, koji su za vrijeme rata, i poslije, tijesno uspostavljeni po svim osnovama, a na štetu uspostavljanja normalnih odnosa na državnom nivou, što se očituje i u sadašnjem razvoju tih odnosa. Jačim vezivanjem etnoteritorijalnih tvorevina za odgovarajuće susjedne zemlje, na uštrb države kao cjeline, još više se razbija cjelovitost BiH.

Takvo unutrašnje društveno-političko uređenje remeti cjelokupno prirodno funkcionisanje države i društva na svim nivoima i podriva temeljne sadržaje državnosti BiH.

Pored neadekvatnih sistemskih rješenja, teška situacija u BiH uzrokovana je i nezadovoljavajućim sprovođenjem, pa i opstrukcijom, onih odredaba Dejtonskog sporazuma koje imaju integrativno dejstvo. To se posebno odnosi na dvije, od sudbonosnog značaja za obnovu i stabilnost BiH, a to su: povratak izbjeglica i raseljenih lica u prvobitna mjesta stanovanja (u RS danas ima samo oko sedam posto Hrvata i Bošnjaka, a oni su prije rata činili gotovo polovinu stanovništva sadašnje RS, a slična je situacija i sa Srbima u Federaciji BiH); i drugo, privođenje ratnih zločinaca pravdi, posebno Radovana Karadžića i Ratka Mladića..

Da se u prvim poslijeratnim godinama prišlo provedbi ove dvije ključne obaveze iz Dejtonskog mirovnog sporazuma i da su neposredno poslije rata uklonjeni sa vlasti oni koji su bili organizatori ili neposredni izvršioци ratnih zločina, situacija u BiH bi bila sasvim drukčija. Stvorili bi se preduslovi za reintegraciju BiH kao cjelovite, multietničke zajednice na cijelom njenom prostoru.

Odnos međunarodne zajednice: Faktori međunarodne zajednice stalno ističu da su vlasti BiH odgovorne za stanje u svojoj zemlji i da, shodno tome, oni trebaju izvršiti promjenu ustava, a ne da traže od međunarodne zajednice da im ona to uradi. Međutim, u postojećim uslovima etnonacionalnih podjela i međusobnih nacionalnih antagonizama, domaća vlast nije spremna niti sposobna da to ostvari. Iz tog začaranog kruga može se izaći uz maksimalno angažovanje faktora međunarodne

zajednice. Uostalom, oni snose i veliki dio odgovornosti za postojeće stanje u BiH.

Prvo, Dejtonski ustav je nametnut BiH; njegovo donošenje pripremala je i tome kumovala Kontakt-grupa međunarodne zajednice, prije svega SAD koja je bila domaćin pregovora. Neposredne pripreme za pregovore vodila je takođe Kontakt grupa (Ženeva). Međunarodni faktori su čak uticali i na vođenje i prekid borbenih dejstava kada je dostignut prethodno dogovoreni odnos međuentitetskih teritorijalnih podjela (51 prema 49 posto teritorije BiH).

Drugo, u provedbi Dejtonskog sporazuma međunarodna zajednica se svesrdno angažovala na njenom vojnom dijelu, dok je to angažovanje bilo nedovoljno u provedbi tzv. civilnog dijela sporazuma. Kao i u ratu, tako i poslije Dejtona, ona se angažovala na pružanju humanitarne i ekonomske pomoći, a izostalo je adekvatno angažovanje u provedbi onih odredbi sporazuma koje su imale sudbinski značaj za BiH. Tako, na primjer, respektivne vojne i policijske snage u BiH, nisu se u dovoljnoj mjeri angažovale u povratku izbjeglih i prognanih svojim kućama, obezbeđujući im ličnu i imovinsku sigurnost, nego su čak izbjegavali odlaziti u potencijalna konfliktna područja, da nebi došlo do sopstvenih gubitaka. Faktori međunarodne zajednice tolerisali su masovna preseljavanja stanovništva u "svoje" entitete i poslije Dejtona (šire područje Sarajeva, Bijeljina i dr.). U prvim poslijeratnim godinama, te snage se nisu u dovoljnoj mjeri angažovale ni u otkrivanju i hvatanju optuženih za ratne zločine (na primjer: iako je Radovan Karadžić još 1995 godine optužen za ratne zločine, on se i naredne godine kretao Palama i pored prisustva međunarodnih snaga u tom mjestu).

Ne ulazeći ovom prilikom u dublje strateške ciljeve i kombinatoriku vodećih zemalja Evrope i SAD, mnoge činjenice pokazuju da sa njihove strane nije vođena principijelna politika koja odgovara BiH, nego se pribjegavalo pragmatičnim rješenjima, shodno njihovim sopstvenim interesima.

Dakle, suodgovornost za teško stanje u BiH nalaže i angažovanje faktora međunarodne zajednice u otklanjanju takvog stanja. Pozdravljena je namjera EU i SAD da u narednom periodu posvete veću pažnju Zapadnom Balkanu, pa time i BiH. S tim u vezi, SAD su preko svog predstavnika, Donalda Hejza (raniji zamjenik Visokog predstavnika u BiH), kao posrednika, pokrenule pregovore osam najjačih parlamentarnih stranaka BiH o promjeni postojećeg ustava, koji su polovinom novembra počeli u Briselu, poslije tri dana rada nastavljeni u Vašingtonu (21. i 22. decembra), a kasnije u Sarajevu gdje će trajati duže vrijeme.

Tok i ishod pregovora: Dosadašnji tok pregovora karakteriše slijedeće:

1. Bosansko-hercegovačka javnost je očekivala da će se pregovori odnositi na temeljite promjene Dejtonskog ustava. Međutim, pokrenuta su samo pitanja koja

se odnose na jačanje centralnih organa vlasti, i to: Predsjedništva, Savjeta ministara i Parlamentarne skupštine..

2. Zbog ispoljenih antagonizama među čelnicima stranaka, dosadašnji rezultati su minimalni. Bilo je predviđeno da se još u Briselu postigne dogovor, a u Vašingtonu potpiše sporazum kojim bi se, umjesto tročlanog Predsjedništva, ustanovila funkcija predsjednika, umjesto sadašnjeg Vijeća ministara da se uspostavi jaka vlada, kao i da se izvrše strukturne promjene u Parlamentarnoj skupštini da bi njen rad bio efikasniji. Od svega toga u Briselu i Vašingtonu nije ništa postignuto, izuzev što je potpisana izjava da se o navedenim pitanjima nastave razgovori u Sarajevu. Do pisanja ovog teksta (20. decembar) čelnici stranaka su se, poslije više od mjesec dana, dogovorili samo o jačanju Vijeća ministara i uloge njenog predsjednika (uz ostalo, da se formiraju dva nova ministarstva), s tim da su ostala neusaglašena neka pitanja vezana za način glasanja i odlučivanja (političari iz RS su i za uvođenje etničkog principa).

Postignuta je saglasnost o ugrađivanju u ustav teksta koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava (pojedinačnih, kolektivnih i etničkih)..

Razgovori će se nastaviti, s tim da odluke moraju biti donete do kraja marta, što je uslovljeno pripremanjem za održavanje opštih izbora koji će se održati u oktobru.

3. Na osnovu dosadašnjih razgovora uočljiva su dva suprotstavljena koncepta ustavno-pravnog uređenja. Čelnici političkih stranaka RS (u vlasti i opoziciji) čvrsto zastupaju koncept entitetskog i etničkog uređenja i zadržavanje nadležnosti određene Dejtonskim ustavom. Oni zastupaju stanovište da se izvorni legitimitet i ovlašćenja entiteta prenose na državu, a ne obratno, što će reći, jak ustavno-pravni položaj entiteta na račun države.

Čelnici političkih stranaka iz Federacije BiH su za ukidanje entiteta. Oni su za jačanje centralnih organa vlasti, za regionalnu podjelu i za jaku lokalnu samoupravu. Za razliku od RS, oni zastupaju stanovište da federalna država uživa svoj izvorni legitimitet i nadležnosti, te da ona prenosi ovlašćenja na niže nivoe vlasti.

Hrvatske stranke su prihvatile ukidanje entiteta, budući da međunarodna zajednica odlučno odbija stvaranje trećeg entiteta, pa pošto ne mogu imati svoj entitet, a u FBiH se osjećaju potisnutim, budući da je taj entitet predominantno bošnjački, do njega im nije ni stalo.

Međutim, HDZ zastupa koncept isključivog etničkog uređenja, što treba da se očituje i pri uspostavljanju regionalnog nivoa vlasti.

Bošnjaci pokazuju najveći interes za ukidanje entiteta, za jedinstvenu državu BiH (njihov slogan: "jednu i jedinu"). Takvo stanovište imaju svi demokratski i probosanski opredijeljeni građani koji se snažno protive zadržavanju etnonacionalnog koncepta vlasti, na uštrb

građanskog koncepta.

Navedene konceptijske razlike najjačih stranaka u BiH jasno se očituju prilikom razmatranja konkretnih pitanja iz ustava. Tako, na primjer, oni koji zastupaju etnički princip brane zadržavanje sadašnjeg tročlanog predsjedništva, u kojem svaki od njih zastupa svoje narode, umjesto predsjednika koji bi zastupao sve građane i državu u cjelini; zahtijevaju da se u vijeću ministara (vladi) glasanje i odlučivanje vrši i po etničkom principu; ne usvajaju preporuku Venecijanske komisije Savjeta Evrope o ukidanju ili reduciranju Doma naroda parlamentarne skupštine, budući da je i u zastupničkom domu zastupljen etnički princip; ne žele usvajanje sugestije Bolonjske komisije o nadležnosti države i donošenju zakona o obrazovanju na državnom nivou, što će reći da se i dalje podržava segregacija u školama na etničkoj osnovi; i dr.

U tekućim pregovorima o ustavu, bosansko-hercegovačku javnost najviše zanima sudbina entiteta.

Iako u sadašnjoj fazi pregovora entiteti ostaju, to ne znači da su oni trajno rješenje, kako to predstavljaju pojedini zvaničnici RS. Uostalom, komesar EU za proširenje, Oli Ren je izjavio da ustav ne treba da bude zasnovan na etničkim podjelama i da "to treba izmijeniti prije nego se BiH pridruži Evropskoj uniji". Međutim, neizvjesno je kada će do toga doći, budući da za njen prijem u članstvo Evropske unije, i u povoljnim uslovima, treba desetak godina, a dalje zadržavanje etnonacionalnih podjela i etnonacionalne vlasti pogoduje nacionalističkim snagama za produbljivanje i širenje međunacionalnih antagonizama.

Modeli multietničkih država i BiH: U toku rasprava o ustavno-pravnom uređenju BiH mnogi političari iz međunarodne zajednice, uključujući i Visokog predstavnika u BiH, preporučuju modele multietničkih država, kao što su: Švajcarska, Belgija, Kanada. Svakako da treba imati u vidu ugrađeni visoki stepen demokratije i ljudskih prava u ustavno-pravnoj strukturi tih država, ali u tim zemljama postoje kompaktne monoetničke teritorijalne jedinice i shodno tome uređena ustavno-pravna struktura, što BiH, u viševjekovnoj istoriji nikada nije imala, niti je nju moguće prirodno tako dijeliti, budući da je odvajkada njeno stanovništvo, po etničkoj i konfesionalnoj pripadnosti, veoma izmiješano na cijeloj njenoj teritoriji, sa tendencijom porasta te izmiješanosti do početka prošlog rata (1885. godine, izmiješanih naselja oko polovine, 1910. godine, 54 posto, a 1991. godine, 80 posto). Istina, sada je BiH, poslije izvršenog genocida i etničkog čišćenja, etnički podjeljena tako da su stvorene kompaktne etnoteritorijalne jedinice, pa se postavlja pitanje, da li podleći vještački nametnutom rješenju i nastojanjima da se legalizuje ta podjela kao trajno rješenje, ili pak da se u konačnom ishodu ide ka uspostavljanju nedjeljive, demokratske BiH, sa njenim prirodnim, istorijski utemeljenim svojstvima kao multietničke i multikonfesionalne zajednice, u kojoj

se izražava jedinstvo u razlikama, koje čini duh i biće BiH. Valjda, takvim svojstvima danas teži savremeno čovječanstvo.

USTAV I EVROPSKE INTEGRACIJE: Aktivnosti na planu promjena postojećeg ustava proizlaze, prije svega, iz unutrašnjih potreba BiH kao demokratske državne zajednice, ali budući da BiH teži da se uključi u evropske integracije, taj ustav treba biti kompatibilan i sa evropskim standardima.

Naime, paralelno sa pregovorima o promjeni Dejtonskog ustava, u BiH se vode pregovori i za zaključivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH Evropskoj uniji. Predviđa se da će trajati oko godinu dana. U sklopu tih pregovora Evropska unija nije kao uslov postavila sprovođenje ustavnih promjena u BiH, ali treba imati u vidu da se one mogu pokazati kao neophodne, kako bi se pregovori s EU mogli provesti brzo i uspješno. Inače, uslovi za zaključivanje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH Evropskoj uniji i njihovo ispunjavanje mogu po svom značaju prevazići tekuće pregovore o promjeni ustava. Tako je po osnovu do sada postavljenih uslova od strane Evropske komisije Savjeta Evrope doneto nekoliko značajnih sporazuma i zakona kojim su nadležnosti sa entiteta preneti na državni nivo. Među najznačajnije svakako spadaju zakoni o odbrani i oružanim snagama. Shodno postignutom sporazumu predviđeno je donošenje zakonskih rješenja za reformu policije po kojem se nadležnosti iz te oblasti sa entiteta trebaju preneti na državni nivo, kao i donošenje zakona o obrazovnom sistemu, kojim trebaju biti predviđene i nadležnosti države u toj oblasti.

RASPLET: U svakom slučaju, samo snažan pritisak faktora međunarodne zajednice na postojeću vlast može odlučujuće uticati na rasplet sadašnjeg ustavno-pravnog položaja BiH.

Hrvatska i Srbija takođe mogu bitno uticati na ishod. Zvaničnici Srbije mogu imati presudan uticaj na stavove vlasti RS. Negativno utiče stalno oživljavanje teze o povezivanju statusa Kosova sa statusom RS u BiH od strane zvaničnika Srbije (u tom pravcu je i nedavna izjava predsjednika Tadića listu "Le Figaro", ako je ispravno citirana, da "ukoliko se Albancima sa Kosova prizna pravo na samoopredjeljenje, nema nikakvog razloga da se to pravo ne prizna drugima u regionu").

U 2006. godini će se pokazati u kojem smjeru će se razvijati BiH, budući da se paralelno vode pregovori o ustavu države i o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH Evropskoj uniji, i konačno, u oktobru se održavaju opšti izbori koji će pokazati, da li će i na tim izborima pobijediti izrazito nacionalne stranke, ili one koje preferiraju građanski, odnosno građansko-nacionalni koncept državne zajednice. ■

otvoreno pismo međunarodnoj zajednici

BiH razjedinjuju i dave "entiteti"

PIŠE: RADE VUKOSAV

Gospodo veliki moćnici, Vi, veliki moćnici i arhitekti Dejtonskog sporazuma, od Bosne i Hercegovine (BiH), udovoljavajući agresorima, napravili ste čudesnu tvorevinu koju je nemoguće definisati i koja nema sličnog obrasca u svijetu.

Vi nećete da znate, iako imate dovoljno dokaza, da u BiH nije planuo nikakav "građanski rat" Rat u BiH je izvana planiran, režiran, insceniran i vođen, od strane dva agresora, u cilju podjele BiH. Dozvoljavali ste da se BiH, članica UN, oružjem ubijala gotovo četiri godine. Braniteljima Republike BiH, članice UN, ste embargom spriječili naoružavanje, time i mogućnost da se brane, iako su agresori imali teško naoružanje više nego branitelji pušaka – plus svestrana logistika od strane Beograda i Zagreba. Branitelji su bili osuđeni na istrjebljenje sa teritorija kojih su se agresori dograbili i vi ste znali za to. Podjela BiH je dogovorena između Miloševića i Tuđmana, a ta podjela u Dejtonu priznata, da bi umilostivili agresore da Sporazum potpišu, što je nepravda i sramota. Branitelji su dobili, iako su najbrojniji, najmanji dio teritorije u BiH, ali, i uprkos tome, nisu postali talibanima. Evropskiji su od agresora na BiH. Sjetite se gospodo moćnici Afganistana. Bili su ga u XIX vijeku okupirali Britanci i jedva se izvukli iz Afganistana, a Rusi osamdesetih godina XX vijeka. Zajedno sa CIA, od njih su napravili talibane. I Al-Kaida je nastala zbog vjekovnog tretiranja njihovih zemalja kolonijama i eksploatacisanima. Al-Kaida je veliko zlo, ali nije to zlo palo s neba, nego iz očaja i nemoći da se na drugi način odupru. Nemojte to raditi sa Bosnom!

BiH je vijekovima, do ove agresije, bila mješovito naseljena u vidu leopardove kože i nikad joj teritorije nisu bile razgraničavane po etničkoj naseljenosti, niti su joj ikad bila nametana tri jezika kao sad.

Agresori i njihovi nasljednici, da bi učvrstili svoje pozicije u BiH, uporno lansiraju laži o "vječitoj netrpeljivosti". U doba SFR Jugoslavije, BiH je bila najuzornija republika u federaciji, kada je riječ o toleranciji i suživotu, sa oko 30 odsto mješovitih brakova. Svi smo bili konstitutivni i jednakopravni. Mješovito, jedna pored druge, su bile raspoređene crkve, džamije i sinagoge. I to vijekovima. U BiH nije bilo međuetničkih sukoba, uvrjedljivih grafita, ni netrpeljivosti sve do dolaska na vlast u Srbiji Slobodana Miloševića i pojave njegovih jednonacionalnih mitinga, nakon toga i Tuđmanovih, a ti njihovi mitingaši su 1989, 1990, počeli dolaziti u BiH i zastrašivati i zavađati narod. To im je bila psihološka priprema za rat. Nosili su ispisane parole: „Ovo je Srbija“ i „Ovo je Hrvatska“ i pisali ih po

zidovima. Prijetili su Muslimanima i ponižavali ih.

Entiteti u BiH su nastali ubijanjem, mučenjima, paljnjem kuća, totalnom pljačkom, pustošenjem i etničkim čišćenjem. Entitet koji drži 49 odsto BiH (sa ondašnjih 31,3 odsto Srba u BiH) je nastao, što ubijanjem, što protjerivanjem oko 700.000 nesrba. To su radili i tuđmanovci. Zanimljiv broj se tih protjeranih nesretnika vratio na svoja ognjišta, pa je etnička slika BiH katastrofalno izmijenjena. Srbija i Hrvatska (čiji su režimi bili akteri agresije) – oni, po Dejtonu, garantuju “Sporazum”. Time je nametnuto tutorstvo nad BiH! Stavili ste agresore, ratne zločince za tutore! Tutori su Milošević i pokojni Tuđman, a slijede ih sadašnji režimi u Beogradu i Zagrebu. Paradoks, gospodo!

Radovan Karadžić, Ratko Mladić, pa i Mate Boban su pobjednici u ratu. Ovim zločincima su, posredno preko Miloševića i Tuđmana, priznata njihova osvajanja i njihovi zahtjevi. Nad agresorima nije izvršena demilitarizacija njihovih oružanih snaga, niti denacifikacija struktura njihove vlasti. Karadžić i Mladić su tvorci Republike Srpske (RS), pa što bi ih onda njihovi ratnici (koji su i sada tamo na vlasti) predavali Sudu u Den Haagu? Da su izgubili rat, narod bi ih odbacio i ne bi sada bilo natezanja oko njih. Međunarodna zajednica nikako da prizna da su entiteti uzrok desetogodišnjih opstrukcija i sadašnjeg teškog stanja u BiH. Za najveću osudu je najnovija izjava izaslanika UN za Kosovo, Martija Ahtisarija, da bi nesporazum o Kosovu “destabilizovao Balkan i ugrozio opstanak BiH”, što nas navodi na sumnju u iskrenost međunarodne zajednice kad je dejtonska BiH u pitanju; te da su entiteti u BiH ostvareni za neko dalje ucjenjivanje javnosti i za potkusurivanje u sljedećim nagodbama sa Srbijom. To RS potiče da što čvršće opstruira stvaranje stabilnije države BiH, a Srbiju isto potiče da se tvrdo opire u dogovoru oko Kosova, da “nabije” što veću cijenu. BiH je nevinna kad se radi o pitanju Kosova i ne može joj se sudbina povezivati za kosovsku krizu. To je sramno! Ko je Ahtisarija ovlastio da tako govori?!

Začudo da se, u predviđanjima izmjene sadašnjeg stanja u BiH, Dejton hvali i zagovara se njegov opstanak, uz, možda, neka lakiranja i friziranja, što neće osigurati dalji stabilnost BiH. Ističu se u tome upravo nasljednici agresije na BiH.

Treba ponovo napomenuti da Bosnu i Hercegovinu, kao državu, sve njezine institucije, ekonomiju, demokratiju u njoj, toleranciju, zajednički suživot i svaki napredak, dave upravo nametnuti joj “entiteti.” Ne rade to građani BiH nego političari, ispred “entiteta”, koje su pretvorili u svoja vlasništva, jer - zašto su ratovali. Sadašnji entiteti su isto kao kada bi nekome čovjeku prisilno hirurški operisali donje ekstremitete i desno stopalo ostavili okrenuto naprijed, a lijevo okrenuli natračke. E, to je sadašnja BiH sa ovim „entitetima.“ Najviše Bosnu i Hercegovinu dave “posebne i specijalne veze” SCG sa RS i donekle i Hrvatske sa “Herceg-Bosnom.” Ovim se vrši segregacija Bošnjaka, jer oni nemaju svoju Srbiju, niti svoju Hrvatsku sa kojima će održavati posebne i specijalne veze “duhovno srodnih naroda.” Kakva se sve “opravdanja” za ove veze neće izmisliti? Mijenjajte ovo, ili Bošnjacima, gospodo, recite: “Idite vi u talibane!”

A, šta, ako oni to neće? Kako ih onda ocrniti? I pod kojim izgovorima još više obespraviti? Zašto Srbija nema ni jednu željezničku ni autobusku vezu sa gradovima u Federaciji, što je čudno, tendenciozno i naopako.

Gospodo, koji ste usrećili BiH! Vi ne znate historiju te zemlje, jer ste je nabubali od Beograda, Zagreba, Pala, Banja Luke i Mostara. Oni krivo uče historiju BiH kroz historiju srpskog/hrvatskog naroda, u kojim čitankama i medijima daju srpski/hrvatski karakter BiH, a BiH je nešto sasvim drugo. Naučite ovo. Franc Ferdinand je, u sarajevskom atentatu, 1914. godine, ubijen zbog „srpske Bosne,“ a ovaj najnoviji rat je Milošević poveo isto – za „srpske zemlje.“ „Ako vi tražite konfederaciju, Srbija će postaviti pitanje granica“ - rekao je Slovencima i Hrvatima i, znamo kako ih je postavljao.

U razgovoru sa dolje potpisanim, je jedan vrlo visoki predstvanik UN u BiH, iako je znao da sagovornik nije Musliman, na nos nabio „Handžar diviziju“ iz II svjetskog rata, a koja je, od strane Nijemaca, bila formirana pretežno od Bošnjaka. Ne zna da je formirana kasnije nego što su četnici u istočnoj Bosni vršili masovne pokolje muslimanskog življa, bez obzira na pol i uzrast. I da je ta zloglasna „Hanžar divizija“ kratko postojala i raspala se, pobunom protiv Nijemaca. To ne znači da „handžarovci“ nisu činili zločine. Jesu.

Isto tako, kada su mudžahedini u pitanju, prelazi se preko toga da su prije islamskih mudžahedina u BiH mnogo ranije došli, iz Srbije, pravoslavni „mudžahedini“: arkanovci, beli orlovi, car Dušan silni, šešeljevci i druge mnogobrojne paravojske koji su odmah počeli klanje i etničko čišćenje, rame uz rame karadžićevaca. Da nisu došli pravoslavni mudžahedini, ne bi došli ni islamski. Oni su ih doveli u BiH. I jedni i drugi su bili zlikovci. Kako će Bošnjaci, u svojoj BiH, u Evropu kad ogromna masa njih, tamo odakle su protjerani, nemaju svoja ognjišta, svoja imanja, bogomolje. Čak tamo više nemaju ni svoju Bosnu, jer je sve što je bosansko prebrisano i preimenovano. Nemaju tamo ni bosanski jezik. A u brojnim opštinama odakle su protjerani, bili su u većini, a tamo su sada masovne grobnice. Tamo gdje su bile džamije, tamo su novopodignute crkve. I, tako ti ljudi, obespravljeni, diskrimisani, poniženi i nezadovoljni - ništa manje nego - u Evropu! U Evropu se može samo ravnopravno!

Gospodo, BiH je, do ovog rata bila specifikum i fenomen vjekovne izmiješanosti po religijama, to je bilo bogastvo koje su agresori, željni novih, proširenih granica, pokvarili. Zato Bosna i Hercegovina mora biti potpuno obnovljena – za primjer u svijetu, a Dejton treba ostaviti prošlosti i historiji, pa neka historija sudi o njemu. Napravite, gospodo, od BiH pravu državu. Sadašnje političke stranke u BiH to ne mogu, jer te populističke stranke u BiH, posebno srpsko-nacionalističke i hrvatsko-nacionalističke (njihove “političke elite”) - neopravdano dramatizuju stanje.

Moramo se naviknuti da živimo kao ljudi, građani, a ne u plemenima, što je davno prevladano. Samo tako možemo u Evropu. Dosadašnji Dejton je smrt za Bosnu i Hercegovinu, pa mora biti temeljito preinačen.

Podrška bez sadržine

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

Dinamične i krupne promene u svetu, teško dozvoljavaju da se sa većom dozom sigurnosti vidi i razume šta se događa, a, posebno, šta se, u bližoj i daljoj budućnosti, može očekivati.

Bez ulaženja dalje u prošlost može se reći da se posle hladnog rata verovalo da će mirna saradnja među državama preovladati i da će Ujedinje nacije (UN) funkcionisati na najbolji način. Prvi put je održana sednica Saveta bezbednosti (SB) na nivou šefova država i odlučeno da se na tom nivou i dalje sastaje. Od generalnog sekretara UN (gensek) je zatraženo da pripremi jedan dokumenat, koji bi poslužio kao osnova za usvajanje mera i akcija za jačanje uloge i mesta UN u svetu. Gensek je pripremio ovaj dokumenat, poznat kao *Agenda for peace*, koji je predstavljao opsežan program međunarodne saradnje za postizanje mira u najširem smislu te reči. Ova i mnoga druga pozitivna nastojanja nisu, međutim, dugo potrajala. Savet bezbednosti se nikada više nije sastao na najvišem nivou, a gensek je, čak, bio prinuđen da podnese ostavku na položaj, čemu je doprineo i dokumenat koji je pripremio. Zemlje članice UN nisu bile spremne da pruže iskrenu podršku UN, a sada se vidi da se taj trend nastavio i da dalje traje.

Pokazalo se da interese država nije uvek lako sagledati, pa i razumeti i da se odnosi u svetu dosta često odvijaju van granica razumljivih motiva. Dugoročniji problemi su se teško rešavali, a novi su nastajali na svakom koraku. Teroristički napadi na ciljeve u SAD, 2001. godine, naišli su na oštru osudu i na opštu saglasnost da se složno krene u akciju protiv terorizma, ali je kasnije došlo do brojnih nesuglasica među pojedinim državama, a međunarodni odnosi su postajali još složeniji i nepredvidljiviji. SAD su zaobišle SB i bez njegovog odobrenja izvršili invaziju na Irak, što je dovelo do razmimoilaženja sa vodećim zemljama Evrope i ozbiljno ugrozilo tradicionalno dobre transatlanske odnose.

Iako se međunarodna zajednica suočava sa mnogim opasnostima, jedna od opšteg karaktera, može da bude kobna za sve. Radi se o neprestanoj eroziji mesta i uloge UN, što odnose u svetu može da liši multilateralnog usmeravanja i da ih izloži još većem unilateralizmu. Neuspelo jubilarno zasedanje UN, krajem prošle godine, u nastojanju da reformiše svetsku organizaciju nije, izgleda, mnogo zabrinulo zemlje članice. Kao da su smetnuli s uma upozorenje genseka da se organizacija mora reformisati, a posebno njen SB. On je podvlačio da je multilateralizam u svetu u slabljenju; da UN gube kredibilitet i da svetska organizacija postaje sve irelevantnija. Ovih dana je došlo do još neželjenijih događaja. U SAD su pojedini značajni i relevantni zvaničnici izjavili da ova organizacija nije jedini mehanizam za međunarodnu saradnju i da, ukoliko se događaji u njoj ne budu odvijali prema zamisli vodeće sile u svetu, ona može potražiti neke druge instrumente za međunarodnu saradnju.

UN su i u prošlosti bile na udaru mnogih nedaća, ali ono što se poslednjih godina dešava dolazi u inače teško

vreme za globalnu saradnju. Svedoci smo da se sve veći broj odluka donosi van okvira UN. U političkoj sferi sve je manje angažovanje UN u raznim međunarodnim misijama, a sve veće angažovanje pojedinih velikih sila i njihovih organizacija, pa i neformalnih grupa. U ekonomskoj oblasti UN su svedene na marginalnu ulogu, a ekonomske tokove sve više usmerava mali broj institucija ili grupa država u kojima dominiraju vodeće zemlje sveta.

Ostavljajući po strani probleme koji proizilaze iz rivaliteta i nadmetanja pojedinih vodećih aktera u svetskoj politici, u ovoj prilici biće reči o nekim krupnim globalnim procesima koji u značajnoj meri opredeljuju duboke promene na političkoj i ekonomskoj karti sveta. Pored marginalizacije UN, u ovu kategoriju treba ubrojiti još dva procesa. Jedan je globalizacija, a drugi, osnivanje regionalnih integracionih grupa (RIG). Globalizacija zahvata sve širi spektar međunarodnih odnosa, kako u multilateralnoj saradnji, tako i u nacionalnim politikama svih zemalja. Ona nailazi na široke otpore, naročito na području delovanja raznih nevladinih organizacija. Na međunarodnom nivou, međutim, ne radi se toliko o otporu globalizaciji, već pre svega, o nastojanjima da se ona tako oblikuje kako bi donosila koristi i zemljama u razvoju, a ne isključivo razvijenom delu sveta. Preovlađuje uverenje da globalizacija ima potencijale za unapređenje ekonomskog razvoja svih zemalja, pa zato i dolazi do sve intenzivnijeg angažovanja zemalja u razvoju u međunarodnim organizacijama, koje usmeravaju ekonomske odnose.

Globalizacija je spontan proces u meri u kojoj su nauka i tehnologija osnovni uslov za njen razvoj. Ona se, međutim, ne može širiti ukoliko države učesnice u ovom procesu nisu otvorene za slobodnu cirkulaciju roba i usluga, inostranog kapitala, tehnologije i dr. To se postiže delovanjem međunarodnih organizacija koja postaju sve značajniji instrument međunarodnih, ne samo ekonomskih, odnosa.

Drugi značajan proces koji karakteriše promene u svetu jeste pojava regionalnih integracionih grupa (RIG). Interesantno je da su se one masovno osnivale tek u poslednjoj deceniji prošlog veka, a da to uopšte nije bilo očekivano. Neki autori navode da se može govoriti o pravoj eksploziji u njihovom broju i to na svim kontinentima sveta: praktično, nema države, od najveće do najmanje, koja ne učestvuje u nekoj RIG. Jedini izuzetak je područje Zapadnog Balkana.

Neobično je da su RIG nastajale u vreme pune ekspanzije procesa globalizacije, jer se radi, u principu, o dva protivrečna kretanja. Dok je za globalizaciju bitno oslobađanje svetske privrede svih nacionalnih i regionalnih prepreka i ograničenja, RIG, po definiciji, presecaju slobodne ekonomske tokove raznim mehanizmima i instrumentima, koji, pre svega, podstiču saradnju unutar regiona i, šta više, često su diskriminacionog karaktera prema trećim zemljama.

Zato se postavlja pitanje, da li su ova dva procesa u konfliktu, ili se mogu uzajamno podržavati i podsticati i doprinositi multilateralizmu i globalizaciji. Razni autori imaju različita mišljenja, ali ipak preovlađuju ona koji

smatraju da je regionalna saradnja najbolji put za postizanje globalizacije i jačanje institucija koji je podržavaju.

Različiti su i brojni motivi koji opredeljuju zemlje da stupaju u RIG. Jedan od osnovnih je strateško-političkog karaktera i odnosi se na unapređenje bezbednosti. Ekonomski motivi izviru iz procene da učešće u grupama vodi stvaranju znatno šireg tržišta, koje, samo po sebi, pruža mnoge ekonomske prednosti i koristi. Gotovo sve RIG uspostavljaju zone slobodne trgovine i promovišu tzv. "ekonomiju obima", veću privrednu efikasnost, povoljniji ambijent za privlačenje inostranog kapitala i sl. Integraciona povezivanja obuhvataju i mnoge druge ekonomske sektore, kao i druge segmente aktivnosti jedne držve. Mnoge RIG idu na formiranje zajedničkih organa, pa i na izvršne, sudske i legislativne institucije i forume. Motivi zemalja za stupanje u RIG mogu biti i namere da se putem udruživanja pojača pregovaračka pozicija, kako sopstvena, tako i grupe kao celine. To postaje sve važnije, jer su brojni multilateralne pregovori raznih kategorija, a naročito ekonomski, u uslovim globalizacije postali takoreći, i dnevna aktivnost svih država.

Već je pomenuto da je region Zapadnog Balkana jedini u kome nije formirana ni jedna RIG. Regionalna saradnja postoji, ali bez elemenata koji bi vodili ekonomskoj integraciji celog područja. Neki pokušaji su činjeni, pa su tako na inicijativu Evropske unije (EU), poslednjih godina sve zemlje ovog regiona zaključile međusobne, bilateralne ugovore za uspostavljanje zone slobodne trgovine. Ukupno – 26. Tako je ovde ponovo došlo do arhaičnih i prevaziđenih bilateralnih aranžmana, koji samo komplikuju odvijanje razmene, a ne služe njenom stvarnom unapređenju. Zato se sve češće pojavljuju mišljenja da treba pristupiti stvaranju jedne zone slobodne trgovine na celom prostoru Zapadnog Balkana. Ova ideja, međutim, nije zaživela, a i pitanje je kako bi EU reagovala, jer bi to moglo komplikovati proces individualnog pregovaranja zemalja za članstvo u EU.

Daleko najuspešniju integracionu grupu predstavlja EU. Ona je, ustvari, mnogo više od toga, jer označava jedinstvenu pojavu u svetu, homogenu celinu, koja prožima sve oblasti aktivnosti jedne države. Ovaj poduhvat je prolazio kroz mnoge izazove i teškoće, jer se prvi put u istoriji dešava da tako veliki broj država treba stapati u jednu celinu, koja i u svetu tako nastupa.

Nije ništa neobično što u EU postoje mnogi otvoreni problemi i ozbiljna razmimoilaženja i neslaganja u stavovima. A sada je došla u duboku krizu posle neuspešnih referenduma u Francuskoj i Holandiji kojom prilikom je odbačen nacrt ustava od koga se očekivalo da će celu tvorevinu dovesti na još viši nivo zajedništva i integracije. Usledile su brojne analize o tome šta je dovelo do negativnog izjašnjavanja, ali još uvek nema pouzdanih ocena o tome. Sa druge strane, stiče se utisak da to ni malo ne zabrinjava zvaničnike EU koji mirno nastavljaju da rade isto što su radili i ranije. Nastavljaju se akcije oko prijema novih članica, uključujući Tursku oko koje je bilo najviše kontroverzi; nema izjašnjavanja u pogledu granica do kojih će se EU širiti; još se ne zna da li će EU u ekonomsko-socialnom smislu biti sazdana po modelu

koji prevladava u Evropi, ili po modelu koji postoji u SAD; dilema o federaciji ili drukčijim oblicima povezivanja, još nije razrešena. Drugim rečima, na površini delovanja EU još uvek se ne vide potezi, koji uzimaju u obzir sve ono što se pretpostavlja da je opredelilo neuspeh referenduma. Izgleda da jedino oko čega postoji saglasnost jeste, da u EU predstoji duži period unutrašnje konsolidacije, pa i na račun njene dalje ekspanzije. Pada u oči da se među otvorenim problemima veoma retko spominje zajednička spoljna politika, iako je, u sadašnjoj evoluciji EU, ona među najznačajnijim, akko ne i najznačajniji motiv njenog postojanja. EU nastoji da bude u redovima najvećih sila u svetskoj politici i da zajedno sa njima usmerava političke i ekonomske tokove u svetu. Zato podele, koje su se pojavile povodom invazije SAD na Irak, predstavljaju veliki potres, ravan neuspešnim referendumima. Tim pre, što nisu bile locirane, kako se navodilo, na liniji "stare i nove Evrope", već u samom jezgru "stare Evrope". Italija, Španija, Holandija i Velika Britanija su podržale SAD. Divergentnih istupanja, mada ne tako spektakularnih ima i u drugim spoljnopolitičkim pitanjima, što sve zajedno, ako se nastavi, može da ugrozi delovanje EU na svetskoj sceni.

Za Srbiju i Cnu Goru ulazak u EU je sigurno jedina alternativa. Veoma je dobro što to opredeljenje podržava velika većina njihovih građana. Javnost je, uglavnom upoznata, sa onim što treba činiti da se ispunjavaju uslovi za prijem u EU. Zna se i o pomoći koju Srbija prima. Lako je uočiti, međutim, da se sve diskusije, izjave raznih zvaničnika, intervjui i slično, gotovo u celini odnose na pitanja kao što su održavanje raznih programa pregovora, političke ili stručno-tehničke prirode; rokove u kojima Srbija može postati ravnopravan član EU i slična pitanja proceduralnog ili informativnog karaktera. Nedostaju, međutim, razmatranja suštinskih pitanja vezanih za pristupanje Srbije u EU i za njeno puno članstvo u ovoj skupini država. Ne raspravlja se o žrtvama koje treba podneti, ili, zašto je EU jedina alternativa za Srbiju; kako će naša privreda prolaziti u uslovima otvaranja prema mnogo snažnijim privredama drugih zemalja članica EU i o sličnim suštinskim pitanjima. U svemu ovome, apsolutno nedostaje bilo kakva rasprava o problemima sa kojima se sama EU suočava, nezavisno od naših odnosa sa njom. Ovde se ne govori o krizi u kojoj se EU nalazi i o problemima koji su je izazvali. Nema rasprave o dilemama u pogledu daljih formi razvoja EU, niti o bilo kom otvorenom problemu o kojima se inače skoro u celom svetu raspravlja. Srbija će postajati deo EU, ne samo time što će ispunjavati brojne uslove za članstvo i voditi o tome pregovore, već i tako što će se upoznavati sa nekim problemima i osećati ih kao svoje.

Podrška koju građani pružaju evropskoj politici Srbije, ne može biti ostavljena da sama po sebi opstaje. Ona treba da izrasta iz sve boljeg poznavanja okolnosti koje prate naše približavanje EU, kao i svih bitnih problema koji je okružuju.

Dalja evlucija EU će postavljati mnoge teške izazove za sve zemlje članice, ali dosadašnje iskustvo i uspesi razlog su za verovanje da su njene vizije i ciljevi toliko privlačni i jaki da će biti sigurno realizovani

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

0 sudaru srpske patrijarhalne zajednice sa modernim društvom

Paulina Lebl Albala, *Tako je nekad bilo*.
Izdavač Aleksandar Lebl, Beograd, 2005, s. 294.

Knjiga Pauline Lebl Albala *Tako je nekad bilo* može se čitati na razne načine. To je autobiografija jedne od prvih visokoobrazovanih žena u Srbiji. Autobiografija jedne izrazito smosvesne ličnosti, koja je pohvale i izraze divljenja porodice, svojih vršnjaka i učitelja primala bez *zrna soli*, kao nešto što joj prirodno pripada. Jedne ličnosti, po sopstvenom uverenju, sa velikom snagom za introspekciju.

Ova autobiografska priča Pauline Lebl Albala (1891 / Bugarska – 1967 / SAD) zaustavlja se na 1920. godini, kada se ona, kao za to vreme već postarija devojka, u svojoj dvadeset devetoj godini, udaje za dr Davida Albalu. To je razlog više da se objavi i njen drugi rukopis: *Biografija dr Davida Albale*, koji se danas nalazi u Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu. Jer, iznačina na koji je napisana autobiografija Pauline Lebl do 1920. godine, granične godine i u njenom ličnom životu i u istoriji države u kojoj je ona odrastala i sazrevala, proizlazi potreba da se sazna drugi deo njene životne priče. Onaj koji je proticao uz dr Davida Albalu, lekara, cioniste, zagovornika stvaranja posebne jevrejske države u Palestini.

Autobiografija Pauline Lebl Albala može se čitati i kao jedan portret vanredno zanimljiv u psihološkom smislu: to je rafinirana studija karaktera prigušene dualnosti. Paulina Lebl odrasta u senci autoriteta svoje, kako kaže, *junačke majke*. “Moja mati... bila je zdrava, tvrda, okrutna, oštra, pozitivna seljačka priroda – generacije njenih predaka živjele su na selu i obrađivale zemlju – koja je u svakom času znala jasno i nepogrešivo šta i kako valja raditi. Nju nisu mučile čežnje za nedostižnim, ona

je imala pred sobom jasno određene ciljeve, i išla pravo i nepokolebljivo ka njihovom ostvarenju.

Otuda, možda, potreba za autoritetima kroz ceo život: u osnovnoj školi, na Višoj ženskoj školi i na Univerzitetu, u braku. Leblova je imala idolopoklonički odnos prema autoritetima: “Ja sam po svojoj prirodi bila nastrojena, a i svojim vaspitanjem bila podizana u poštovanju autoriteta, društvenih načela i konvencija”.

Autoritet određuju njenu ličnost, ali i ona svoj odnos prema drugima gradi sa pozicije autoriteta: “Oslanjajući se na slepu odanost svojih učenica, osećala sam se moćnom kao kakav vladar. Mogla sam iz njih izraditi šta sam htela, sve su izvršavale po mojoj želji... Moje učenice bile su moja vojska, i mogla sam ih povesti kud god hoću, one bi sve listom pošle za mnom”.

A onda fanatizam u radu, koji kod Leblove ima dvostruku motivaciju. Od ranog detinjstva, Leblova radi do samoiscrpljivanja da bi nadoknadila nedostatak fizičke lepote i da bi sa zajednicom kojoj pripada mogla da izađe, kako kaže, iz “indolentnog, asimilatorskog položaja”.

“Pošto je bilo svakome jasno”, piše Leblova, “d je prva nagrada apsolutno i neopozivo dodeljena Vinaveru za njegov sjajan rad, onda druga nagrada nije mogla biti dodeljena jednoj Jevrejki, nego je data Jeleni Golemović, a treća nagrada pripala je u deo meni”.

Radom i intelektualnom superiornošću, Leblova kompenzira i svoju socijalnu podređenost i nastoji da savlada one razlike koje definiše kao *klasne razlike*. “Ma da sam svoje drugarice “osvojila” svojim zanjem ja im, čini mi se, nisam inače imponovala. Bila sam skromnije spoljašnosti, a moje haljinice, obično iznošene haljine mojih sestara, svakako nisu bile po ukusu mladih Beogradanki... O odmoru, između časova, u našoj velikoj školskoj bašti, punoj senovitog drveća, trave i cveća, skupljale su se devojčice koje su se ‘družile’, to jest, koje su nalazile da su približno istog ranga. Naravno, najuglednija grupa bila je ona u kojoj su bile kćeri viših državnih funkcionera, oficira i bogatih trgovaca; jednoj je čak otac bio ministar, a drugoj, pak, general. Te devojčice imale su lepe haljine, obično su nosile ‘teget matroske’, s ‘arnpir’ keceljama od belog veza. Kratke bele čarape u crnim lakovanim cipelama, s jednom španglom dopunjavale su toaletu ovih viših bića. Za neke od njih govorilo se da imaju francusku, a neke nemačku guvernantu. Do duše, neke od tih devojčica bile su do zla boga rđave učenice, ali ipak to im nije ništa smetalo da uživaju najveći ugled; šta više, skoro sve druge devojčice su se otimale o njino društvo. One su sedele sve dve po dve u klupi na jednoj strani učionice, o odmoru su se zajedno igrale lopte ili preskakivale konopac, a posle škole su se zajedno vraćale kući uz strmu Devojačku ulicu. Mene nikad nisu počastvovala svojim pozivom da im se pridružim.

Ja sam, naravno, čežnula da budem i ja među njima. Tada još nisam razumela da ‘bolji’ svet u materijalnom i socijalnom pogledu nije uvek ‘bolji’ i po svojim duhovnim i moralnim osobinama”.

Kakav detaljan opis! Pa, ipak, Leblova neće poći za socijalistima: “više svega udaljilo me je to što se tu neprestano govorilo o internacionalnom proletarijatu na čijem oslobođenju treba da radimo, a ja sam, pak, bila odmalena napajana idejom da valja raditi na oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda”.

I kao vaspitanik i kao vaspitač, Leblova je živela u vreme kad je “sve... bilo... podređeno jednoj svrsi: da se kod učenica stalno održava u svesti misao o njenim nacionalnim dužnostima”.

U godinama aneksije Bosne i Hercegovine, balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, Leblova je bila bez dileme: “Da li je nacionalizam dobra ili rđava stvar – to pitanje mi se tada nije postavljalo. Tek mnogo docnije, u vreme uzdizanja Hitlerovog, razmišljajući o strašnoj opasnosti što se ukazuje na obzoru, ponavljala sam sebi redovno: Nacionalizam je jedna od sila koje podrivaju civilizaciju”.

Veliki rad koji je u početku bio instinktivna potreba za kompenzacijom, postao je za Paulinu Lebl rad iz zadovoljstva. Za njom su ostala 144 originalna rada i 24 prevoda, dok je 10 radova, među kojima i nedovršena doktorska disertacija o Ljubomiru P. Nenadoviću, ostalo neobjavljeno ili je uništeno u Drugom svetskom ratu.

Najzad, autobiografija Pauline Lebl Albala je dragocen prilog proučavanju istorije Srbije, naročito njene društvene istorije. Lično sam zažalila što za nju nisam znala kad sam radila svoju studiju o Višoj ženskoj školi i kad sam priređivala i pisla uvodnu studiju za memoare Avrama Petrovića, oca Svetislava Petrovića koji je toliko bio prisutan u životu Pauline Lebl. Ali, u njenoj knjizi ima više od važnih obaveštenja o istoriji srpskog nacionalnog pokreta i srpskog nacionalizma i o nastanku srpske intelektualne elite; Beogradskom univerzitetu, posebno o Srpskom seminaru i Jovanu Skerliću kao njegovom stožeru; o evoluciji školovanja ženske omladine koja se odigravala u jednoj istoj školskoj zgradi; o počecima feminizma u Srbiji. Ali i o epohi ratova, koja je dugo pripremana:

“Cela naša generacija bila je već više godina zapajana i kroz školu, i kroz književnost, i kroz novine, i kroz javne skupove nacionalnim idealima oslobođenja i ujedinjenja, i nije čudo što smo jedan rat protiv Turske smatrali kao ostvarenje svojih davnašnjih snova. Pored toga, naša generacija nije bila doživela nijedan rat, nije poznavala njegove užase i, s mladalačkom neustrašivošću i osionišću očekivala je s nestrpljenjem čas osвете za vekovna stradanja, ‘smrt onoj truleži na Bosforu’, ‘proterivanje Turaka iz Evrope’ – to su bile krilatice koje su nas dovodile do paroksizma.

Naši drugovi pošli su u rat veseli i s pesmom kao u svatove. Mi smo ih ispraćale s cvećem i s uzvicima ‘Doviđenja!’ Niko od nas nije mislio na mogućnost neuspeha, poraza, smrti. Želeli smo pobeđu, verovali smo u nju, i bili smo razdragani. Našem naraštaju je palo udeo da budu izvršioци kosovskog amaneta. Kakva sreća”.

U knjizi Pauline Lebl Albala ima više od obaveštenja

o shvatanjima jugoslovenske ideje i prvim koracima jugoslovenske države koji su za Leblovu bili razočaravajući: “Često nisam mogla verovati svojim očima da će ti vodeći ljudi, umesto da su presrećni što smo dobili tako veliku državu, te da složno rade na njenom uređenju, sada se neprestano prepiru i glože – mi smo, nažalost, prepustili vođstvo državnih poslova jednoj manjini očajjno samoživih, vlastoljubivih i nedemokratskih ljudi”.

Ali, po mom mišljenju, autobiografija Pauline Lebl Albala je više od svega dragoceno svedočanstvo o onom, kako bi Predrag Palavestra rekao, raskolničkom sudaru patrijarhalne srpske zajednice sa modernim društvom. Taj se sudar zaoštava posle sticanja državne nezavisnosti, kada Leblova odrasta, i traje do stvaranja jugoslovenske države, kada se Leblova – kao gimnazijski profesor, književni teoretičar i prevodilac etablira u srpskoj intelektualnoj eliti. Otvaranje i zatvaranje, oslobođenje i strah od slobode su paralelni i naizmenični refleksi pomenutog sudara na srpsku intelektualnu elitu. Linija podele ne ide između nje i većine naroda, već unutar nje.

Pišući o promenama koje su zahvatile Beograd kao prestonicu jugoslovenske države, Leblova kaže: “mi stari Beograđani, koji smo bili međusobno povezani davnajšnjim prijateljstvom, smatrali smo se kao svet za sebe. Mi smo se sastajali, kritikovali novajlije, smatrali ih inferiornijim, i još čvršće stešnjavali oko sebe obruč kastinstva, gospodstva, tradicije”.

Na ovim stranicama, Leblova zaboravlja da je po dolasku u Beograd, iz još poluturskog Niša i sama nekoć bila *novajlija*: “Dokopali smo se Beograda” – naslov je onog poglavlja njene autobiografije koje upravo o tome govori. Ili je smatrala da, pošto je osigurala sebi mesto u srpskoj intelektualnoj eliti, treba, kako kaže, da bude *konstruktivna*.

Iluzija da je srpsko građansko društvo isto što i beogradska čaršija razbile su druge dve žene: Ksenija Atanasijević i Anica Savić – Rebac. Posmatrana tek zajedno sa njihovim biografijama, koje su objavljene u protekle tri godine, autobiografija Pauline Lebl Albala postaje dragoceno svedočanstvo o sudaru patrijarhalnosti i modernosti unutar intelektualne elite u Srbiji, koji je u graničnim razdobljima išao do nepomirljivosti.

Najzad, nijedan od načina na koji se može čitati autobiografija Pauline Lebl Albala ne može umanjiti zaslugu publiciste i novinara Aleksandra Lebla što je ona postala dostupna čitaocima i istraživačima istorije srpskog društva.

Predeli pakla

PIŠE: ZLATKO PAKOVIĆ

1. Filmski festival "Slobodna zona", Dvorana Kulturnog centra Beograda, 7-11. decembra 2005, organizacija: REX

Gledajući dokumentarne filmove na prvom festivalu "Slobodna zona", koji su činili ogromnu većinu u odnosu na igrane, posmatrajući, dakle, kroz pogled kamere u rukama našeg izaslanika iz bioskopa, čoveka zainteresovanog da nam prenese izgled tuđe patnje, tuđe nemoći, obespravljenosti i zle sreće, teško nam je da prihvatimo duboko u sebi da to nisu igrani filmovi, kojima je neko u mašti osmislio zaplet, i da ti ljudi što se pred nama zloplate nisu samo glumci koji će potom obrisati razmazanu krv sa lica, veštačke suze, znoj, žuljeve i rane, i da mrtvi, potom, neće ustati.

Iako smo sve vreme svesni da pred nama nisu glumci koji se igraju drugoga, već sami subjekti radnje (ili trpioci radnje), mi to moramo da posmatramo kao da je reč o igranom filmu. Jer, sam čin prikazivanja, budući da su vreme i mesto izmešteni, jeste naracija: snimak scene koja se već zbila, po sebi je povest, samo parafraza događaja, koja neminovno sadrži element glume/predstavljanja (a ne zbivanje samo, jer zbivanje je za nas ono u čemu se sami nalazimo, ono što nam radi o glavi). Drugo, postoji navika kod gledalaca da dokumentarni film gledaju pod uslovima percepcije igranog filma. U tami bioskopa to je nešto poput uslovne reakcije. Treće, i najvažnije, dokumentarni film se gradi po dramaturgiji igranog filma, inače to ne bi ni bio film. Naposletku, kad se projekcija završi, mi o svemu tome raspravljamo, ili ne raspravljamo, kao o idejama apstrahovanim iz predočene radnje, kao da je reč o igranom filmu, a film ocenjujemo po estetskim merilima i više nam se sviđa ono što je lepo prikazano od onoga što je istinito. Najzad, šta više od toga možemo da uradimo?

Ukoliko ozbiljno promatramo prizore tuđeg stradanja (a bilo bi bolje da se oni tako i prikazuju: kao međusobno odeljeni prizori, praćeni komentarom i diskusijom u osvetljenoj sali), morali bismo da se, kao ozbiljne osobe, posvetimo rešavanju predočenih problema, jer svrha njihovog prikazivanja, dakako, nije estetski užitak niti estetičko rezonovanje, već nagovor na akciju, dakle, društveni čin *par excellence*. U situaciji u kojoj se nalazi, veći deo publike, koji ne može da se u ovoj zemlji nosi sa vlastitim problemima, kako da (naše vremena da) se posveti rešavanju tuđeg problema? Rešavanje tuđeg problema može da bude samo stvar dokonih ljudi i onih

kojima je to posao, koji tako zarađuju svoj hleb. A deo posla onih koji tako zarađuju svoj hleb jeste i da snime i prikažu filmove o unesrećenim ljudima, zajednicama, narodima, državama. "Imaš pravo da tražiš od mene – sve dok ne postanemo jednaki", kaže autor i jedan od učesnika filma "Kompadre", Švedanin Mikael Vistrom, objašnjavajući sebi postupak svog prijatelja, protagoniste filma, Peruanca Danijela Barijentosa, koji mu, na pola snimljenog filma, traži još dve i po hiljade dolara jer ne može da preživi sa porodicom. "Imaš pravo da tražiš od mene – sve dok ne postanemo jednaki." Šta se događa kada ovo potraživanje pređe granice prijateljstva – što je neminovno ako govorimo o jednoj pravednijoj raspodeli?

U predelima pakla, u tom surovom pejzažu okovanom ledom iz kojeg bljuje vreli sumpor, susreli smo bednike: žive i mrtve. Gledali smo utvare onih koji su ubrzo pošto je film snimljen usmrćeni. Onaj problem koji su imali, a koji je njihovom smrću, za njih, nestao, ostao je nerešen za nekog drugog. Videli smo svakojaka mučenja koja je dobri, večni Bog podario smrtnicima kako bi ih približio sebi. Većina od nas, viidela je ono što nikada do tada nije imala prilike da vidi. Jedan francuski sudija, na očigled svih nas, bez imalo saučešća, osudio je jednog mladog Arapina na zatvorsku kaznu zato što je u gradskom autobusu zatečen bez karte; sada, mladić odlazi u zatvor među okorele kriminalce, a sutra neće moći da ode na posao na koji je teškom mukom primljen (belgijsko-francuski film Patrika Žana "Zakon jačeg"). U Brazilu, jednu samohranu majku koja, gotovo bez počinka, obavlja dva posla, kćerka pita za malo čokolade. "Kupićemo sledećeg meseca", kaže ona (brazilski film "Dalva" Karoline Leone). Nekoliko Ukrajinaca, bivših rudara, bez posla i bez nade da se ikada ponovo zaposle, uvlači se svakodnevno duboko u jedno tesno, napušteno okno, u pukotinu u kojoj mogu samo da leže i iz koje vade dva-tri džaka uglja dnevno kako bi mogli da prežive. U Indoneziji, za nekoliko novčića koji su vredniji jedino od prazne šake, skupljači sumpora nose po stotinak kilograma na ramenima, kilometrima duž litica u čijem podnožju ključa. U Nigeriji, koljači, derači i pekari sveže usmrćenih koza i krava gaze bosonogi, na pijačnom polju prepunom umirućih životinja, po njihovim iznutricama, od zore do mraka... ("Smrt radnog čoveka", reditelj: Mihael Glavoger). U Kini, jedna severnokorejska porodica je uhvaćena pri pokušaju bekstva u japansku ambasadu: otac i sin su utrčali unutra, ostavljajući majku i kći na kapiji da se rvu sa kineskim heruvimima... Hiljade izbeglica kineska vlada vraća Severnoj Koreji, u kojoj se ilegalni prelazak granice smatra najvećim prestupom koji čovek može da izvrši i kažnjava se smrću (Džim Batervort, Aron Lubarski, Lisa Slit: "Voz iz Seula"). U Kini takođe, u jednoj privatnoj fabrici perli rade petnaestogodišnje devojčice za mesečnu nadoknadu od 62 dolara, računato bez kaznenih odbitaka. Reditelj ovog filma ("Karneval: proizvedeno u Kini"), Dejvid Redmon, prinuđen je da, u jednom trenutku, dok gledamo devojčicu kako niže perle, napiše: "Ovo je realno vreme", kako ne bismo bili u zabludi

Otmena plemenitost

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

da je reč o ubrzanom snimku. Perlice se na karnevalu "Mardi Gras" u Nju Orleansu bacaju učesnicima, u zamenu za obnaživanje. U Ukrajini, u blizini černobiljske havarisane nuklearne elektrane, jedna je devojčica obolela od raka. (Duko Telegen: "Živa prava"). U Srbiju, upravo su pristigle porodice kojima su, u Nemačkoj, gde su desetak godina živele, ujutru policajci banuli u stan i rekli: "Imate pola sata da se spakujete, šaljemo vas u Srbiju. Tamo je sad demokratija i vi, Romi, priznati ste kao manjina. Sva svoja prava ne morate više da ostvarujete u tuđini." Umesto u školu, deca su, sa roditeljima koji ne odlaze na posao, ovog jutra stigla na surčinski aerodrom, u domovinu, u kojoj se govori njima nepoznatim jezikom, i gde neće imati mogućnosti da nastave školovanje, kao što njihovi roditelji neće imati mogućnost da se zaposle (Želimir Žilnik: "Kenedi se vraća kući").

Osnovna dubinska struktura ovih paklenih krugova posebno dobro je očigledna u tri egzistencijalne situacije koje su nam predočila tri filma. Poljakinja Eva Pijeta pokazala nam je, u filmu "Kao leptir", jednog dečaka koji je godinama bio zatvoren sam u sebe, u svoje nepomično telo, bez glasa. Njegova majka je mislila da je njen nesrećni sin čovekolika biljka, sve dok jednog trenutka, slučajno, u bolnici neko nije primetio da u njegovoj mimici ima sistema i da on zapravo hoće nešto da kaže. Do tada, već su mu izvadili prednje zube, jer je, pokušavajući da dâ znak o sebi kao svesnom biću, grizao usne. Pomoću posebnog slikovnog pisma, on danas piše i poeziju. Huan Alehandro Ramires, iz Perua, pokazao nam je, u filmu "Nosač", čoveka koji u Andima turistima nosi preteške prtljage: za njih je on stvar koja nosi i hoda, stvar sposobna da prenosi njihove dragocene neophodnosti na velike razdaljine, noseće – nešto. U Ramiresovom filmu čuli smo protestnu pesmu ovog mislećeg i osećajućeg bića, koje ima svoje potrebe, svoje ljubavi i svoje nade, a kome je sticaj nedokučivih okolnosti, ako su to okolnosti, dodelio sudbinu prezrenog nosača, kao što je onima kojima on nosi preteške terete dodelio usud prezirućih turista. U filmu Ditsi Karolino "Najmlađi", upoznali smo nekoliko dečaka iz filipinskog zatvora, gde su ih, među okorele kriminalce u najснаžnijem dobu, smestili roditelji. Prisustvovali smo i sceni kada jedna majka posećuje sina, dečaka, i svađa se sa njim pred odraslim zatvorenici, optužuje ga da se drogira, da je pokvaren, nepopravljiv i lud, te da ga neće odvesti kući, a on nju da nije nikakav roditelj, jer ga je ostavila na tako groznom mestu, izloženog gladi, kiši i nasilju, i bez ikakve budućnosti. Dijalog koji između roditelja i potomaka, doduše u nešto zrelijem dobu, može da se nađe samo kod Dostojevskog i Gorkog. Dečak je sada, dok gledamo film, mrtav. Ove tri egzistencije, iz odnosa koji ih definišu (uskraćuju), može spasiti samo čudo. Sada možemo da shvatimo zašto je prezren i ponižen, okoreli kriminalac, sveti pisac Žan Žene tvrdio: "Čudo je nečisto."

Poznavala sam Ljubu Tadića od svog detinjstva. Sa trotoara glavne ulice u Kragujevcu, između Nove crkve i kuće oca moje školske drugarice, profesora Lazara Pantelića, koji je 1941. godine streljan sa svojim đacima, videla se potleušica. Sa dva mala odeljenja i slamaricom na podu. Tu su, sa majkom, živela četiri Tadića: Dimitrije – Dića, slikar i novinar, sa kojim sam se najviše družila; Dušan, istoričar umetnosti; Rastko, glumac, i Ljuba. Tu kućicu sam uvek videla u mizanscenu.

A zatim Kragujevačko pozorište: Ljubine prve uloge i njegova prva publika...

U mladosti: zajednički drugovi, prijatelji i poznanici. Vladimir Bulatović – Vib, Sveta Lukić, Buca Mirković, Muharem Pervić, Stojan Čelić, Brana Milošević...

U starosti, zajednica sudbine. Razumevanje Jugoslavije i srpske katastrofe.

Ja bih telefonirala da kažem da sam videla predstavu, on da je nešto pročitao. Ili da zatraži knjigu: poslednji put Stojana Novakovića o Prvom ustanku i ustavnom razvitku Srbije.

Kad nije bio na Divčibarama, sretali so se gotovo svakodnevno, i u isto vreme: on na putu za "Maderu", ja u povratku iz Univerzitetske biblioteke. Po nekoliko rečenica, kao nastavak razgovora.

Apokrifna je ona Ljubina da nije Srbin po profesiji, ali meni je draga ona da, ako čovek nešto hoće da uradi, mora da se zamonasi.

Kad su onog mračnog i ledenog dana sahranjivani ostaci Ivana Stambolića, a ja trebalo da se oprostim, Ljuba mi je prišao. Pogledala sam ga i rekla: kako ću to da izgovorim? – Diši samo duboko, tako mi glumci savladujemo na sceni emocije...

Talenat kao moć: on je Ljubi dao neograničenu slobodu, u isto vreme ga je štitio. Sama Ljubina priroda je talenat. Zato su u njoj i imali rezonancu Šekspir, Dostojevski, Sartr, Sokrat, Krleža, Protá Mateja... Tu je ključ za razumevanje Ljubine magije, uporedive sa magijom pesnika.

Oprezno je Ljuba koristio svoju moć: umeo je da se nosi sa vlastitom veličinom i slavom. Jednom je, u kući Zorice i Brane Miloševića, upravo se vrativši iz Skopja, pričao kako se tamo, kada je hteo da pređe ulicu, zaustavio saobraćaj, a ljudi izašli iz svojih vozila da ga pozdrave. Ušao je u časovničarsku radnju da promeni kaiš na satu. Časovničar je bio zapanjen, i neprestano je ponavljao: "A, be, Lube! A, be, Lube"... Ljuba je to pričao veselo, kao o nečemu što se pred njim dogodilo. Slušala sam misleći: časovničara je općinilo božanstvo koje je ušlo u njegovu radnju.

Biti svestan svoje moći, a tako škrt u njenom korišćenju, dato je samo onim finim, otmenim i plemenitim prirodama, koje u svakom deliću života osećaju sav život. Koje su same po sebi redak dar životu.

Kikinda: Metastaze demokratije

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Mirmi i sve manje tolerantni grad Kikinda opet je dospao na prve stranice tabloida. Zdravko Trivan (49), Mokrinčanin, od nedavno nastanjen u Kikindi, nije preživeo noćni susret sa mladim policajcem i njegovom kolegicom. Priča kao iz kriminalističkog filma: čovek pokušava da uđe u stan koji je nedavno iznajmio – ali u mraku, izgleda, ne uspeva dovoljno brzo da otključa, pravi buku, probudi stanare u nekom od obližnjih tihih porodičnih gnezda u velikoj zgradi (u kojoj sam nekada stanovala), neko pozove policiju, policija izide na lice mesta, a ujutru je na licu mesta – leš. Trivanov sin, prolazeći tuda, slučajno prepozna je očeve patike i ručni sat, a kćerka i bivša supruga od poznanika saznaju da imaju smrtni slučaj u porodici. Potpuno neočekivano (Kikindani su poznati kao ljudi koji “gledaju svoja posla” i nerado se eksponiraju u bilo čemu), očevici prijavljuju policiji šta su videli i čuli – ali, očevici to isto javljaju i *novinarima*, što će se u daljem razvoju događaja pokazati kao ključni momenat. Sledi šok, neverica, pokušaji da se stvar nekako zataška, nevesto sročena nemušta saopštenja iz SUP, različiti nalazi lekara, različite verzije smrti, te da je pokojni Trivan umro od srčanog udara, te, pao niz stepenice u alkoholisanom stanju, pa do nalaza patologa, po kome je nesrećni čovek bio sav prekriven modricama, podlivima, tragovima udaraca, što znači da je umro od batinanja, a ne nekog drugog uzroka. Leš je upućen na obdukciju u Novi Sad. Nekoliko policijskih oficira i radnika (*naročito* radnika) smenjeno je još tokom prve nedelje posle nemilog događaja. Mladi policajac okrivljen za smrt Zdravka Trivana je u pritvoru, njegova kolegica će svedočiti na suđenju. Kikindani prognoziraju ishod, “tipuju” da li će i ovaj načelnik kikindskog SUP biti smenjen (prošli je smenjen posle saobraćajne nesreće u kojoj je službenim kolima naleteo na motociklistu iz Čoke. Povređeni Mihalj Nača je od posledica saobraćajke umro), i ko će iz policijskih vrhova morati da vrati ključeve od nekih stanova, tako nešto, dobijenih, navodno, od predsednika SO Kikinda dr Branislava Blažića (SRS).

Sve, sve, ali, nekako nam nije ličilo, onomad, 5. oktobra (dvehiljadite, razume se), da će tako ići sa naveliko najavljivanim “reformama” i “otvaranjem” policije prema javnosti. Kikinda s tim reformama i otvaranjima baš *nema sreće*: tek što policijski načelnik ili komandir da izjavu za lokalne medije, kako se policija uvek odaziva pozivima građana, izlazi na lice mesta i interveniše, a kriminalce hvata i sve slučajeve rešava sa uspehom od 102 odsto, kad ono, i ta sama policija mora da preda tim istim novinarima neko saopštenje u kome piše da su upravo policajci učestvovali u švercu gazolina, saobraćajki, tući, ili već tako nekom *nemilom događaju*. Jedino još ubijenih sugrađana nije bilo. I opet su se jedino novinari oglasili o smrti Zdravka Trivana. Predsednik opštine nije davao saopštenja, govorio je o sasvim drugim stvarima; političke stranke, naročito one koje imaju većinu

u lokalnom parlamentu, nisu davale ni glasa od sebe, ako se izuzmu blesasta saopštenja u stilu “mi smo protiv svakog nasilja”; tih prvih dana, ni političke stranke u opoziciji nisu posvetile konferencije za medije nasilnoj smrti sugrađanina, tek je GSS (bez ijednog odbornika u SO Kikinda) počela da prikuplja potpise u akciji “Stop policijskom teroru: ako misliš da je Zdravko Trivan ubijen s razlogom, sedi kod kuće – u protivnom, izidi i potpiši peticiju”. Demokratija je metastazirala u strah kakvog se dobro sećamo iz vremena potpune prevlasti snaga mraka: strah da možemo biti ubijeni biz ikakvog razloga, nekažnjeno, samo zato što smo se svojom greškom našli u blizini nekog moćnog čoveka, potpuno ovlašćenog da samouvereno i *suvereno* odluči da li ćemo mi, sitna boranija, obični ljudi, da živimo ili mremo, da li dobijamo batine od kojih se nećemo oporaviti, ili možemo da idemo, ovog puta, dok nas opet ne pozovu da se malo vežbaju na našem životu i dostojanstvu.

“I do sada smo imali slučajeve da policija maltretira građane, da ih zaustavlja i liegitimiše bez razloga, a usuđujem se da tvrdim da je najmanje 50 odsto odraslih muškaraca u Kikindi bar jednom u životu imala nekih problema sa policijom. Poznato je da policija u svim kafanama besplatno jede, pije i plaši ženski personal, izigravajući *vlast* gde god se pojavi. Da li mi njih plaćamo zato da vode računa o redu i miru, ili da nas ubijaju? Da li ovo što su uradili Trivanu sad znači da, ako se ja napijem, treba neko da me ubije? Da li je ovo neki eksperiment, koji se vrši nad Kikindanima, više od 50 godina, a da mi NE ZNAMO, da li neko proverava koliko možemo da izdržimo”, pita revoltirano sredovečni Kikindanin, bivši ugostitelj. Samo radi poređenja: krajem prošle godine, *pao je* (t.j. uhapšen) lokalni sitni diler, čovek od četrdesetak godina, nezaposlen, zanimljiv jedino na osnovu podatka da je u svoje vreme, u periodu od 1996. do 2000. godine bio mlad perspektivan lokalni političar (pominjala sam ga, onomad, u tekstu “Desetaru nema ko da piše”, 2001. godine). Elem, hapšenju ovog sitnog kriminalca, kokošara, takoreći, posvećena je takva pažnja, kao da je uhapšen u najmanju ruku Al Kapone lično, i ceo slučaj toliko prenaduvan, kao da je zaplenjen šleper heroina, ili barem tona marihuane. A, ustvari, čovek je imao kod sebe neku smešnu količinu domaće *trave*, i još je, prestravljen pojavom policajaca, koji su mu upali u stan i hapsili ga pred starim roditeljima i maloletnom decom, priznao i ono za šta ga nisu ni teretili. Svima koji u Kikindi decenijama organizuju one kolosalno dosadne tribine na kojima lekari i prosvetni radnici pričaju dečici kako da se čuvaju od droge ovo je došlo kao “kec na jedanaest”, da opet uzmu pare za neki projekat – ama, ko će da nas sve čuva od *onih što biju*? Nijedna tribina nije održana na temu: kako se čuvati od nasilja koje institucije potpuno legalno i *bona fide* sprovode prema građanima. Biće da u nekim glavama ovako treba da izgleda “ulazak u Evropu”.

“Kad radim noću, ima svakakvih likova, neki su veoma nasilni. Radim u lokalu daleko od centra, blizu je psihijatrija i željeznička stanica, samo čekam da mi se završi smena. Zaista se bojim, i uvek sam mislila: ako neko pokuša da opljačka radnju, zvaću policiju. Sad već nisam tako sigurna

da li da ih zovem”, kaže Jasmina Zarić, trafikantkinja (32 godine).

“Ne mogu da dođem k sebi: taj momak, policajac, bio je nekada moj đak! Sad svi kažu da je on ubio čoveka, a ja ne mogu da verujem, bio je uvek tako miran, dobar”, poverava nastavnica (40 godina) koja ne želi da se predstavi. Zbilja, šta je to što čini da tako brojni *mirmi i dobri* postanu nasilni? Da nije možda nedostatak kazne za nasilno ponašanje, ili nasleđena praksa da slučajevi nasilja prolaze nekažnjeno? Mirni grad je provrio: i najpokorniji građani odjednom su imali šta da izjave – kad već niko od onih koji su svojim očima, s prozora, gledali nasilje, nije ništa preduzeo da ga spreči. Onda je napetost počela da jenjava, druge teme su opet postale aktuelne, tako da izgleda još jedna priča odlazi pod tepih. Dolazili su ovim povodom u Kikindu i važni ljudi iz vrhova SUP, a novinari lokalnih glasila ih čekali satima, da već jednom iziđu pred njih i daju neku izjavu, da bi se, posle dužeg treninga živaca, solidarisali u okviru profesije, i otišli u svoje redakcije neobavljena posla. Ni povodom ovog događaja saopštenje takođe nije usledilo odmah, a visoki oficir Miroslav Milošević, načelnik sektora Javne bezbednosti u MUP Srbije izjavio je da je slučaj, što se tiče policije, rešen, te da su preduzete sve mere koje je potrebno preduzeti. A samo dva dana posle smrti Zdravka Trivana stigle su u lokalne medije i fotografije Bojana Vaštaga, na kojima se prilično jasno vide modrica ili drugi tragovi batina koje je ovaj Kikindanin, prema svojoj izjavi, dobio, takođe od policije. Još nekoliko dana kasnije, i u Zrenjaninu se desilo da policajac ubije devojkicu, pa sebe. Sahranjen je u Kikindi, u kojoj ima rodbinu, takođe zaposlenu u policiji. U ovakvoj konstelaciji snaga, prilično nadrealno deluje nedavna scena sa kikindskog trga u centru: policajac zaustavlja stariju loše obučenu ženu, da ne može sa pretovarenim biciklom preko trga, ona se pobuni, uniformisani momak (najviše 22 godine), kaže, “Ja samo radim svoj posao”, a gospođa vikne tako da se prolaznici okupe: “Ma nemoj? A da nas ubijate, to vam je posao?” Policajac se smesta uklanja sa lica mesta. Sitan detalj, sekvenca samo u *horror* filmu u kome živimo: ali, rečit znak da je otpor, kakav bio, ipak moguć.

U međuvremenu, radikali su organizovali Dane jevrejske kulture u Kikindi, trodnevnu manifestaciju sa učestvovanjem predstavnika beogradskog Jevrejskog muzeja i jevrejskih zajednica iz većine vojvodanskih i pokojeg srbijanskog grada; jedan broj ćirilicnog časopisa Hekeida (urednik radikal sa nezavršenom srednjom školom, ali, šta to smeta, važno je da čovek *voli da piše*) posvetili književnosti Mađara; osnovali kancelarije za Rome i Mađare; ukratko, sve preduzimaju da budu skroz naskroz europeizovani, *baš simpatični*. Čak i oni koji su tokom poslednjih nekoliko meseci dobili otkaz od tih istih radikala, izjavljivali su posle da su njihovi nadređeni u takvim prilikama bili “krajnje korektni, čak i učtivi”

“Mora biti da ima i dobrih radikala, kao što je bilo i dobrih nacista – eto, gledali smo film Šindlerova lista”, kaže s ironijom jedna od otpuštenih iz zgrade SO Kikinda posle dolaska radikala na vlast.

“Takvih kozmetičkih promena biće još mnogo, to se naročito dobro vidi prilikom otvaranja kancelarija za

manjine, što radikali potenciraju. Oni čak nisu ukidali ni kancelarije za rodnu ravnopravnost tamo gde postoje, kao u Kikindi, jedino što te kancelarije ostaju forma bez sadržine”, prokomentarisala je Zorana Šijački, direktorka Pokrajinskog zavoda za rodnu ravnopravnost, kad je u Kikindi, u Centru za podršku ženama, učestvovala na promociji publikacije “Žene i politički uticaj - Čitanka za političarke”. Inače, radikalke su najbrojnije među predstavnicama političkih stranaka u lokalnom parlamentu, glasaju uvek kako im stranka kaže, a nije isključeno ni da se odjednom pojave kao velike zagovornice ženskih prava, ili da počnu da promovišu kvote. Gledali smo mi i gore filmove na našoj političkoj sceni, za razliku od dobrih filmova, koje smo gledali u bioskopu. Onom što ga u Kikindi više nema.

“Nažalost, nisam zaboravio sve one sendviče koje su nam radikali obećavali početkom devedesetih: nama Mađarima po jedan, Slovacima po dva, pošto treba duže da putuju do matične države. Ne treba niko da me podseća kako to izgleda, i ne verujem im ništa kad se prave da su se modernizovali. Inače, ja sam nekih dvadeset puta mobilisan, nijednom nisam pošao dobrovoljno, na neko ratište, a komšija radikal nije nijednom ni pozvan na vojnu vežbu”, kaže bivši radnik bivše uspešne kikindske firme. U međuvremenu, omladina iz nekoliko političkih stranaka bivšeg DOS i udruženja građana okuplja se, da bi skrenula pažnju na katastrofalan položaj mladih u gradu. Između ostalog, traži i da se bioskop vrati, i da se kafićima omogućiti da rade malo duže barem za vikend, kad mladi obično izlaze. Bila je to jedna od odluka opštinske vlasti, koja toliko brine o mladima, da im ne da ni da izlaze, e, da bi se deca dovoljno naspavala. “Pomozite mladima – mir svima”, osvanuo je grafit na zgradi nedaleko od kikindske pijace. Novih radnih mesta u Kikindi nema baš mnogo, uprkos predizbornim obećanjima, pre svega radikala; ali, Kikindani se sasvim dobro sećaju da su i sve druge vlasti za poslednjih petnaest godina obećavale radna mesta, stanove i socijalnu sigurnost, što je sve odreda veoma daleko od stvarnosti. Mladi nemaju kuda da iziđu čak ni ako nađu posao i zarade pare; stariji mogu sa sigurnošću da računaju da će skupo plaćati gas na kome Kikinda leži i vrlo *tanko jesti* od penzija, izuzimajući one retke srećnike s penzijama od preko 29.000 dinara, sve zaslužne kadrove iz režima za koje smo naivno verovali da pripadaju prošlosti; sela, osim podobnih, ne dobijaju novac ni za šta; različite nacije koje žive u Kikindi mogu da dobiju bilo kakvu pogodnost jedino ako *budu dobre*, pa hvale vlast, i ni slučajno ne traže ništa osim folklor; većina zaposlenih, oba pola, svih nacija i kvalifikacija, može relativno sigurno da računa na otkaz; a svi računaju da će relativno blaga jesen biti uvod u podjednako blagu zimu, osim onih koji iz iskustva znaju da *to tako ne ide*.

Kikindski ligaši su povodom godišnjice od konstituisanja sadašnje lokalne vlasti priredili konferenciju za medije kao PARASTOS. Stavili su na sto upaljenu sveću voštanicu, poređali se oko stola ozbiljnih lica, odeveni u crninu, i minutom ćutanja odali poštu demokratiji, preminuloj u Kikindi pre godinu dana. Od metastaza, da pretpostavimo – metastaza na koje nismo računali posle uspele operacije 2000. godine.

Navukli se, pa "uživaju"

PIŠE: IVAN MRĐEN

U nedelju 25. decembra, na Božić u onom delu sveta koji taj veliki hrišćanski praznik slavi po gregorijanskom kalendaru, ukupno su odigrane dve košarkaške utakmice (obe u NBA), plus dve u Turskoj, jedna u Izraelu i jedna "domaća" u Jadranskoj ligi. Nije bilo fudbalskih, hokejaških i teniskih mečeva, tako da je na listama svih ovdašnjih sportskih kladionica vladala oseka, kakva se ne pamti u poslednjih nekoliko godina.

"Ukupno pet utakmica se igra danas, taman toliko da ispuniš uslov. Sam sebe pitam šta ću ovde, ali navika je, k'o što vidiš, čudo" – izjavio je tog popodneva jedan od strastvenih kladilaca za beogradski dnevni list "Blic", koji se pozabavio tim nesvakidašnjim fenomenom "mrtve sportske planete". Pet utakmica je svakako malo da bi se "pokrenuo ringišpil u glavi" koji se svakodnevno vrti u mislima stotina hiljada kockara, svih mogućih starosnih, obrazovnih i socijalnih profila, koji tu kraj nas pokušavaju da sastave dobitnu kombinaciju i svoj manji ili veći ulog pomnože proizvodnom koeficijantata sa kladioničarskih lista.

Onima koji znaju o čemu se radi – dodatna objašnjenja nisu potrebna; njima je sasvim dovoljno to što ih iz večeri u večer "prodaje" samo jedan par ili što uvek neki "idioti prime gol u zadnjem trenutku" i tako im "sruše tiket". Onima koji ne poznaju kladionačarsku terminologiju, ekonomiju, sociologiju i psihologiju - izvinjavam se što ću iz rečenice u rečenicu ubacivati nove "lokalizme" iz zadimljenih polumračnih soba u kojima su svetlucavi ekrani sa teletekstom pretvoreni u moderne ikone.

Klađenje na sportske rezultate staro je maltene kao i sam sport i u tom smislu teško da se može govoriti o nekom specifično našem fenomenu. Mnogi su spremni da tako misle, jer se kod nas u sadašnjoj "organizovanoj formi" ono pojavilo relativno kasno (tek početkom devedesetih), mada je i u prethodnim vremenima bilo prisutno, bilo kroz izuzetno popularnu Sportsku prognozu državne lutrije, bilo kroz takozvano "secovanje" posmatrača uglavnom fudbalskih utakmica, koji su se međusobno kladili u sve i svašta, od toga koliko će puta lopta otići u aut do tačnih rezultata.

Naravno, ni u vreme najvećeg procvata zvanične lutrije, sve sa različitim varijantama lotoa i "lozova" nije bilo kiosaka maltene na svakom ćošku, niti su se u lutrijskim prostorijama okupljali igrači da "prate rezultate" i klade se na događaje "u toku". Danas su se "sportske kladionice" raširile po čitavoj državi i gotovo da nema ni većeg sela u kome se ne nalazi makar jedan punkt za prikupljanje para od naivnih igrača, željnih brze zarade. U tom smislu ova mreža je daleko premašila "lance Svetog Antuna" koji su razgranati u vreme čuvenih piramidalnih štedionica, iako je, u osnovi, izgrađena na istim principima: veliki broj učesnika, mali broj sretnih dobitnika, a svu zaradu

i "kajmak" skupljaju organizatori i – država, koja im je omogućila nesmetano širenje i delovanje.

Tako bi bar trebalo da bude. Međutim, apsurdno je da jedna oblast u kojoj je "kompjuterizacija" gotovo stoprocentno provedena, jer su određivanja kvota, priprema lista, prijem opklada, izdavanje tiketa i utvrđivanje dobitaka nezamislivi bez računara – bude u gotovo istom procentu izvan kontrole odgovarajućih državnih organa, pre svega finansijske policije i poreznika. Ako se svojevremeno, kad su fiskalne kase uvođene u gotovo svaku ćevabdžinicu ili kiosk, nadležni tvrdili da se na taj način utvrđuje stvarni promet ovih objekata, čudno je da takvi podaci ostaju potpuno nepoznati kad je reč o "porezu na budale", kako supruge starstvenih kladilaca najčešće nazivaju njihova ulaganja u "dobitne tikete".

U nekim drugim državama, pa i u našem neposrednom okruženju (u Bosni i Hercegovini, na primer) prisutno je tzv. dvostruko oporezivanje, koje je omogućeno upravo kompjuterskim programima za kladionice. Tamo se za svaku uplatu tačno navede koliki je porez koji treba da plati vlasnik kladionice i za svaki eventualni dobitak koliki je porez koji treba da prati srećković koji "prilazi kasi". Umesto implementacije tih jednostavnih programa, država (pre svega u Srbiji) već je nekoliko puta demonstrirala očitu nemoć da ovu oblast bar stavi pod nekakvu kontrolu. Jalovi pokušaji sa utvrđivanjem visokih cenzusa i depozita ne samo da su doveli do cvetanja čitavog niza malih i apsolutno nekontrolisanih kladionica, već su pokazali da nadležni državni organi ne znaju čak ni tačan broj kladionica i njihovih ekspozitura, te da ne postoji odgovarajući sistem njihovog evidentiranja, ako već nema govora o snimanju i utvrđivanju njihovog obrta, prihoda i - poreza koji bi trebalo platiti. Prema nekim proizvoljnim podacima u Srbiji se uplate primaju na više od 15.000 mesta, što je u skladu sa tvrdnjom vlasnika nekih poznatijih kladionica da bi, ako bi se ova oblast stavila pod kontrolu – "bez posla ostalo oko 30.000 ljudi".

U takvoj situaciji jedini logičan zaključak je da je čitava ova oblast pod nekom vrstom "paralelne kontrole", odnosno da je tržište isparcelisano između nekoliko najmoćnijih organizacija i da sve one plaćaju odgovarajući "reket" nekim paradržavnim i parapolitičkim strukturama. Kad se na taj način posmatraju stvari, postaje jasno zašto nema ni pokušaja da se "finansijski red i disciplina", kojim se toliko ponosi srbijanski ministar finansija, uvedu i u ovo područje društvenog života, na kome se, prema nekim procenama, godišnje vrti više od dve stotine miliona evra (poređenja radi, novi most preko Dunava kod Beške staje 53 miliona evra).

Sve su to pare koje iz raznih drugih fondova, pa čak i onih socijalnih, na konto imaginarnih valsnika i stvarnih korisnika prenose "navučeni" zaludenici iz kladionica. Dok, s jedne strane, u medijima, ne samo sportskim, nema ozbiljnijih pokušaja da se makar malo osvetli ova problematika, dotle je, na drugoj, čitava mašinerija

upregnuta da što više “informiše” one koji će se kladiti i da im, samom tom količinom informacija, pruži osnovni alibi “pa to nije ništa strašno, svi se klade, sve novine o tome pišu”. Nezavršena školovanja, raskućena domaćinstva, psihička i moralna posrtnja, po pravilu nisu teme za novine, radio i televiziju. Umesto toga, svi daju “sigurne fikseve”, “pouzdate statistike” i “savete stručnjaka”, kako bi se navukli novi i zaludeli već navučeni igrači. Specijalni dodaci u gotovo svim listovima, teletekst stranice na svim ozbiljnijim televizijama, dva specijalizovana nedeljnika samo za sportsko kladenje, dve specijalizovane radio stanice... sve to govori o nivou presije kojom su izloženi potencijalni i već “zaraženi” sledbenici ove masovne pomame. U tom smislu posebno je indikativna priča iz vremena kad je dnevni list “Danas” pokrenuo jedan od najbolje pripremljenih dodataka za sportsko kladenje i zahvaljujući tome petkom podigao tiraž za gotovo trideset odsto. Međutim, najveći broj ljudi koji su kupovali “Danas” samo petkom nije uopšte gledao ostatak novine, a najveći broj stalnih čitalaca ovog ozbiljnog dnevnog lista je, jednostavno, bacao ovaj dodatak.

Očigledno da su se mediji priklonili ne manjem zlu kako se obično kaže, nego su pod izgovorom da se to “traži” stavljeni u funkciju društvenog zla kakvo je kockanje samo po sebi, a posebno ako je – ilegalno. Dan bez utakmica i veliki hrišćanski praznik bili su dobra prilika da makar malo operu savest i koliko toliko se pozabave tom stranom medalje. Međutim, sve se završilo sa “kvotom jedan”, onom koja važi za – neodigrane utakmice.

Pratite moj pogled

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Završava se ciklus javnih predavanja “O dobrom nacionalizmu”. Dozvolite da se zato najpre osvrnem na njegove realne učinke. Do sada su govorili: Milan Brdar, čiji je esej objavljen u “Zlatnoj gredi” pod ovim naslovom bio i povod ovoj seriji javnih predavanja, Slobodan Antić, Desimir Tošić, Đorđe Vukadinović, Miloš Knežević, Zoran Avramović, Slobodan Divjak... ove tri tačke namenjene su onima kojih se nisam setio ovom prilikom. Kao što vidite, nijedan od ovih predavača (*die Vortragende*) nisu kritičari, recimo, radikalni kritičari nacionalizma, nego pre spadaju u, po svemu sudeći, danas vladajuću grupu, ili klub tzv. umerenih, ili demokratskih nacionalista, za koje sam već javno rekao da su kao “krave koje jedu meso”, ili zagovornici jedne teorijske kontradikcije. Život je, naravno, nešto drugo, uvek nešto drugo. Dakle, po mom mišljenju, nacionalisti danas imaju praktičku, ali ne i teorijsku prednost, ili pravo. Da vidimo na koji način. Možda je najbolji primer za to ona pozicija koju zastupa Milan Brdar, autor ove sintagme o “dobrom nacionalizmu”. U Brdarevom stanovištu imate najpre dva nivoa: empirijski i strukturni. Zanimljivost ove pozicije je u tome što on zaključuje, kao i većina savremenika, na primer, Žerar Role, da nacionalizam ima strukturnu prednost u odnosu na druge ideologije: konzervativizam, liberalizam ili marksizam, koji je trenutno izvan igre. Zato su konzervativizam i liberalizam, iz ovih “strukturnih razloga”, primorani na ovaj savez sa nacionalizmom, pošto danas izgleda da se problem “racionalne političke zajednice” ne može rešiti bez ovog saveza sa nacionalizmom. Jedino u ovom savezu biva asimilovan onaj “višak” koji izvan ovog saveza opterećuje jednu zajednicu. Tako ovde, sa ovog zdravorazumskog stanovišta, treba zaključiti da tamo gde je izvor problema, treba tražiti i njegovo rešenje. Nacionalizam je ovde istovremeno i bolest i terapija, ili zdravlje, i bolest i zdravlje. To je još jednom ona “krava koja jede meso”. U pitanju je iracionalni igrač, koji zato što je iracionalan, lako sklapa ove navodne političke saveze. Ali, to je savez u kome ovaj “igrač” upravo zato što je nepredvidljiv i hirovit, ima glavnu ulogu. Pritom, samo to što se bez njega ne može, ne može biti razlog da ga proglasimo “dobrim”. Ipak, nacionalisti rade upravo to, oni razmišljaju upravo na takav način. Ako nacionalizam postoji, ako je on u svim savezima, ako jedan liberal ne može da ga izbegne, uzmimo samo za primer problem multikulturalizma, koji liberali od Kanta naovamo ne mogu da reše – onda je nacionalizam “dobar” i iz strukturnih, a ne samo empirijskih razloga, a njegovo pravo ime je “liberalni nacionalizam”. Po mom mišljenju, to je najveći problem i politička prevara, od kada postoji politička teorija. Sa tim problemom se, kao što sam rekao, suočio i Kant koji na primer kao treći član nacrtava “Večnog mira” uvodi tzv. “pravo na gostoprimstvo”, koje je, međutim, ograničeno liberalnim, odnosno “državnim nacionalizmom”. To pokazuje da je liberalizam, u osnovi, nemoćan pred multikulturalnošću i etničkim identitetima, koji mu stoje u osnovi. I dok konzervativizam nema potrebu da rešava ovaj problem, pošto se on otvoreno poziva na etnički nacionalizam, kao na svoj prirodni osnov, liberalizam insistira na “prekidu” sa etničkim identitetima, govoreći otvoreno o tome da je “državni nacionalizam” jedna konstrukcija, jedna ustavna konstrukcija. Ali, liberalni nacionalizam nije “dobar”, jer ne rešava problem multikulturalnosti. Zato je tzv. “liberalni svet” posjednut etničkim ratovima, nasiljem i terorom onih koji su zloupotrebili ovo “pravo na gostoprimstvo”. Verujem da je ograđivanje nekih teoretičara u tom smislu da Kant ovde govori o transcendentnom, a ne empirijskom pravu, samo teorijska dosetka koja ne pomaže mnogo na terenu. Prema tome, etnički nacionalizam je zlo samo po sebi; poslednja epizoda sa “Nacionalnim strojem” u Novom Sadu svedoči o tome kako nacionalist prirodno i lako završava u nacizmu. Zato vas molim da pratite moj pogled, koji je sada uperen pre svega na spomenuti (savremeni) “liberalni nacionalizam”, koji bi trebalo da bude dokaz za to da je, pored rđavog, moguć i ovaj drugačiji, “dobri nacionalizam”. To je, kao

Savremene migracije iz Jugoslavije u SR Nemačku

PIŠE: BRANKO PAVLICA

1 Oblici migracija i kategorije migranata

što sam rekao, nacionalizam čije poreklo nije primordijalno, ili etničko. Nasuprot ovom organskom poreklu, liberal je poznat po tome što, u svojoj pravnoj konstituciji, polazi upravo od ustavnog "prekida" sa etnicitetima. Njegov nomos zato prekida sa etnosom. On je Francuz, ali ne po poreklu, nego zato što poseduje francusko državljanstvo. Pratite moj pogled. Zašto liberalizam ne uspeva u svojoj konstituciji, već mu se etničko poreklo, koje je izbacio na vrata, vraća kroz prozor? Zato što liberalizam, kao ni konterzvativizam, ili marksizam, ne rešava problem identiteta, koji se nalazi u osnovi samog nacionalizma. Jer, ne postoji političko rešenje problema identiteta. I to je sada izuzetno ozbiljna i teška tema. Ona se ne rešava jednostavnim ideološkim deklarisanjem, kao što je to najčešće slučaj. Tako će konzervativac reći: "Pa, ta je stvar više nego jasna. To je problem koji ne postoji, pošto je rešen mojim rođenjem, ja sam rođen kao Hrvat i o kakvom problemu identiteta onda raspravljamo?" Ali, "dragec moj", uzvraća filozof Kangrga: "niko se nije *narodio* kao Hrvat. Hrvatom se postaje a ne rađa". Naravno da je Kangrga u pravu. Nacija i nacionalizam su istorijske, a ne organske, ili ontološke pojave i entiteti. Doduše, može mi se prigovoriti da ne uviđam razliku između ličnog, kolektivnog i političkog identiteta. Jer, dok se kolektivni i politički identiteti mogu menjati, jer spadaju u kontingencije i istoriju, samo se lični identitet ne može menjati. Ali, pratite moj pogled. Najviše zato da bih uneo neki red u ovu zbrku ogovorim ponovo o nacionalizmu. Za mnoge teoretičare nacionalizma ovaj problem identiteta uopšte i ne postoji. No, to je samo površan ili razrok pogled. Jer, kao što je primetio Amin Maluf, ljudi ubijaju zbog identiteta. Nacionalizam dolazi iz ove "riznice" "ubilačkih identiteta" i zato ne može biti "dobar" ni u liberalnoj verziji, koja govori o "prekidu" između etnosa i nomosa. Međutim, upravo ovaj "prekid", po mom mišljenju, predstavlja političku granicu liberalizma. I to upravo zato što se naše prirodno poreklo razlikuje od političkog. I, sa druge strane, zato što je epoha ideoloških sukoba zamenjena ovim fatalnim identitetskim sukobima, ubijanjima zbog identiteta, ako je to, uopšte, neka nova epoha, pošto se ljudi ubijaju zbog identiteta, upravo zato što su ljudi. To je zato "elementalno zlo", kao što se u jednoj prilici izrazio Emanuel Levinas. Nemam još mnogo vremena i zato privodim kraju. To je samo jedna strana problema. Druga njegova strana je u tome što naši identiteti nisu biološki nego politički zatvoreni. Zato ni kolektivni identiteti (naroda), ni političke konstrukcije (liberalizam) nisu njegove granice. Ali, nacionalizam i postoji zato što neki od nas nisu u stanju da podnesu ovu "otvorenost" i primernu neizvesnost. Neki od nas i ubijaju zbog toga, kao što je s pravom primetio Maluf. Preostaje mi da postavim neka pitanja. Da li je moguć svet bez nacija? Naravno da jeste, budući da su nacije istorijske tvorevine. Jedan postliberalni svet, postnacionalnih konstelacija. Jer, za razliku od izvornih, nacionalni identiteti su surrogati identiteta i zato veoma rđavi i opasni. Zato se može govoriti jedino o nacionalnim osećanjima, a o njima ne vredi diskutovati, bilo da su dobra ili rđava. Nacionalizam nije sao ideologija banalnosti, nego i maska kolektivnog rastrojstva. Nema ničeg dobrog u njemu. On je, kao i država, samo supstitut opšte potrebe za sigurnošću. ■

Migracije radi zapošljavanja su preovlađujući tip migracije iz Jugoslavije u Nemačku do kraja devedesetih godina prošlog veka. Ovo zapošljavanje je bilo organizovano posredstvom nadležnih službi za zapošljavanje (Saveznog biroa za poslove zapošljavanja) i po osnovu zaključenih bilateralnih sporazuma sa SR Nemačkom. Ali, "migracije radi zapošljavanja odvijale su se i spontano uz neposredno angažovanje stranog poslodavca i nesigurni, a ponekad neregularni, radi i boravišni status jugoslovenskih radnika". U razdoblju 1965-1991. godine, u razvijenim zapadnim državama – SR Nemačka, Austrija, Švajcarska, Francuska, Švedska i dr. – zaposlilo se oko 222.000 jugoslovenskih građana.

Poseban oblik zapošljavanja predstavljalo je upućivanje radnika jugoslovenskih firmi u SR Nemačku po osnovu ugovora o investicionim ulaganjima i poslovno-tehničkoj saradnji, tzv. detaširani radnici, još od 1968. godine, iako je bilateralni ugovor zaključen tek u avgustu 1988. godine.

Krajem devedesetih godina migracioni tokovi iz SR Jugoslavije u Nemačku poprimaju nove oblike i (nove) kategorije migranata. U godinama uoči jugoslovenske krize, posle raspada SFRJ i zbog rata, izbeglice (i/ili) lažni azilanti traže utočište na teritoriji SR Nemačke i drugih zapadnoevropskih država. Tako se, zapravo, ekonomski migranti iz SRJ deklariraju kao izbeglice i tražioci azila: "Lažno i stvarno izbeglištvo postali su jedna od mogućnosti za odlazak i zapošljavanje u inostranstvu".

Po zvaničnim nemačkim podacima, u desetogodišnjem razdoblju (1990-1999), u SR Nemačkoj je 472.888 osoba sa prostora bivše Jugoslavije tražilo azil. Ovakvi migracioni tokovi "uslovljeni" su i ulogom Nemačke u jugoslovenskoj krizi. S druge, pak, strane, oni "uslovljavaju" različite mere i akcije bonske vlade prema izbeglicama i lažnim azilantima: od pokušaja msovne repatrijacije, prisilnog proterivanja (pojedinačno, po grupama), pa do, u dva navrata, potpisivanja "sporazuma o readmisiji" (16. V 1996; 16. IV 2002).

Imajući sve u vidu, mogu se istaći sledeće kategorije jugoslovenskih migranata u Nemačkoj: 1) jugoslovenski radnici na privremenom radu i boravku u SR Nemačkoj – migranti "kao legalno prihvaćena populacija migrantskog porekla"¹ 2) skriveni ili ilegalni migranti;² 3) tražioci azila ("koji prelaze granicu moleći za status po osnovu političke diskriminacije";³ 4) izbeglice u skladu sa odredbama Konvencije UN o izbeglicama iz 1951. godine.

Gledano u celini, migracije iz SR Jugoslavije u SR Nemačku, znači osim klasičnih ekonomskih migranata, obuhvataju i izbeglice, tražioce azila i druga lica čije je migriranje objektivno uslovljeno "brojnim neekonomskim razlozima ili se oni lažno koriste kako bi se ostvarili ekonomski motivi koji ih faktički pokreću".⁵

2 Jugoslovenski radnici u SR Nemačkoj

Prema podacima Saveznog biroa za poslove zapošljavanja u SR Nemačkoj se polovinom 1985. godine nalazilo 300.000 jugoslovenskih radnika. Osim njih, bilo je i 312.800 članova njihovih porodica. Dakle, u SR Nemačkoj je ukupno 612.800 jugoslovenskih građana na privremenom radu i boravku. Prema tome, broj jugoslovenskih radnika je stabilizovan na zapadnonemačkom tržištu. Čak je došlo i do novih tendencija u migracionim tokovima: spajanje porodica jugoslovenskih radnika dolaskom izdržavanih članova.

Prema podacima popisa iz 1991. od ukupnog broja jugoslovenskih migranata 24,9 odsto živelo je u SR Nemačkoj, 22,5 odsto u Austriji, 14,1 odsto u Švajcarskoj, 7,7 odsto u Francuskoj i 3,5 odsto u Švedskoj, a 6,3 odsto u SAD, 2,2 odsto u Kanadi i 1,9 odsto u Australiji.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1991. godine, od ukupnog broja jugoslovenskih građana na radu u inostranstvu – 302.490, u SR Nemačkoj je bilo 75.376.(5) Od toga broja, na privremenom radu je bilo 52.655 građana, sa 22.721 osobom, koje su boravile kao članovi porodica. Po nacionalnoj pripadnosti iz SR Jugoslavije / Srbije i Crne Gore, bilo je 47.754 Srba; 1.703 Crnogoraca; 3.594 Jugoslovena; 719 Albanaca; 436 Vlaha; 4.231 Mađara; 387 Makedonaca; 4.816 Muslimana; i drugih.⁶

Osim individualno zaposlenih radnika, počev (posebno) od 1976. u SR Nemačkoj je bio angažovan i određeni broj radnika jugoslovenskih preduzeća za izvođenje investicionih, građevinsko-montažerskih i drugih radova. Do polovine 1991. godine jugoslovenska građevinsko-montažerska operativa ima u SR Nemačkoj 9.920 detaširanih radnika, od toga "2.300 je bilo iz 60 preduzeća iz SR Jugoslavije". Dosta kasno, 24. VIII 1988. zaključen je i Sporazum između SIV, Skupštine SFRJ i Vlade SRN o upućivanju jugoslovenskih organizacija udruženog rada iz SFRJ i zapošljavanju u SR Nemačkoj na osnovu ugovora o izvođenju radova.⁷

Valja istaći, od 1991. godine obim zapošljavanja u SR Nemačkoj je znatno smanjen: 1991 – 3.889, 1992 – 155, 1993 – 56, dok 1994. godine – "prema evidenciji o realizovanim ponudama stranih poslodavaca"⁸ – nije bilo novozaposlenih radnika iz SR Jugoslavije u Nemačkoj.

Problematika faktičkog položaja jugoslovenskih radnika migranata u SR Nemačkoj – povećana sa ostvarivanjem načela jednakog tretmana sa domaćim radnicima ("ista prava pod jednakim uslovima"), "regulisana" je nizom međudržavnih sporazuma; Sporazum između vlada Jugoslavije i SR Nemačke o regulisanju zapošljavanja, 12. X 1968; Sporazum između SFRJ i SRN o osiguranju u slučaju nezaposlenosti, 12. X 1968; Sporazum između SFRJ i SRN o sprovođenju Sporazuma o socijalnom obezbeđenju, 9. XI 1969; Sporazum

o izmeni Sporazuma od 12. X 1968. između SFRJ i SRN o socijalnom obezbeđenju, 9. X 1974; Sporazum između SIV, Skupštine SFRJ i Vlade SRN o upućivanju jugoslovenskih radnika organizacija udruženog rada iz SFRJ i zapošljavanja u SRN na osnovu ugovora o izvođenju radova, 24. VIII 1988; Sporazum o saradnji u oblasti profesionalne reintegracije građana SFRJ privremeno zaposlenih u SR Nemačkoj, 5. V 1989. godine. Po osnovu međudržavnog sporazuma o kulturnoj i prosvetnoj saradnji sa SR Nemačkom regulisani su i uslovi vaspitanja i obrazovanja na maternjem jeziku – tzv. dopunska nastava za decu jugoslovenskih radnika u SR Nemačkoj. Značajno je i ugovorno regulisanje odnosa između Saveza sindikata Jugoslavije (SSJ) i Saveza nemačkih sindikata (DGB). Naime, pored tri bazična međudržavna sporazuma kojima se reguliše radno-pravna i socijalna zaštita jugoslovenskih radnika u SR Nemačkoj, dva nacionalna sindikata su takođe ugovorno regulisala određena pitanja. To su: Dogovor DGB i SSJ o regulisanju slobodnog vremena i rada klubova jugoslovenskih radnika u SRN, Hanover, 8. II 1975; Dogovor DGB i SSJ o informisanju jugoslovenskih radnika privremeno zaposlenih u SR Nemačkoj, Dubrovnik, IX 1972; Dogovor DGB i SSJ o stručnom obrazovanju jugoslovenskih radnika koji zapošljavaju ili su već zaposleni u SR Nemačkoj, Dubrovnik, IV 1972; Sporazum između Zajednice jugoslovenskih organizacija za obrazovanje i *Berufsbildungswerka*, obrazovane institucije DGB o saradnji na unapređivanju obrazovanja jugoslovenskih radnika u SR Nemačkoj itd.⁹ Neosporna je i činjenica da su, pored drugih pozitivnih efekata privremenog rada Jugoslovena u SR Nemačkoj, ipak najvažnije devizne doznake. O značaju transfera novčanih doznaka jugoslovenskih radnika iz SRN govori i sledeća činjenica: u razdoblju 1961-1984. jugoslovenski radnici su doznacili ukupno 27,230 miliona DM, ili prosečno godišnje, te doznake su iznosile 1.134,5 miliona DM. Od tada pa do raspada bivše SFRJ doznake "jugoslovenskih radnika na privremenom radu stalno su iznad 1,2 milijardi maraka".¹⁰

3 Efekti sprovođenja sporazuma o detašmanu

Izvođenje investicionih radova jugoslovenskih preduzeća u SR Nemačkoj nemačkih firmi u Jugoslaviji, kao i zajedničko istupanje na trećim tržištima predstavlja od kraja šezdesetih godina, integralni deo privredne saradnje između dve zemlje. Najzastupljeniji vid ove saradnje jeste izvođenje građevinskih i zanatskih radova, montaža industrijske opreme, kao i rudarskih poslova jugoslovenskih firmi u SR Nemačkoj.

Do kraja devedesetih godina jugoslovenska građevinsko-montažerska i rudarska operativa ima u SR Nemačkoj 5.000 detaširanih radnika. Doduše, njihov broj je 1981. iznosio 13.500. Do smanjenja je došlo zbog preduzetih mera vlade SRN kojima se uvodi obaveza izdavanja dozvola za boravak i rad detaširanih radnika. Konjunktrom kretanja u nemačkoj industriji i scilicije na tržištu radne snage utiču na nemačku stranu da neprodužavanjem radnih dozvola, štiti svoja prava. Ovo je utvrđeno i bilateralnim sporazumom od 24. VIII 1988. godine. Članom 2. "(1) Broj detaširanih radnika utvrđuje

se maksimalno na 5.000, a od toga u građevinarstvu na 1.500; (2) dozvola za rad izdaje se radnicima samo u okviru ugovora o izvođenju radova čije ispunjenje zahteva pretežno radnike sa stručnom kvalifikacijom. Radnicima bez stručne kvalifikacije izdaje se dozvola za rad ako je to neophodno za izvođenje radova”.¹¹ Dakle, uprkos jugoslovenskom stavu “da je detašman oblik privredne saradnje a ne individualno zapošljavanje radnika”, ipak je merama nemačkih nadležnih organa došlo do smanjivanja njihovog broja. No, ipak, obe strane “visoko ocenjuju obostranu korist postojeće ekonomske, industrijske i tehničke saradnje...¹² nemačkih firmi i jugoslovenskih preduzeća zaključuje se 180-200 ugovora prosečno godišnje. Samo u periodu 1976-1979. sklopljeno je 548 takvih ugovora. Od 1981, kada je zaključen i međudržavni sporazum o jugoslovenskom detašmanu u SRN, pa do 1985, firme dveje zemalja sklopile su 979 međusobnih dogovora. Tokom 1984. postojalo je 180 takvih ugovora ukupne vrednosti od više od 230 miliona DM. Struktura izvršenih investicionih radova svodi se na građevinske i montažerske radove i to, najčešće, u kooperaciji sa nemačkim firmama. Jugoslovenski građevinari izgradili su od 1966. godine do 1977. godine sledeće objekte: u Minhenu, skladišnu zgradu ukupne površine 24.400 metara kvadratnih, izvestan broj stambenih objekata u okviru studentskog olimpijskog sela “Jugenddorf”, stambene objekte satelitskih naselja “Perlach”, robne kuće “Horten” i “Sass” i pristanišnu zgradu aerodroma u Frankfurtu, niz stambeno-poslovnih objekata u Berlinu itd.¹³

U periodu 1978-1984. godine izvršeni su sledeći radovi: građevinski radovi na poslovnoj zgradi banke u Frankfurtu, montaže dalekovoda, izolatorsko-asfalterski radovi, klesarski radovi. Uporedo sa izvođenjem investicionih radova jugoslovensko-montažerske i rudarske operative u SR Nemačkoj i nemačke firme u Jugoslaviji investicione radove, ali ne grupe, građevinsko-montažerske, već složenije poslove ugrađivanja savremene tehnologije. Naime, po osnovu ugovora o poslovno-tehničkoj saradnji, transferu tehnologije, kao i po osnovu posebnih ugovora nemačke firme učestvuju u izgradnji jugoslovenskih industrijskih objekata.

U razdoblju 1970-1979, Jugoslavija je zaključila sa inostranstvom 192 ugovora o izvođenju investicionih radova. Od toga na nemačke firme dolazi 44 ugovora. Najčešće su to bili investicioni radovi nemačkih firmi u oblasti jugoslovenske hemijske industrije, izgradnja fabrika šećera i termocentrala.¹⁴

Zahvaljujući postojanju jugoslovenskih detaširanih pogona u SR Nemačkoj dolazi i do zajedničkog istupanja sa nemačkim firmama na trećim tržištima. Početkom sedamdesetih godina ostvareni su početni rezultati: tako je “Ingra” ugradila nemačku opremu u fabrici za izradu mango i paradajz sokova u Maliju. Zapadnonemačka banka za obnovu kreditirala je “Energoinvest” na izgradnji bunara u Pakistanu. TAM u saradnji sa Klockner-Humbolt-Deutz nastupao je u Kolumbiji. “Unioniženjering” iz Beograda ugrađivao je nemačku opremu na objektima u Etiopiji (u okviru pomoći SRN toj zemlji). Isto tako, zahvaljujući finansiranju SR

Nemačke “Energoprojekt” je izgradio hidrocentralu Katende u Kongo Kinšasi i branu Bou Hourtema u Tunisu itd.¹⁵

Međutim, jugoslovenska strana nije zadovoljna obimom i kvalitetom ugovorenih radova “kako u SR Nemačkoj tako i u trećim zemljama”. Jer, “udeo Jugoslavije u tim poslovima... svodi se na građevinsko-montažerske usluge, a ne i na isporuku jugoslovenske opreme, koja je proizvedena u dobrom delu na bazi zapadnonemačke tehnologije”¹⁶. Prema zaključcima PKJ, predmet ugovorenih poslova jugoslovenskih preduzeća “bili su grubi građevinski i drugi manje vredni radovi, dok su izuzeci retki, čime ne možemo biti zadovoljni, te treba pokušati da se obezbedi učešće u projektovanju, montaži, isporuci opreme i uređaja na investicionim objektima”.

No, ovaj oblik privredne saradnje ima svoje opravdanje u postojećim formama i sadržajima, jer, za Jugoslaviju, predstavlja značajnu stavku (kao devizni prihod) u ukupnoj nerobnoj razmeni sa SR Nemačkom. Vrednost izvršenih investicionih radova jugoslovenskih preduzeća u SR Nemačkoj se neprestano povećavala: od skromnih 12,7 miliona dolara 1966, više od 155,9 miliona 1977, do rekordnih 332,8 miliona dolara 1980. godine. Na primer, u periodu 1966-1977, ukupna vrednost izvršenih investicionih radova u SR Nemačkoj iznosila je 941,4 miliona dolara¹⁷, da bi ta vrednost u razdoblju 1978-1983. bila premašena – 1.253,7 miliona dolara.

Ovaj specifičan vid jugoslovensko-nemačke privredne saradnje najintenzivniji je u periodu 1978-1985. Prema dostupnim podacima, u periodu od 1. I 1985, pa do 1. VII 1986. godine broj ugovora o izvođenju investicionih radova bio je 278, u vrednosti od oko 530 miliona DM¹⁸. I nadalje, do 1988, zaključuje se 150-300 ugovora godišnje u vrednosti od 200-400 miliona DM¹⁹.

Iako od tada 56 jugoslovenskih preduzeća, građevinskih i montažerskih, sa oko 3.000 radnika, izvode investicione radove u SR Nemačkoj, kao i na trećim tržištima, ipak taj oblik saradnje po obimu i vrednosti nije više tako razvijen, da bi 1992. godine iz poznatih razloga (raspad bivše SFRJ, odnosno striktna primena sankcija SR Nemačke prema SR Jugoslaviji), bilateralni ugovor o postojanju jugoslovenskog detašmana u SR Nemačkoj “bio zamrznut”.

U deviznom prilivu učestvovala su i “doznake jugoslovenskih detaširanih radnika. Neposredno pre izbivanja sadašnje krize na tlu prethodne Jugoslavije, u SR Nemačkoj, gde je ovakav način rada bio najrazvijeniji, bilo je angažovano oko 60 preduzeća sa oko 2.300 radnika. S obzirom na to da je prosečna zarada bila oko 3.000 nemačkih maraka, ukupna zarada za sve radnike iznosila je oko 83 miliona DM godišnje, od čega je najmanje 40 odsto, a najčešće 50-60 odsto doznačeno u SR Jugoslaviji”²⁰.

Napomene:

1 Termin često citiran u tekstu kominikea Konferencije evropskih ministara nadležnih za pitanja migracija u Varšavi.

2 Vidi: V. Grečić, Savremene migracije u Evropi, “Međunarodna politika”, 1994, br. 1028, str. 9.

3 Lj. Srdić – Đaković, Migracije u Evropi – Konferencija evropskih

ministara nadležnih za pitanja migracija, "Međunarodna politika", 1996, br. 1050, str. 15-16.

4 Jasmin Šerif (UNHCR), Ljudska prava i prava izbeglica, "Međunarodna politika", 1995, br. 1039-40, str. 13-15.

5 Međutim, prema procenama ("na bazi inostranih izvora"), boravilo je 385.000. Procena – SOPEMI, 1992; Evropska konferencija o stanovništvu 1993. Nav. prema: Jugoslovenske spoljne migracije, priredio dr V. Grečić, Beograd, 1998, str. 192.

6 Izvor: Savezni zavod za statistiku.

7 Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, 1989, br. 11, str. 4.

8 Izvor: "Zapošljavanje" (1992-1995) Saveznog zavoda za tržište rada i migracije.

9 Vidi: B. Pavlica, Jugoslovensko-nemački ugovorni odnosi 1949-1990, Beograd, 1998, str. 91-109.

10 I. Baučić, Građani iz Jugoslavije u SR Nemačkoj krajem 1979. i početkom 1980. godine, "Migracije", 1980, br. 8-9; B. Pavlica, Jugoslovenski radnici u SR Nemačkoj, SD, 1988, str. 32; H. Ajf, Nemačko-jugoslovenski odnosi, "Međunarodna politika", 1988, br. 914, str. 11.

11 Čl. 9 "Savezni komitet za rad, zdravstvo i socijalnu politiku i Savezno ministarstvo za rad i socijalni poredak tesno saraduju u okviru ovog sporazuma. Na zahtev jedne strane sastaje se Mešovita komisija za pitanja jugoslovenskih radnika u SRN (Sporazum između Vlade SFRJ i Vlade SRN o regulisanju zapošljavanja jugoslovenskih radnika u SR Nemačkoj od 12. X 1969) da razmotre pitanja u vezi sa sprovođenjem ovog sporazuma". Sporazum između SIV, Skupštine SFRJ i Vlade SRN o upućivanju jugoslovenskih organizacija udruženog rada iz SFRJ i zapošljavanju u SR Nemačkoj na osnovu ugovora o izvođenju radova, Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori, 1989, br. 11, str. 4.

12 Isto, str. 3.

13 S. Vukčević, Investicioni radovi jugoslovenskog građevinarstva u inostranstvu 1966-1977, "Jugoslovenski pregled", 1978, sv. 2, str. 75.

14 S. Vukičević, Investicioni radovi u inostranstvu 1978-1983, "Jugoslovenski pregled", 1984, sv. 11-12, str. 422.

15 OKJ: Viši oblici privredne saradnje sa SR Nemačkom, 14. IV 1980, str. 6.

16 Isto, str. 6-7.

17 S. Vukčević, Investicioni radovi jugoslovenskog građevinarstva 1966-1977, "Jugoslovenski pregled", 1978, sv. 2, str. 74; PKJ Informacija o privrednoj saradnji između SFRJ i SRN za 1981; F. Barica, Radnici iz SFRJ u jugoslovenskim građevinskim i projektnim organizacijama koje su izvodile radove u inostranstvu 1981, "Migracije", 1982, sv. 4, str. 213-218; S. Vukčević, Investicioni radovi u inostranstvu 1978-1983, "Jugoslovenski pregled", sv. 11-12, str. 422-423.

18 Dugoročna strategija privrednih odnosa SFRJ i SR Nemačke, Zagreb, 1987, str. 16.

19 PKJ: Informacija o privrednoj saradnji sa SR Nemačkom u 1988, mart, 1989, str. 2.

20 Vid. Lj. Srdić-Đaković, op. cit, str. 76; Jugoslovenske spoljne migracije, Beograd, 1998, str. 150.

0 imenima preobraćenika (I)

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Lično ime uvek saopštava identitet, pa je, shodno tome, i uzimanje novog imena važan deo konverzije, budući da je ono i formalno obeležje novog muslimanskog identiteta konvertita. Imenski repertoar u islamu veoma je bogat, jer cela priroda, počev od samog sunca (šems –Šemso, Šemsa), služi muslimanima za davanje imena.

Polazeći od toga da je verovesnik Muhamed preporučivao samo ona imena koja nisu u suprotnosti sa islamskom dogmatikom, kasnije je, prilikom islamizacije nearapskih naroda, postala obaveza da se novom muslimanu da takvo ime. Otuda posezanje konvertita za imenima koja su najčešće vezana za arapsku istoriju i starozavetne proroke. Utvrđeno je da je u arapskom srednjem veku čak preko dve trećine muslimana – konvertita davalo svojim sinovima arapska verska imena (Muhamed, Ahmed, Ali, Hasan, Husein), ili biblijska, odnosno kur'anska (Ibrahim, Ismail, Jusuf, Sulejman). Ova praksa nastaviće se i u osmanskome vremenu. Tu je, najzad, i ime Sinan, koje su po pravilu uzimali samo renegati (Mimar Sinan, najčuveniji osmanski graditelj, svakako je najpoznatiji među njima).

Značaj koji se pridaje imenu ubedljivo ilustruje i podatak da su čak i oni koji su nosili turska, odnosno islamska imena, prilikom konverzije uzimali novo, islamsko ime.

Odavno nije nepoznato, naime, da su još od vremena Turaka Seldžuka, a potom i u osmanskome periodu, mnogi hrišćani i Jevreji nosili turska i islamska imena, kao Kaja, Arslan, Ajdin, Emin, Čoban, Kurd, Karadoz, Iskender, Sinan, Šahin, Timur, Šiirmerd, Musa, Jahja. Tako Grk Murad iz anadolskog grada Manise, nakon konverzije, dobija ime Mustafa. To su, ustvari, bila predislamska imena koja su doneli Pečenjezi i Uz Turci. Muslimanska imena nose i hrišćani – graditelji džamije Sulejmanije u Istanbulu (Bajeziđ, Hasan, Mehmed, Džafer).

I na balkanskim prostorima – shodno pouzdanom svedočenju osmanskih zvaničnih popisa (tzv. deftera) – hrišćani nose turska imena (a za njima rado posežu i konvertiti); najčešće su to Šahin, Širmerd, pa Dogan,

Balaban, Karadža i Hamza. Ovo poslednje nastalo je tu od nemačkog, tačnije saskog (reč je o srednjovekovnim nemačkim rudarima poznatijim kao Sasi) imena Johannes odnosno Hansa, kasnije Hamza (i nije zaštitno ime). U arapskom, međutim, ime Hamza (jedno od starih arapskih imena) zbog svog značenja (lav, oštar, ljut, jak) davalo se detetu da bi ga se klonili zli duhovi. Budući da se i stric poslanika Muhameda, neustrašivi junak u borbama protiv mnogobožaca, zvao Hamza, ovo ime je steklo veliku popularnost i među islamiziranim narodima (bilo je, tako, dosta frekventno i među Ciganima – Romima – muslimanima na Kosovu). Navedena turska imena ne moraju obavezno biti zaštitna, u pitanju je, naročito na maloazijskim prostorima, očigledni proces turcizacije.

Ova pojava ne iščezava ni u kasnijem vremenu, pa će tako ruski konzul Ivan Jastrebov (1839-1894) zabeležiti da mnogi hrišćani – u Gori i Albaniji – nose dva imena: hrišćansko i muslimansko.

Za razliku od muškaraca, žene su, budući odvojene od neposrednog uticaja Orijenta, mogle da čuvaju nacionalnu baštinu. Otuda žene na bosanskohercegovačkom području nose i dalje domaća imena kao Bisera, Bjanka, Muška (Muškija), Srebrenka, Zlata, Zlatija.

Zadržavanje prvobitnih (predislamskih) imena susreće se i na drugim prostorima; među Koptima, u muslimanskoj Španiji, Iranu i Kini. A nova, pak, muslimanska imena, muška i ženska, neretko se skraćuju (Mehmed – Meho, Hasan – Haso, Sulejman – Suljo, kod bugarskih Pomaka Salih – Liku, Ahmed – Metju).

Inače, kako to ističe Asim Peco, “orijentalna imena, koja su ušla u naš antroponimijski sistem u potpunosti su se uklopila u naš gramatički sistem (...). To vrijedi kako za muška tako i za ženska lična imena. To vrijedi kako za fonetski sistem i deklinaciju tako i za tvorbene procese i akcentuaciju. Riječju, sva su se ta imena uklopila u postojeće obrasce našega jezika i tim svojim komponentama ne čine ništa posebno u našem onomastikonu”.

Mada se dosta često, naročito u ranijem vremenu, beleži samo lično ime novog muslimana (uz još poneku odrednicu), uobičajenije je bilo da se, radi pouzdanije identifikacije, navodi ime oca (arap. *nasab*). Ono je moglo biti dvojako: ili se beležilo hrišćansko ime oca (Mehmed, sin Radonje) ili, u cilju prikrivanja hrišćanskog porekla neofita, eufemizam “sin Abdullaha” (Abdallaha) odnosno “božjeg roba”.

Vremenom je hrišćansko ime oca sve manje korišćeno, ali ono ipak nije nikad sasvim potisnuto. I ova pojava javlja se na svim balkanskim prostorima, ali i u drugim delovima Carstva i vezana je više za ruralna nego urbana naselja. Uživanje baštine odnosno čifluka (zemljsnog poseda) nije morao biti razlog da se upiše hrišćansko ime oca.

“Sinovi Abdulaha” javljaju se, kako se zna, od samog početka turske vladavine na balkanskim i maloazijskim prostorima i njihov broj će u doba uspona osmanske

države biti najveći.

Zašto baš ime Abdulah (odnosno Abdalah)?

Reč *abd*, sluga, rob, u Kurʻanu je oznaka za čoveka koji služi bogu, za proroke, ali i za sluge i robove uopšte. Još pre pojave verovesnika Muhameda, reč je dovođena u vezu sa Alahom (-Allahom, koji je, pored ostalih bogova bio poštovan kao glavni bog u predislamskoj Meki) i upotrebljavana kao muško ime u obliku Abd al-lah – božji sluga, rob. I Isus Hristos i Muhamed nazvani su u Kurʻanu Abdallah. Osim toga, reč *Abd* se kod ličnih imena rado kombinovala sa jednim od tzv. božjih imena ili najlepših imena (*al-asma al-husna*). Veruje se da složenice koje sadrže jedno od božjih imena poseduju jednu posebnu svetost.

Jedan hadis (tradicija koja se odnosi na reči i dela poslanika Muhameda) poziva muslimane da svoju decu nazivaju imenima poslanika Muhameda; to su tzv. plemenita imena (*al-asma al-šarifa*) kojima se naziva Muhamed i ima ih, kao i božjih, 99 na broju.

U mamelučkom periodu i kasnije, ime Abdulah (Abdallah) postalo je standardno ime za muslimanske konvertite, a u osmanskom vremenu korišćeno je, pretežno, da označi očeve konvertita, uključujući tu i robove, kao i one kod kojih je ime oca zaista bilo nepoznato (kod hrišćanskog roblja, na primer). Ponekad su ga nosili i sami konvertiti. Janjičari, kod kojih je ime oca bilo nepoznato – ali se ono i krilo – upisuju se kao sinovi Abdulaha, ali takođe (naročito u ranijem periodu) i samo ličnim imenom, ponekad uz još neku odrednicu (etnonim ili ojkonom). Čak i kada su deca turskih hrišćana u Anadoliji uzimana u janjičare menjalo se ime oca u “ibni Abdullah”.

Kod visokih dostojanstvenika – vezira, paša, mula – u cilju prikrivanja hrišćanskog porekla (pretežno su to bila deca uzeta devširmom, odnosno dankom u krvi), javlja se umesto imena Abdulah, neko drugo, bar na tom području ređe korišćeno božje ime (kao Abdulhaj, Abdulgafur, Abdurrahman, Abdulmenan, uz druga). Dosto retki su oni koji ne kriju svoje hrišćansko poreklo, kao bosanski namesnik Mehmed-paša Papaz-oglu (sin popa - Popović), ili glavni carski kuvar Jusuf, takođe sin popov (papaz).

I žene (nemuslimanskog porekla) na vrhu društvene lestvice – sultanije, supruge paša i drugih visokih dostojanstvenika – beleže se, u zvaničnim aktima, kao kćeri Abdulaha, ali i drukčije. Indikativno je da se u zvaničnim dokumentima ime oca Mahidevran, prve žene Sulejmana Veličanstvenog, javlja čak u tri oblika: Abdurrahman, Abdulmennan i Abdullah.